

GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ * LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**AARHUS SÖZLEŞMESİ VE TÜRKİYE’DE UYGULANABİLİRLİĞİ ÜZERİNE
BİR DEĞERLENDİRME**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ahusena KELEŞ

TEMMUZ– 2021

GÜMÜŞHANE

GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ * LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**AARHUS SÖZLEŞMESİ VE TÜRKİYE'DE UYGULANABİLİRLİĞİ ÜZERİNE
BİR DEĞERLENDİRME**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ahusena KELEŞ

TEMMUZ – 2021

GÜMÜŞHANE

GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ * LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**AARHUS SÖZLEŞMESİ VE TÜRKİYE'DE UYGULANABİLİRLİĞİ ÜZERİNE
BİR DEĞERLENDİRME**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ahusena KELEŞ

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Ömer UĞUR

TEMMUZ – 2021

GÜMÜŞHANE

BİLDİRİM

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlamış olduğum ‘‘Aarhus Sözleşmesi ve Türkiye’de Uygulanabilirliği Üzerine Bir Değerlendirme’’ isimli bu çalışmanın, tamamen kendi çalışmam olduğunu, her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve alıntı yaptığım tüm çalışmaların kaynakçada yer aldığını taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Gümüşhane Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü arşivlerinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

12 / 07 / 2021

.....

Ahusena KELEŞ

ÖNSÖZ

“Aarhus Sözleşmesi ve Türkiye’de Uygulanabilirliği Üzerine Bir Değerlendirme” adlı yüksek lisans bitirme tezimde öncelikle fikir aşamasında olmak üzere hazırlanma safhasında oraya çıkan sorunlarda sürekli bir çözüm önerisinde bulunan, sabırla sorularıma cevap veren, tezimin her aşamasında desteğini, yardımlarını ve engin bilgi birikimini cömertçe paylaşan değerli hocam Doç. Dr. Ömer UĞUR’a en içten dileklerle teşekkür ederim.

Ayrıca uzun tez yazım sürecimin bitmesini sabırla bekleyen ve hayatım boyunca bana olan güvenlerini her an hissettiren, maddi manevi desteklerini eksik etmeyen, haklarını hiçbir zaman ödeyemeyeceğim, bir elleri hep üzerimde olan kıymetli anne ve babama, çalışmam sırasında bana her zaman yardımlarda bulunan geniş aileme ve arkadaşlarıma, ayrıca yapmış olduğum yüksek lisans tezinde bana destek olan herkese sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Gümüşhane - 2021

Ahusena KELEŞ

ÖZET

KELEŞ, Ahusena. Aarhus Sözleşmesi ve Türkiye’de Uygulanabilirliği Üzerine Bir Değerlendirme, Yüksek Lisans Tezi, 2021, (XIV+133)

Aarhus Sözleşmesi’nin aslı 1980’li yılların son dönemlerinden itibaren yürütülen çalışmalara dayandırılabilir. Ancak sözleşme 25 Haziran 1998 tarihinde Danimarka’nın Aarhus şehrinde Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu (UNECE) doğrultusunda imzalanmış ve 30 Ekim 2001 tarihinde yürürlükte yerini almıştır. Aarhus sözleşmesi çevre ve insan hakları arasında bağlantı kurmaktadır. Ayrıca çevresel mevzular hakkında bilgiye erişim, çevre ile ilgili konularda verilecek kararlara halkın katılımı ve yargıya başvuru gibi konular sözleşmenin içeriğini oluşturmaktadır. Bu üç sütun şeffaf, kapsayıcı ve hesap verebilir iyi çevresel yönetimi teşvik etmek için esastır. Ancak 2001 yılında yürürlüğe giren sözleşmeyi Türkiye imzalanmamıştır. Bu tez çalışmasında gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye bağlamında Aarhus sözleşmesi perspektifinden, çevresel yönetişime halkın katılımının temel varsayımları esas alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çevresel Yönetişim, Çevresel Bilgi, Halkın Katılımı, Adalet Erişim, Çevre Mevzuatı.

ABSTRACT

KELEŞ Ahusena, An Evaluation of Aarhus Convention and its Applicability in Turkey, Master's Thesis, 2021, (XIV+133)

The origin of the Aarhus Convention can be traced back to the work carried out since the late 1980s. However, the contract was signed on 25 June 1998 in Aarhus, Denmark in line with the United Nations Economic Commission for Europe (UNECE) and took its place on 30 October 2001. The Aarhus convention links the environment and human rights. In addition, issues such as access to information on environmental issues, public participation in decisions to be made on environmental issues and application to the judiciary constitute the content of the contract. These three pillars are essential to promoting good environmental governance that is transparent, inclusive and accountable. However, Turkey has not signed the contract that entered into force in 2001. In this thesis, the basic assumptions of public participation in environmental governance will be based on from the perspective of the Aarhus convention in the context of Turkey as a developing country.

Keywords: Environmental Governance, Environmental Information, Public Participation, Access to Justice, Environmental Legislation.

İÇİNDEKİLER

DIŞ KAPAK

İÇ KAPAK

KABUL VE ONAY III

BİLDİRİM IV

ÖNSÖZ..... V

ÖZET..... VI

ABSTRACT VII

İÇİNDEKİLER VIII

TABLolar LİSTESİ..... XII

ŞEKİLLER LİSTESİ.....XIII

KISALTMALAR LİSTESİ..... XIV

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM

1.YÖNETİŞİM, İYİ YÖNETİŞİM VE İYİ ÇEVRESEL YÖNETİŞİM

KAVRAMLARI 6 - 37

1.1. Yönetişim Tanımı..... 6

1.2. İyi Yönetişim Kavramı 9

1.2.1. İyi Yönetişim Kavramının İlkeleri 11

1.2.1.1. Katılımcılık..... 12

1.2.1.2. Şeffaflık 13

1.2.1.3. Hesap verebilirlik 14

1.2.1.4. Hukukun üstünlüğü 16

1.2.1.5. Yanıt verebilirlik 16

1.2.1.6. Etkinlik ve Verimlilik.....	17
1.2.1.7.Eşitlik ve Kapsayıcılık.....	18
1.2.1.8. Mutabakat Odaklı	19
1.3. İyi Yönetişimde Karşılaşılan Sorunlar	19
1.4. İyi Çevresel Yönetişim	21
1.4.1.Çevresel Yönetişim Hedefleri, Nitelikleri Özellikleri, Çıktıları ve Sonuçları	25
1.4.2.İyi Çevresel Yönetişim İhtiyacı Nedenleri	29
1.4.2.1.Ekolojik Sınırlar	29
1.4.2.2. Gelecek Kaygısı	31
1.4.2.3. Ortaklık.....	32
1.4.2.4. Eşitlik ve Kapsayıcılık.....	33
1.5. Küresel Düzeyde Çevresel Yönetişim.....	35

İKİNCİ BÖLÜM

2. ÇEVRESEL ERİŞİM HAKLARI	38-66
2.1. İnsan Hakları, Demokrasi ve Çevre İlişkisi.....	38
2.2. Aarhus Sözleşmesi Hakkında Genel Bilgiler	40
2.2.1. Aarhus Sözleşmesi Tarihçesi	40
2.2.2. Aarhus Sözleşmesi Özellikleri	44
2.2.3. Aarhus Sözleşmesinin Kapsamı	45
2.2.4. Aarhus Sözleşmesinin İlkeleri	48
2.2.4.1. Çevresel Bilgiye Erişim.....	48
2.2.4.2. Halkın Katılımı.....	51
2.2.4.3. Adalete Erişim.....	54
2.3. Aarhus Sözleşmesine Taraf Olunması Durumunda Üstlenilecek Yükümlülükler.	56
2.3.1. Genel Hükümler	56
2.3.2. Çevresel Bilgiye Erişime İlişkin Olarak.....	57
2.3.3. Halkın Katılımına İlişkin Olarak	58

2.3.4. Yargıya Başvuruya İlişkin Olarak	57
2.4. Çevresel Yönetişimin Dönüştürülmesi İçin Bir Güç Olarak Aarhus Sözleşmesi	59
2.4.1. Çevresel Bilgiye Erişim	60
2.4.2. Halkın Katılımı	62
2.4.3. Yargısal Başvuru	63
2.5. Aarhus Sözleşmesinin İyi Yönetişime Katkısı	64

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. İYİ YÖNETİŞİM İLKELERİNİN VE AARHUS SÖZLEŞMESİNİN TÜRK KAMU YÖNETİMİNE YANSIMALARI 67- 112

3.1. Türkiye’deki Çevre Konusunun Durumu	67
3.1.1. Türkiye’de Karşılaşılan Çevresel Sorunlar	67
3.1.2. Türkiye’deki Çevre Politikalarının Tarihsel Gelişimi	69
3.2. Türkiye’de Çevresel Bilgiye Erişim, Halkın Katılımı ve Adalet Erişim	72
3.2.1. Türkiye’de Çevresel Bilgiye Erişim	74
3.2.1.1. 4982 Sayılı Bilgi Edinme Kanunu	75
3.2.1.2. Dilekçe Hakkı	80
3.2.1.3. 2872 Sayılı Çevre Kanunu	81
3.2.2. Çevresel Karar Verme Süreçlerine Halkın Katılımı	84
3.2.2.1. Çevresel Etki Değerlendirme Yönetmeliği(ÇED)	85
3.2.2.2. 5393 Sayılı Belediye Kanunu	90
3.2.3. Adalet Erişim	92
3.3. Türkiye’de İyi Çevresel Yönetişim İhtiyacı Nedenleri	96
3.3.1. Ekonomik Nedenler	97
3.3.2. Avrupa Birliği Uyum Süreci	98
3.3.3. Demokratikleşme	99
3.3.4. Yolsuzluk İle Mücadele	100

3.4. Sosyal Düzen Kurallarının Çevresel Yönetişim Uygulamaları Üzerindeki Olası Etkileri	102
3.4.1. Siyaset	103
3.4.2. Sosyal İlişkiler, İletişim ve İfade	105
3.4.3. Din ve İnanç	106
3.4.4. Statü, Hiyerarşi ve Güç İlişkileri.....	108
3.4.5. Vatanseverlik	109
3.4.6. İnternet ve ICT	110
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	113
KAYNAKÇA	116
ÖZGEÇMİŞ.....	134

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Yönetimden Yönetişime Geçiş.....	8
Tablo 2. Uluslararası Çevresel Normların Evrimi:1972-1992.....	23
Tablo 3. İyi Çevresel Yönetişimin Kriterleri.....	24
Tablo 4. Çevresel Yönetişimin Amaçlarını, Niteliklerini ve Unsurlarını Anlamak İçin Pratik Bir Çerçeve.....	28
Tablo 5. Küresel Çevresel Yönetişimin Karşılaştığı Bazı Engeller ve Zorluklar.....	37
Tablo 6. Aarhus’a Giden Yol.....	43
Tablo 7. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Bilgi Edinme Hakkı Başvuruları Verilerinin Yıllar İtibariyle Dağılımı.....	79
Tablo 8. Yıllar İtibariyle Çevre İzin ve Lisans Yönetmeliği Kapsamında Verilen Belgelerin Sayıları 2015-2019.....	83
Tablo 9. Katılım Düzeylerinin Tanımlanması	84
Tablo 10. Halkın Katılımının ÇED Aşamalarına Katkısı.....	87
Tablo 11. 2016-2019 Döneminde Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Tarafından Verilen ÇED Karar Sayısı.....	88

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. İyi Yönetişimin Çerçevesi.....	11
Şekil 2. İyi Yönetişim İlkeleri.....	12
Şekil 3. Doğrudan ve Dolaylı Hesap verebilirlik İlişkileri.....	15
Şekil 4. Etkin Çevre Yönetişmi İçin APFED’den Dersler.....	26
Şekil 5. Dünya Kaynakları Enstitüsü Erişim Girişimine Göre Bir Erişim Hareketlerinin Gelenekleri Kesişimleri.....	40
Şekil 6. ÇED Sürecinde ki Önemli Adımlar.....	87

KISALTMALAR LİSTESİ

TÜRKÇE		İNGİLİZCE	
AB	Avrupa Birliği	APFED	American Partnership for Eosinophilic Disorders
Der. / der.	Derleyen	BM	Birleşmiş Milletler/ United Nations
Ed. / ed.	Editör	DAC	Kalkınma Yardım Komitesi
Erişim	Erişim Tarihi	OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü/ Organisation for Economic Cooperation and Development
Haz. / haz	Hazırlayan	OHCHR	Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği/ Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights
md.	Madde	UNDP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı/ United Nations Development Programme
TBB	Türkiye Barolar Birliği	UNECE	Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu/United Nations Economic Commission for Europe
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti	UNEP	Birleşmiş Milletler Çevre Programı/ UN Environment Programme
TODAİE	Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü		
vb.	Ve benzeri		
v.dğr.	Ve diğerleri		

GİRİŞ

Çevre, insan refahının ve mutluluğunun temel unsurlarından biridir. Müreffeh bir toplum ancak sağlıklı bir çevre ile mümkündür. Solunabilir temiz hava, içilebilir temiz kaynak suyu ve verimli tarım toprağı olmadan mutlu ve müreffeh bir yaşam sürmek ve gelişmeyi sağlamak mümkün değildir. Türkiye’de yaşanan nüfus artışı, sanayileşme ve hızlı kentleşme nedeniyle çevresel baskılar artmaktadır. Bu baskılar iklim değişikliği, kuraklık, ormansızlaşma ve deniz kirliliğı gibi bir dizi çevre sorununa dönüşmektedir. Bu durum ise müreffeh yaşam ve yaşam kalitesinin düşmesini beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla bu alanlarda yasal ve kurumsal çabalar gösterilmesi gerektiğı de ortaya çıkmaktadır.

Aarhus Sözleşmesi, çevre ve insan hakları arasında bağlantı kurmaktadır. Sözleşme, vatandaşların ve sivil toplum kuruluşlarının çevresel konulardaki rolünü güçlendirmek için oluşturulmuştur ve katılımcı demokrasi ilkeleri üzerine kurulmuştur. Aarhus Sözleşmesinin temel amacı, çevresel konularda bilgiye erişimi, karar alma süreçlerine halkın katılımını ve adalete erişimi güvence altına almaktır. Aarhus Sözleşmesinin önemi, çevresel bilgiye erişim, çevresel karar alma sürecine halkın katılımı ve çevresel adalete erişim konuları ile alakalı üç usule ilişkin çevre hakkını sağlamak amacıyla kamu makamlarına yönelik bağlayıcı hükümler içermesinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca sözleşme çevre ve insan haklarına yönelik güçlü koruma, iklim değişikliği ve biyolojik çeşitliliğın kaybından hava ve su kirliliğine kadar dünyanın karşı karşıya olduğı birçok zorluğa yanıt bulunmasına yardımcı olma konusunda önemli bir yapıya sahiptir. Bu nedenle Aarhus Sözleşmesi, çevresel demokrasi için sembolik bir araç niteliğindedir. Çünkü sözleşme, sadece bir çevre sözleşmesi değil, aynı zamanda hükümetin hesap verebilirliğı, şeffaflığı ve yanıt verebilirliğı ile ilgili bir sözleşmedir. Başka bir deyişle, Aarhus Sözleşmesinin hesap verebilirlik, şeffaflık gibi yönetim ilkelerine yönelik bir uygulama olduğı söylenebilir.

Yönetişim terimi, ekonomik, sosyal, çevresel ve politik alanlarda çeşitli tanımlara sahiptir. Genellikle kaynakların yönetiminde siyasi otoritenin nasıl uygulandığına atıfta bulunmaktadır. Birçok paydaşın bir araya gelerek yönetsel,

politik ve hukuki konularda karar alınmasını sağlayan süreçleri içermektedir. İyi yönetişimin fonksiyonel olması da bu kararların nasıl alındığına, uygulandığına ve yürütüldüğüne bağlıdır. Özünde iyi yönetişim, tutarlı ve etkili politikalar elde etmek için kararların açık ve meşru bir süreç kullanılarak alınmasını ve uygulanmasını gerektirir. İyi yönetişim kavramının önemli bileşeni olarak katılımcı demokrasiyi içerdiğine dair artan bir kabul vardır. Halkın karar alma sürecine katılımı, ortaya çıkan kararların kalitesinin artması ve bu sürecin güvenilirliği üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Çoğu ülkede, çevrenin korunmasını sağlamaya yönelik yasa ve politikalar, temelde hükümetlere ve kamu otoritelerine dayanır.

1992’de Rio Dünya Zirvesi’ne katılan 178 ülke tarafından ve 2002 Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi’nde, iyi çevresel karar almanın arkasındaki temel ilkeler, uluslararası topluluk tarafından yeniden vurgulanmıştır. Kısacası çevre ile ilgili olarak, başarılı bir sonuç elde etmek için iyi yönetişime dayanan dünya çapında girişimler bulunmaktadır. Örneğin, 10. İlke, çevre sorunlarını en iyi şekilde ilgili tüm vatandaşların yeterli düzeyde katılımı ile ele alınır şeklinde başlamaktadır. Ayrıca bilgiye erişim, halkın katılımı ve adalete erişimi içeren hakları sağlamaya çağırılmaktadır. Bu üç sütun şeffaf, kapsayıcı ve hesap verebilir iyi çevresel yönetişimi teşvik etmek için esastır. Yönetişim konusundaki bu bakış açısına dayanarak, çevresel yönetişimi, kolektif olarak bağlayıcı kararlar yoluyla insanların çevreye erişimini, kullanımını ve çevre üzerindeki etkilerini koordine etmeyi, yönlendirmeyi ve düzenlemeyi amaçlayan toplumsal aktörler arasındaki etkileşimlerin toplamı şeklinde tanımlanabilir. Bu nedenle politik aktörlerin çevresel eylemleri ve sonuçları etkilediği bir dizi düzenleyici süreç, mekanizma ve organizasyona atıfta bulunmak için çevresel yönetişim kullanılmaktadır. Diğer bir deyişle, çevresel yönetişimin, çevrenin ve doğal kaynakların doğrudan ve yönetiminde özümseven karar verme prosedürünü ifade ettiğini söyleyebiliriz. Ayrıca çevresel yönetişim, resmi ve gayri resmi kurumlar ile toplum içindeki aktörler arasındaki etkileşimlerle ilgilenir. Bu etkileşimler, çevresel sorunların nasıl tanımlanacağını ve ele alınacağını etkilemektedir. 1980’den bu yana küresel çevre sorunlarının ortaya çıkışı, hem gelişmiş ve hem de gelişmekte olan ülkelerde çevresel yönetişim için zaten kısıtlı olan kaynaklar ve yapılar üzerinde ek bir baskı oluşturmaktadır. Bundan dolayı mevcut sosyal düzenlerin ve değer sistemlerinin yeniden gözden geçirilmesini ve insan faaliyetlerinin çevre üzerindeki etkisini azaltmak

için mevcut ekonominin yeniden yapılandırmasını zorunlu kılmaktadır. Kamu yönetiminin Anayasada yer alan demokratik ilkeler ve değerlerle yönetilmesini, hesap verebilir, şeffaf ve verimli olduğu sonucuna varılmasını ve halkın katılımını içermesini gerektirir. Çevresel yönetim bu nedenle şeffaflık, hesap verebilirlik, karar alma sürecine halkın katılımı gibi değerlere bağlı kalmalıdır. Bu değerler, vatandaşların karar alma süreçlerinin farkında olmalarını ve çevrenin korunmasını etkin bir şekilde savunma becerisine sahip olmalarını sağladıkları için maddi çevre kanunun uygulanmasında vazgeçilmezlerdir.

Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP)'e göre, Ulusal, bölgesel ve küresel düzeyde çevresel yönetim, çevresel sürdürülebilirliğin başarılması için bir kriterdir. Bu nedenle çevre konusuna daha fazla önem verilmesi ve daha etkin bir şekilde uygulanabilmesi için çevresel yönetişimin iyileştirilmesi gereklidir. Çünkü çevresel yönetim düzenlemelerinin yetersiz olması çevresel bozulmaların artmasına yol açabilmektedir. Bu nedenle etkili çevresel yönetişimin oluşturulması için beş temel unsura önem verilmelidir. Bunlar, açık ve uygulanabilir çevre yasaları; çevresel bilgiye halkın erişimi, çevresel karar alma sürecine halkın katılım fırsatı ve adalet erişim dâhil olmak üzere anlamlı halk katılımı; bireysel seviyeden kurumsal seviyeye kadar hesap verebilirlik ve dürüstlük; Çevreyle ilgili anlaşmazlıkların, esas olarak mahkemeler aracılığıyla adil ve duyarlı bir şekilde çözülmesine yönelik hükümler şeklinde sıralanabilir. Bu unsurları, entegre ve kendi kendine güçlendirilen bir sistem oluşturmak için bir araya getirilirse çevresel konularda her alanda başarılı bir şekilde çevresel yönetim uygulamasını desteklemek için bir temel oluşturan temel yapı taşları olduğunu söylemek mümkün olacaktır. Dolayısıyla çevresel yönetişimin güçlendirilmesi için birlikte çalışmak üzere yeni forumlar da dâhil olmak üzere işbirliği çabalarının oluşturulması, çevresel yönetişimin daha etkili ve verimli bir hal almasını sağlayabilir. Bu bağlamda, Aarhus Sözleşmesi, iyi çevresel yönetişimi gerçekleştirebilecek kapasitenin, bağlayıcılığın ve kurumsal alt yapının oluşmasına imkân tanıyan bir nitelik taşımaktadır.

Bu tezin amacı, gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye bağlamında Aarhus sözleşmesi perspektifinden, çevresel yönetişime halkın katılımının temel varsayımlarına atıfta bulunmaktır. Bu amaç çerçevesinde ortaya konan temel soru şudur: Türkiye'deki halkın çevresel bilgiye erişimi, çevresel karar alma konularına halkın katılımı ve adalet

erişim fırsatına erişimi nasıl sağlanmaktadır? Bu doğrultuda bu tezin ilk hedefi, çevresel bilgilere erişim ve karar alma sürecine halkın katılımlına odaklanarak iyi bir evre yönetişimi hakkında kapsamlı bir literatür taraması yapmaktır. Bu noktada üç soru üzerine araştırma yürütülecektir:

- 1) İyi evresel yönetişimin özellikleri nelerdir?
- 2) evresel bilgiye erişim ve çevresel karar alma sürecine katılımı nedir ve neden önemlidir?
- 3) evresel bilgiye erişim ve halkın katılımı, iyi çevresel yönetişimi teşvik etmeye nasıl katkıda bulunabilir?

Bu soruların araştırılmasındaki amaç, iyi bir çevresel yönetişimin neleri gerektirdiği konusunda bilgi edinmek ve çevresel bilgiye erişim ve halkın katılımının iyi çevresel yönetişimin gelişimini teşvik etmeye nasıl yardımcı olabileceği konusunda derin bir anlayış elde edebilmektir.

İkinci hedef ise, Türkiye’de çevresel bilgiye erişim ve halkın katılımı ile ilgili yasaların ve politikaların incelenmesidir. Bu noktada iki soru üzerinden araştırma yürütülecektir:

- 1) Türkiye’de uygulanan veya yürürlükte olan evre politikaları nelerdir?
- 2) Türkiye’deki evre ile ilgili yasalar Türkiye’de çevresel bilgiye erişim ve halkın çevresel konularda karar alma sürecine katılımına destek verebilecek herhangi bir hüküm veya beyan içeriyor mu?

Bu soruların amacı, Türkiye’de çevresel bilgiye erişim ve halkın karar alma sürecine katılımı sürecine herhangi bir şekilde erişim sağlayıp sağlamadığını araştırmaktır. Ayrıca Aarhus sözleşmesi hükümleri ile karşılaştırma yapılarak bu sorulara yanıt aranmaya çalışılmıştır.

Bu tezin esas aldığı hipotez, ‘‘Aarhus Sözleşmesinin Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülkede çevresel yönetişimin gelişmesin de önemli bir katalizör rolü oynaması muhtemeldir.’’ Bu hipotez aşağıdaki alt hipotezler ile desteklenerek açıklanacaktır.

- 1) evresel sorunların sık sık ortaya çıkması, doğal olarak toplumun çevreye yönelik algısının artmasına ve bunun doğal sonucu olarak çevresel yönetişimin gelişimine etki edecektir.

- 2) Türkiye’deki mevcut hukuksal yapılar Aarhus Sözleşmesi ile karşılaştırıldığında büyük orada uygunluk arz etmesinden dolayı Türkiye’de çevresel yönetişimin gelişmesinde önemli bir faktör olarak görülebilir.

Bu çalışma her şeyden önce nitel bir çalışmadır. Araştırma konusunun gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konması amacıyla nitel bir süreç izlenmiştir. Aarhus sözleşmesinde yer alan varsayımlar ile çevresel konularda iyi yönetişimin temel ilkeleri arasındaki bağlantıyı açıklamak için durum çalışması yöntemi kullanılmıştır. Çünkü durum çalışması yöntemi sınırlı bir sistemin nasıl işlediği ve çalıştığı hakkında sistematik bilgi toplamak için çoklu veri toplama kullanılarak o sistemin derinlemesine betimlenmesini içeren metodolojik bir yaklaşımdır. Veriler ikincil kaynaklardan toplanacaktır. Temel olarak kitap ve makalelerden oluşmakla beraber, güncel veriler için çevrimiçi (online) kaynaklardan yararlanılmıştır. Ayrıca elektronik kütüphanelerden de gereksinim dâhilinde faydalanılmıştır. Türkiye’deki çevre mevzuatını araştırmak için kanunlar da incelenecektir.

Yönetişim, iyi yönetim ve Aarhus sözleşmesi konuları hukuksal, idari ya da toplumsal olarak birçok noktadan çok kapsamlı bir şekilde ele alınmaktadır. Ancak bu tez çalışmasında konu Türkiye’de çevresel yönetişimin geliştirilmesinin önemi açısından ele alınacaktır. Dolayısıyla tezin esası bu hususta devam edecektir.

Bu tez araştırması üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde yönetim, iyi yönetim ve çevresel yönetim kavramlarının tanımına, işlevlerine, ilkelerine ve temel özelliklerine değinilmiştir. Ayrıca iyi yönetim ve çevresel iyi yönetişimin karşılaştığı zorluklardan da bahsedilmiştir. İkinci bölümde Aarhus Sözleşmesi’nin tarihçesi, temel özellikleri ve nitelikleri, sözleşmenin üç yağı taşı olan çevresel bilgiye erişim halkın katılımı ve adalet erişim konularından bahsedilmiştir. Bunun yanı sıra Aarhus sözleşmesi ve çevresel yönetim arasında nasıl bir ilişki olduğu anlatılmaya çalışılmıştır. Son bölüm olan üçüncü bölümde Türkiye’nin çevre politikaları ve Türkiye’de çevresel bilgiye erişim, halkın katılımı ve adalet erişim konularından bahsedilmiştir. Daha sonra Türkiye’de çevresel yönetime ihtiyacın nedenleri vurgulandıktan sonra sosyal düzen kurallarının çevresel yönetim üzerindeki etkisine değinilmiştir. Yapılan bu tez çalışması sayesinde Aarhus Sözleşmesi’nin içeriği, yapısı, amacı ve etkinliği hakkında bilgi sahibi olunmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. YÖNETİŞİM KAVRAMI

1.1. Yönetişimin Tanımı

Yönetişim yeni bir kavram olmamakla birlikte, insanlık uygarlığı kadar eski bir tarihe sahiptir.¹ Yönetişimin kökleri Yunanca bir ‘‘gemiye yönlendirmek’’ anlamına gelen ‘‘Kyhernan’’dan gelmektedir.² Latince ise, ‘‘Gubernare’’ fiili (yönlendirmek) ile benzerlik göstermektedir. Yunan etimolojisine göre yönetim, bir grup insanın veya bir ülkenin yönetme, çalışma ya da kontrol etme biçimini ifade etmektedir.³ Yönetişimin, yönetimin etkileşimli sosyal-politik formlarının bir sonucu olduğunu söylemek mümkündür.⁴ Ayrıca sosyal-devlet ilişkilerinin etkileşimine dayalı yeni bir yönetim anlayışını belirtmektedir. Yönetişim, sivil toplum kuruluşları, kamu yönetimi ve özel sektörlerin yanı sıra bunlar arasındaki ağları ve etkileşimleri içeren karmaşık bir sistemi ifade etmek için kullanılan bir kavramdır.⁵ Yönetişim terimi, başlangıçta kontrol, rehberlik ve hileye atıfta bulunmakta olup, bir süre ‘‘hükümet’’ kelimesiyle örtüşmekteydi ve esas olarak ulusal kamu işleriyle ilgili idari veya siyasi faaliyetleri belirtmek için kullanılmaktaydı.⁶ Hükümet genellikle anayasa ve yasalarla kurulan bir dizi kurum olarak tasvir edilse de, yönetim genellikle yönetici ve yönetilen arasındaki davranışsal ilişkiyi belirtmektedir.⁷

Yönetişim, basitçe ‘‘etkileşimli yönetim’’ olarak ifade edilebilir. Diğer bir deyişle ‘‘karar alma sürecinin tüm paydaşların katılımıyla işbirliği içinde yürütüldüğünü ve yöneticilerin uzlaştırıcı, şeffaf, hesap verebilir, etkin ve sorumlu bir şekilde hareket

¹ Süleyman Tülücoğlu, ‘‘Türk Kamu Yönetiminde İyi Yönetişim Algısı: Isparta Örneği’’, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2016, s.6.

² Petr Vymetal, Governace: Defining the Concept, **Faculty of International Relations Working Papers**, 2007, s.5.

³ Tamyko Ysa, Adira Albarede, Sarah Forberger , ‘‘What Is Governance. Reframing Addictions: Policies, Processes and Pressures’’ içinde (9-17). **ALICE RAP**, 2014, s. 8.

⁴ Ninad Shankar Nag, ‘‘Government, Governance and Good Governance’’, **Indian Journal of Public Administration**, Cilt.64, Sayı.1, 2018, s. 124.öster

⁵ Bilal Eryılmaz, **Kamu Yönetimi Düşünceler-Yapılar- Fonksiyonlar-Politikalar**, 7.Baskı, Umuttepe Yayınları:İstanbul, 2014, s.60.

⁶ John Graham, Bruce Amos Tim Plumptre, Principles for Good Governnce in the 21 Century Policy Brief No.15, 2003, s.1.

⁷ Yu Keping, ‘‘Governance and Good Governance: A New Framework for Political Analysis’’, **Fudan J. Hum. Soc. Sci.** 2017, s.2

edildiğini göstermektedir”.⁸ Bunun dışında, aktörlerin düzenli olarak birbirleriyle müzakere halinde olması ve kararların uygulanmasında işbirliği yaparak tatmin edici ve bağlayıcı kararlara ulaştıkları bir mekanizmadır.⁹ Genellikle yönetişimin iki farklı anlamı bulunmaktadır. Birincisi, yönetilme durumudur. Bu yönü, kelimenin politik kökenini yansıtmaktadır. İkinci anlamı ise, yönetme eylemi, süreci veya gücüdür. Bu yaklaşım ise, yönetimin temel bir ön koşulunu ve özelliğini aksettirmektedir.¹⁰ Yönetişim, devletin rolü hakkındaki tartışmada ortaya çıkmakta olup diğer katılımcılarla karar alma ve uygulama süreçlerini paylaştığı için iktidarın ve otoritenin merkezi olarak görülmemektedir.¹¹

Yönetişim, birlikte idare anlamına gelmekle birlikte kamu yönetiminde yönetişim, karar alma sürecin de bütün paydaşların katılımının sağlandığı, yöneticilerin uzlaşmacı, şeffaf, hesap verebilir, etkili ve sorumlu bir şekilde hareket ettiği bir süreci anlatmaktadır.¹² Yönetişim kavramı içinde, yöneticilerden bilgiye ve fikir birliğine dayalı bir hükümet modeli sergilerken, kamuya aleni kararlar vermeleri ve tüm paydaşları sürece dâhil etmeleri beklenmektedir.¹³ Yönetişim Enstitüsüne göre yönetişim, bir topluluğun veya kuruluşun önemli kararlar almış olduğu, kimin söz sahibi olduğunu, sürece kimin katılacağını ve bunun nasıl hesaplanacağını belirlediği bir süreçtir.¹⁴ Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), Dünya Bankası (WB), Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD), Kalkınma Yardım Komitesi (DAC) gibi uluslararası kuruluşlar, genel olarak yönetişimi, “bir ülkenin ekonomik, politik ve idari işlerini yönetmek için yetki veya güç kullanımı” olarak açıklamaktadırlar. UNDP’ye göre yönetişim, bir ülkenin işlerini her düzeyde yönetmek adına ekonomik, politik ve idari yetkinin kullanılmasıdır.¹⁵ Dünya Ekonomik Görünümüne (WEO) göre,

⁸ Fikret Toksöz, “Good Governance: Improving Quality of Life”, **TESEV Publications**, 2008. s.16.

⁹ Hilippe C. Schmitter, “Defining, Explaining and Using The Concept of ‘Governance’”, 1997, s.9.

¹⁰ Vymetal, a.g.e., s.7-8.

¹¹ Ysa ve diğerleri, a.g.e., s.8-9.

¹² Eryılmaz, a.g.e., s.60.

¹³ Toksöz, a.g.e., s.17.

¹⁴ Laura Edgar, Claire Marshall, Michael Bassett, “Partnerships: Putting Good Governance Principles in Practice, **Institute On Governance**, 2006, s.4.

¹⁵ Thomas G. Weiss, “Governance, good governance and global governance: conceptual and actual challenges”, **Third World Quarterly**, Cilt.21, Sayı.5, 2000, s.797.

yönetişim, karar verme sürecini ve kararların uygulanıp uygulanmayacağını ifade etmektedir.¹⁶

Küresel Yönetişim Komisyonuna göre yönetim, bireylerin ve kuruluşların, ortak kamu ve özel işletmeleri yönetme yollarının toplamıdır. Çatışmaların veya çeşitlendirilmiş çıkarların barındırılabilmesi ve işbirliğine dayalı eylemlerin gerçekleştirilebileceği sürekli bir süreçtir.¹⁷ Yönetişim kavramının esasen kamu yönetimini, devletin ve siyasal iktidarın sınırlarını, özel sektörü ve sivil toplum kuruluşlarını kapsayacak şekilde genişletmeye yönelik bir çaba olduğu söylenebilir.¹⁸ Yönetişim, devlet ile piyasanın denetim ve koordinasyon eksikliğini telafi edebilir, ancak bu hiçbir şekilde her konuda kesin çözümler üreteceği anlamına gelmemelidir. Devlet ve piyasa sosyal kaynakları tahsis edemeyebilir; yönetişimde öyle. Bu gibi sorunların üstesinden gelmek için, birçok akademisyen ve uluslararası kuruluş, meta-yönetişim, sağlam yönetim, etkili yönetim ve iyi yönetim gibi bir dizi kavram ortaya koymuştur. Bunların arasında en etkili olanın “iyi yönetim” kavramı olduğu düşünülmektedir. Yönetişim tartışmalarında elde edilen bilgiler sonucu bireyler, iyi yönetim ihtiyacının farkında olamaya başlamışlardır. Bu farkındalık, bireyleri harekete geçmeye yönlendiren bir araç niteliği taşımaktadır.¹⁹

Tablo 1. Yönetimden Yönetişime Geçiş

Yönetimden Yönetişime Geçiş				
Demokrasinin Gelişimi	Doğrudan Demokrasi	Temsili Demokrasi	İyi Yönetişim	Demokratik Yönetişim
Yetkinin Dayanağı	Kara insanları	Seçim	Kapsayıcılık	Uzlaşma
Hak	Tam erişim	Oy	Katılım	İletişim/Bilgi değişimi
Yetki	İnsanlar	Seçilmiş temsilciler (Mutlak)	Şeffaf	Paylaşılan

¹⁶ Dilshad Mala Saeed, “Good Governance As A New Concept of Public Administration: A Study In KRG’S Departments In Erbil”, Van Yüzüncü Yıl University, Graduate School of Social Sciences, Master Thesis, 2019, s.11.

¹⁷ Keping, a.g.e., s.2.

¹⁸ Eryılmaz, a.g.e., s.60.

¹⁹ Keping, a.g.e., s.4.

Tablo 1. (Devamı)

Yönetimden Yönetişime Geçiş				
Birey	Aktif (gerçek anlamda)	Pasif	Etkin(Kurumlar aracılığıyla)	Aktif (Müzakere yoluyla)
Çatışma	Çözülür	Sürdürülür	Görüşülür	Dönüştürülür
Problem tanımı	Vatandaşa dâhil	Vatandaşa harici	Bağlantılı/Ortak	
Karar verme	Basit çoğunluk	Seçime özel	Çıkar gruplarından etkilenir	Anlaşma, Razi etme, oybirliği sağlama yoluyla
Temsilcilik	Bireysel	Siyasi gruplar	Paydaşlar	
Bilgi paylaşımı	Yeterli	Sınırlı	Gelişmiş	Tam
Katılım	Doğal	Çevresel	Kapsayıcı	Dönüşümlü
İletişim	Açık	Tek yönlü	Geliştirilmiş tek yönlü	Çok taraflı
Uygulama	Halk tarafından	Kurumlar tarafından	Kurumlara göre (Sistem Halka açık)	Kurumlara göre (Halk tarafından tasarlanmış sistem)

Kaynak: Fikret Toksöz, “Good Governance: Improving Quality of Life”, TESEV Publications, 2008. s.16.

1.2. İyi Yönetişim Kavramı

İyi yönetim, temel olarak, tutarlı ve etkili politikalar elde etmek, kararlar almak ve uygulamak için açık ve meşru bir süreçlerin kullanılmasını gerektirmektedir. Bu kavram, başlangıçta istikrarlı, yerleşik ve ulusal bir yapıya sahip olmayan Afrika gibi ülkelerde iktidar ve idari sorunları kapsayacak şekilde kullanılmaya başlanmıştır.²⁰ Bir anlamda iyi yönetim, Yeni Kamu Yönetimi (New Public Management) anlayışındaki bazı eksiklikleri gidermek için geliştirilmiş ve gelişmekte olan ülkelere göre yeniden düzenlenmiş bir biçimdir.²¹ Dünya Bankası, “Governance and Development” (Yönetişim ve Kalkınma) başlıklı 1992 raporunda, iyi yönetimi, “kalkınmayı teşvik etmek için bir ülkenin ekonomik ve sosyal kaynaklarının yönetiminde gücün nasıl kullanılacağı” şeklinde açıklamaktadır.²² IMF, iyi yönetim

²⁰ Nuri Tortop, Eyüp G. İspir, Burhan Aykaç, Hüseyin Yayman, M Akif Özer, **Yönetim Bilimi**, Nobel Yayınları: Ankara, 9.Baskı, 2012, s.353.

²¹ Eryılmaz, a.g.e., s.61.

²² Akmal Khairi, “The Relationship Between Good Governance And The Quality Of Industrial Relations In Indonesia”, Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Master Thesis 2014, s.8.

gündeminin şeffaflık, hesap verebilirlik, e-yeterlilik, adalet, katılım ve sahiplenmenin teşvik edilmesini içerdiğini vurgulayarak Dünya Bankası'nın 1990'lardaki yaklaşımını desteklemektedir.²³ Dayanandan'a göre iyi yönetişimi, merkezi ve âdem-i merkeziyetçi düzeylerde siyasal, ekonomik ve sosyal güç kurumlarının yönetilmesi ve uygulanmasından, doğrudan veya dolaylı olarak karar alma sürecine dahil olan mekanizma ve kurumlara kadar tanımlanmaktadır.²⁴ Birleşmiş Milletlere göre iyi yönetişim, sosyal işleri gelişimsel ve ilerici bir şekilde yönetme gücünün kullanılmasıdır.²⁵ İyi yönetişim, katılım ve hukukun üstünlüğü, yani demokratik yönetişim özelliklerini içeren verimli ve öngörülebilir bir kamu sektörünü ifade etmektedir.²⁶ Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (OHCHR), iyi yönetişim kavramının bunlarla sınırlı olmamakla birlikte, "İnsan haklarına tam saygı, hukukun üstünlüğü, etkili katılım, siyasi çoğunluk, bilgi ve eğitim, şeffaf ve hesap verebilir süreçleri kapsayacak şekilde vurgu yapmaktadır".²⁷ UNDP, Yönetişim Enstitüsü'nün çalışmaları da dâhil olmak üzere literatürün çoğunda küçük değişikliklerle birlikte görünen bir dizi ilke ortaya koymuştur. Bu ilkeler sadece iktidarın sonuçlarıyla değil, aynı zamanda gücün ne ölçüde uygulandığı ile de ilgilidir.²⁸ Aynı zamanda iyi yönetişim, hükümet politikalarının etkisini açıkça tartışabilir ve politikacıların ve personelin kamusal hesap verebilirliği yoluyla hatalı ve yanlış politikaların azaltılmasına yardımcı olabilir.²⁹

²³ Shikha Vyas-Doorgapersad, Coşkun Can Aktan, "Progression From Ideal State to Good Governance: An Introductory Overview", **International Journal of Business and Management Studies**, Cilt.9, Sayı.1, 2017, s.32.

²⁴ R Dayanandan , " Good Governance Practice for Better Performance of Community Organizations- Mytha and Realities", **Journal of Power, Politics&Governance**, Cilt.1, Sayı.1, 2013, s.13.

²⁵ Saeed, a.g.e., s.13.

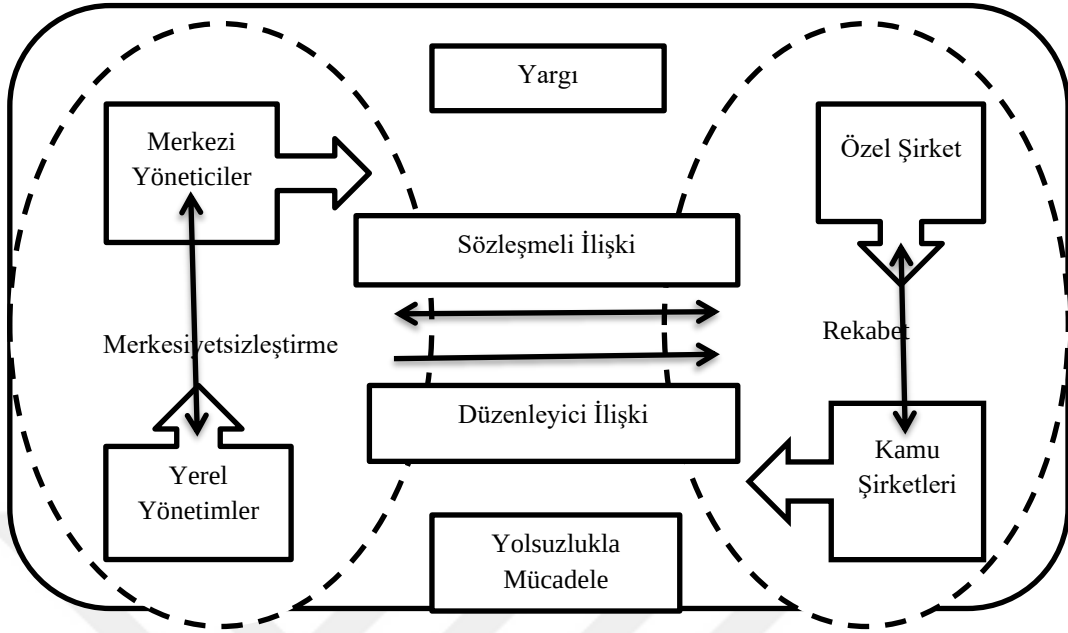
²⁶ Md Miraj Hossen, Kazi Atif Anwar, "Problems and Possibilities of Good Governance in Bangladesh: Hurdles to Achieve Sustainable Development", **Public Policy and Administration Research**, Cilt.1, Sayı.1, 2011, s.10.

²⁷ Nur Syafrina Mohd. Sharif, "Public Access to Environmental Information And Participation In Environmental Decision-Making: A Malaysian Case Study", Imperial College Centre for Environmental Policy, A thesis submitted for the degree of Doctor of Philosophy, 2016, s. 94-95.

²⁸ Edgar ve diğerleri, a.g.e., s.2.

²⁹ Saeed, a.g.e., s.15-18.

Şekil 1. İyi Yönetişimin Çerçevesi

Kaynak: Yılmaz Argüden, Good Governance for the Quality Life, Argüden Governance Academy, 2016, s.3. <http://ideas.econ.boun.edu.tr/cee2016/arguden.pdf>

1.2.1. İyi Yönetişim Kavramının İlkeleri

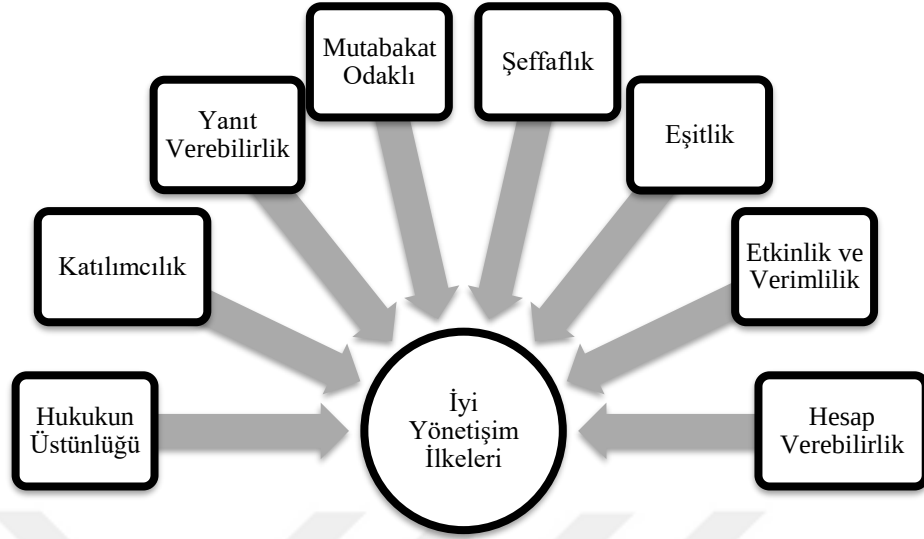
İyi yönetişimin, sekiz ana özelliği bulunmaktadır.³⁰ Katılımcı, etkili ve verimli, şeffaf, yanıt verebilir, eşit ve kapsayıcı, mutabakat odaklı ve hukukun üstünlüğü ilkeleri ayrılmaz bir şekilde birbirleriyle ilişkilidirler.³¹ Siyasi sistem bu sekiz ilkeyi karşılayamadığında, siyasi sistemin kurumları kamu hizmeti sunamayabilir ve insanların ihtiyaçlarını karşılama konusunda yetersiz kalabilir. Eşitlik ve kapsayıcılık ilkesi, karar alma sürecinde azınlıkların görüşlerinin dikkate alınmasını ve toplumdaki en savunmasız grupların seslerinin duyulmasını sağladığı için özel bir vurguyu hak etmektedir. Örneğin, çeşitli aktörler yönetişime aktif olarak dahil olmazlarsa, yanıt vermede eksiklik olacaktır. Benzer şekilde, karar verme şeffaf değilse, o zaman kaçınılmaz olarak katılım, hesap verebilirlik ve kararlar fikir birliğine dayalı olmayacaktır. Sekiz ilkenin tamamı aşağıdaki paragraflarda ayrıntılı olarak açıklanmıştır.³²

³⁰ Khairi, a.g.e., s.9.

³¹ Shah Mohammad Omer Faruq Jubaer, "Governance and Good Governance", 2021, s.2.

³² Tortop ve diğerleri, a.g.e., s.353.

Şekil 2. İyi Yönetişim İlkeleri

Kaynak: Nur Syafrina Mohd. Sharif, “Public Access to Environmental Information and Participation in Environmental Decision-making: A Malaysian Case Study”, A thesis submitted for the degree of Doctor of Philosophy, London: Centre for Environmental Policy, 2016, s.9

1.2.1.1. Katılımcılık

Katılımcılık, toplumun tüm kesimlerinin, özellikle de en savunmasız olanların karar alma süreçlerine aktif katılımını ifade etmektedir.³³ Bir toplumdaki kalkınma sürecine tüm paydaşların aktif katılımı iyi yönetişimin olmazsa olmaz koşuludur.³⁴ Katılımcılık, vatandaşların ve STK’ların, kamu politikalarının oluşturulmasına, uygulanmasına ve denetlenmesine katılma sürecini tanımlayan bir kavramdır.³⁵ Vatandaşları ülkenin siyasi sürecine katılmaya teşvik etmektedir.³⁶ Bu demek oluyor ki, tüm vatandaşlar, doğrudan veya yetkili temsilci kurumlar aracılığıyla kendi çıkarlarını temsil eden karar alma sürecine katılma hakkına sahiptir.³⁷ Yönetişimde katılımcılık ilkesi sadece ilgili vatandaşlar için geçerli değildir, aynı zamanda diğer tüm paydaşları da sürece dahil etmeyi amaçlamaktadır. Hükümetlerin vatandaşların talep ve

³³ Jubaer, a.g.e., s.2.

³⁴ Nag, a.g.e., s.127.

³⁵ Saniye Yılmaz, “Türkiye’de Yerel Katılımcı Demokrasi ve İyi Yönetişim Bağlamında Yerel Yönetimler”, 2019, (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), s.77.

³⁶ Abukar Gacal Alasow, “The Role of Good Governance on Conflict Resolution at Local Level: Best Practice in Mogadishu Municipality, Somalia”, 2020, (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), s.15.

³⁷ Tülücoğlu, a.g.e., s.37.

ihtiyaçlarını anlayarak etkili politikalar oluşturmaya ve nihayetinde daha uzun süre devam etme fırsatına sahip olmasına olanak tanımaktadır.³⁸

Katılımcılığın, bilgilendirme, danışma ve aktif katılım biçiminde üç adımı bulunmaktadır. Bilgilendirme, insanlara ne yapacaklarını ve nasıl yapacaklarını belirtmektedir. Katılımcılık, bilgilendirmenin ön koşuludur, ancak tam katılımcılık olarak kabul edilmemektedir. Danışma, halktan, toplantılar, açık oturumlar, anketler vs. gibi geri bildirim yoluyla bir konu hakkında görüş almak ve vatandaşların fikir ve önerilerinin dinlenmesi şeklinde açıklanabilir. Öte yandan aktif katılım, vatandaşların politika oluşturma ve karar alma süreçlerine şahsen katılımını bildirmektedir.³⁹

İyi yönetim, vatandaşların politika oluşturma sürecine mümkün olduğunca katılmaları gerektiğini vurgulamaktadır. Dolayısıyla bu şekilde yönetim ile vatandaşlar arasında bir boşluk oluşması engellenecektir. Öte yandan vatandaşlar, hükümet tarafından oluşturulan politikalar hakkında görüşlerini düzenli olarak ifade edebileceklerdir. Bireylerin karar alma sürecine ve politikaların uygulanmasına katıldığında, bu politikaların içeriği de geliştirilebilecektir. Vatandaşların karar alma süreçlerine katılımının artması ile kamu davranışlarının meşruiyetinin artacağı, yeni yasa ve düzenlemelerin daha uygulanabilir olacağı söylenebilir.⁴⁰

1.2.1.2. Şeffaflık

Şeffaflık, iyi yönetişimin bir göstergesidir; bu, insanların karar alma süreci ve bunun uygulanması hakkında bilgiye açık olduklarını belirtmektedir.⁴¹ Hukuki anlamda bu, doğrudan etkilenecek vatandaşlara veya kişilere kamu yararını ilgilendiren konularda bilgi sağlamak anlamına gelmektedir.⁴² Katsamunskaya'ya göre şeffaflık, "kuruluşları, işlemleri ve hesapları doğrudan paydaşlara göstermek ve kamu ve özel kuruluşların performansıyla ilgili yeterli ve kapsamlı bilgileri izlemek ve gözlemlemek için bilgi akışı ve değişiminin garantisidir".⁴³ Şeffaflık; anayasayı etkili kılmak için

³⁸ Arzu Yıldırım, İyi Yönetişim ve Türkiye Performansı, *Journal of Academic Value Studies (JAVStudies)*, Cilt.5, Sayı.5, 2019, s.822.

³⁹ Yavuz Selimoğlu, **Kamu Yönetiminde Yönetişim Bir Unsurları Olarak Şeffaflık ve Bilgi Edinme Hakkı: Karaman Milli Eğitim Müdürlüğünde Bir Uygulama**. 2010, (Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), s.21.

⁴⁰ Tülüenceoğlu, a.g.e., s.38.

⁴¹ Nag, a.g.e., s.128.

⁴² Jubaer, a.g.e., s.3.

⁴³ Polya Katsamunskaya, "The Concept of Good Governance and Public Governance Theories. **Economic Alternatives**, University of National and World Economy, Sofya, Bulgaristan, Sayı.2, 2016, s.138.

raporlama ve geri bildirim, şeffaf süreçler, yöntemler, davranışlar ve prosedürler yoluyla doğru temsili teşvik etmektedir. Bilgiyi vatandaşlar için anlaşılır ve açık standartlara ulaştırır.⁴⁴

Şeffaflık, kararların kurallara ve düzenlemelere dayalı olarak alınması ve uygulanmasını ifade etmektedir.⁴⁵ Bu aynı zamanda, bilginin ücretsiz olarak elde edilebileceği ve bu tür kararlardan ve bunların uygulanmasından etkilenen kişiler tarafından doğrudan erişilebilir olduğu vurgulamaktadır.⁴⁶ Ayrıca yeterli bilginin zamanında sağlanması ve anlaşılması kolay biçimde ve ortamlarda sunulması gerektiğine işaret etmektedir.⁴⁷ Bununla birlikte politik bilginin vatandaşlara çeşitli platformlar yoluyla düzgün bir şekilde iletilmesini gerektirir. Böylece kamu politikası oluşumuna katılabilirler ve kamu yönetimi sürecini etkili bir şekilde kontrol edebilirler. Şeffaflık derecesi ne kadar yüksek ise, iyi yönetim seviyesi de o kadar yüksek olacaktır.⁴⁸

1.2.1.3. Hesap Verebilirlik

İyi yönetişimin temel koşullarından bir diğeridir. Hesap verebilirlik, kişinin eylemlerine yanıt vermek veya sorumluluk alması anlamına gelmektedir.⁴⁹ Bu aynı zamanda seçilmiş ve atanmış kamu görevlilerinin kararlarını ve eylemlerini vatandaşlara açıklama yükümlülüğü olduğunu belirtmektedir.⁵⁰ Hesap verebilirlik süreci, otorite sahibinin, yönetim kurumunun hedefleri dâhilindeki eylemlerden sorumlu olmasını sağlamak için tasarlanmıştır.⁵¹

Hesap verebilirlik, temel bir gereklilik olarak tasvir edilebilir.⁵² Hesap verebilirlik, kamu görevlilerinin gerektiğinde harcamaların hesabını verebilmesi için kamu görevlilerinin kamu kaynaklarını nasıl kullandıklarını ve bunların nasıl bütçelendirilip rapor edildiklerine ilişkin sorumluluğu işaret etmektedir.⁵³ Ayrıca, bireyleri, kurumları ve kuruluşları yetkilerini gerektiği gibi kullanma konusunda

⁴⁴ Saeed, a.g.e., s.19.

⁴⁵ Khairi, a.g.e., s.10.

⁴⁶ Sharif, a.g.e., s.97.

⁴⁷ Keping, a.g.e., s.2.

⁴⁸ Keping, a.g.e., s.5.

⁴⁹ Khairi, a.g.e., s.9.

⁵⁰ Vyas-Doorgaperdas ve Aktan, a.g.e., s.32.

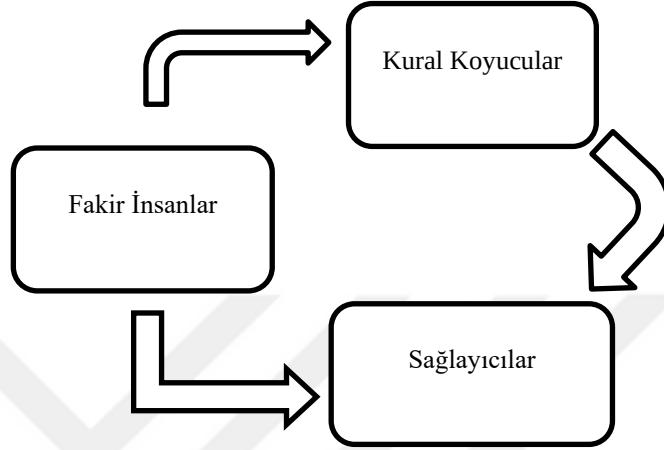
⁵¹ Jubaer, a.g.e., s.4.

⁵² Sharif, a.g.e., s.98.

⁵³ Toksöz, a.g.e., s.18.

sorumlu kılmaktadır.⁵⁴ Denetim, uygulama ve yaptırımlar gibi daha geleneksel hesap verebilirlik biçimleri şeffaflığı ve katılımı iyi bir şekilde tamamlayabilir. Şekil 5'te hesap verebilirlik ilişkilerinin güçlendirilmesini nasıl içereceği gösterilmektedir.⁵⁵

Şekil 3. Doğrudan ve Dolaylı Hesap Verebilirlik İlişkileri

Kaynak: World Bank 2004, s.6

Hesap verebilirlik, herkesi kendi eylemlerinden sorumlu tutmaktadır. Kamu yönetiminde, özellikle belirli pozisyonlar veya kurumlarla ilgili olanlar olmak üzere görevlere ve karşılık gelen yükümlülüklerle atıfta bulunmaktadır.⁵⁶ Hesap verebilirlik, yöneticilerin ve idari kurumların görev ve yükümlülüklerini yerine getirmeleri gerektiğini vurgulamaktadır.⁵⁷ Sınırlı işlevlerini veya görevlerini yerine getirmezlerse veya uygunsuz davranırlarsa, görevden mahrum bırakma veya hesap verebilirlik eksikliği oluşturmaktadır. Kamunun hesap verebilirlik sistemi, özellikle hükümet yetkilileri ve idari kurumlar ne kadar büyükse, iyi yönetim seviyesi o kadar yüksek olacaktır. Bu bağlamda, iyi yönetim, bireylerin ve kurumların hesap verebilirliğini artırmak için yasaların ve etğin aynı zamanda kullanılmasını gerekli kılmaktadır.⁵⁸ Hesap verebilirlik, şeffaflık ve hukukun üstünlüğü olmadan hayat geçirilemez.⁵⁹

⁵⁴ Graham ve diğerleri, a.g.e., s.3.

⁵⁵ Gunilla Ölund Wingqvist, Olof Drakenberg, Daniel Slunge, Martin Sjöstedt, Anders Ekblom, The Role of Governance for Improved Environmental Outcomes. **Swedish Environmental Protection Agency**, 2012, s.30.

⁵⁶ Tortop ve diğerleri, a.g.e., s.354.

⁵⁷ Nag, a.g.e., s.129.

⁵⁸ Keping, a.g.e., s.5.

⁵⁹ Khairi, a.g.e., s.12.

1.2.1.4. Hukukun Üstünlüğü

Demokrasi özünde hukukun üstünlüğüdür. İyi demokratik yönetim temelde hukukun üstünlüğüne bağlıdır. Hukukun üstünlüğü, insan haklarının tam olarak korunmasını içermelidir.⁶⁰ Bundan dolayı hukukun üstünlüğü, kamu yönetiminde en yüksek ilke olduğu ve hukukun önünde eşit olan tüm hükümet yetkililerinin ve vatandaşların bu ilkeye uyması gerektiği ile ilgilidir.⁶¹ Ayrıca, hükümetin yasanın öngördüğü şartlar dâhilinde hareket etmesini vurgulamaktadır.⁶² Bu nedenle hukukun üstünlüğünün hukuka uyma, yönetimin her alanında ya da kademesinde, tüm davranış veya işlemlerde sağlanması gereken temel ve vazgeçilmez bir ilke olduğunu söylemek mümkündür.⁶³ Bu durum devletin hukukun üstünlüğü çerçevesinde objektif bilgilere dayalı kararlar aldığını ve tanımların yasal kanallardan denetlendiğini göstermektedir.⁶⁴

İyi yönetişimin temel bileşeni olarak hukukun üstünlüğü, adaletin, temel eğitim ve temel sağlık hizmetlerinden daha az önemli bir kamu yararı olmadığı fikrine dayanmaktadır.⁶⁵ İyi yönetim, adil bir yasal çerçevenin tarafsız olarak uygulanmasını zorunlu kılmaktadır.⁶⁶ Aynı zamanda, insan haklarını, özellikle de azınlıkların haklarının tam olarak korunmasını gerektirmektedir.⁶⁷ Katılımı dengelemek için güçlü yasalar ve yaptırımlar olmadan, bu süreç anarşik bir siyasi duruma dönüşebilmektedir. Dolayısıyla politika yapıcılar bu adaletsizlikleri ortadan kaldırmaları bile en aza indirebildiklerinde hukukun üstünlüğünün sağlandığı söylenebilir.⁶⁸

1.2.1.5. Yanıt Verebilirlik

Bir diğer ilke, her bir kurumsal prosedürün uygun bir zaman dilimi içinde genel kamuoyunda ilgili her bir vatandaşa hizmet etmesini gerektiren yanıt verebilirliktir.⁶⁹ Başka bir deyişle, nasıl hızlı hizmet verileceği ve sorun veya şikâyetlerle nasıl başa çıkılacağını açıklamaktadır. Bu ilke, vatandaşların sorumlu kişi tarafından

⁶⁰ Sharif, a.g.e., s.97.

⁶¹ Nag, a.g.e., s.127.

⁶² Vyas-Doorgaperdas ve Aktan, a.g.e., s.36.

⁶³ Gülay Bahçavan, “Yönetişim ve Türkiye Uygulaması”, 2006, (Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans tezi), s.15.

⁶⁴ Toksöz, a.g.e., s.19.

⁶⁵ Nag, a.g.e., s.127.

⁶⁶ Graham ve diğerleri, a.g.e., s.3.

⁶⁷ Jubaer, a.g.e., s.2.

⁶⁸ Khairi, a.g.e., s.9-10.

⁶⁹ Alasow, a.g.e., s.19.

dinleneceklerini bilmelerini vurgulamaktadır.⁷⁰ İyi yönetimde bu, hükümetin topluluk sorunlarına duyarlı olması gerektiğini belirtmektedir. Bu bağlamda devletin izlemesi gereken yol, vatandaşlarla olan ilişkilerini ortak, işbirliği ve etkileşimi gerektiren bir yapıya dönüştürmektir. Yanıt verebilirlik ilkesi kapsamında, anket, e-postalar, telefon görüşmesi, açık oturum veya konferanslar yoluyla bireylerin talep ve ihtiyaçları ile sorunları saptanabilir. Böylece ortaya çıkan sonuçlardan hareketle, vatandaş odaklı, vatandaşların ihtiyaçlarına uygun, daha etkin bir yönetim kurulabilecektir.⁷¹

Yanıt verebilirlik yaklaşımının temeli ‘‘önce vatandaş’’ görüşüdür. Bu görüşün temel amacı, çok sayıda bireyi, vatandaş olarak sorumluluklarını yerine getirmeye çağırmak ve hükümetin vatandaşlara daha olumlu yanıt vermesini talep etmektir. Bir diğer amacı ise, hükümet ve kamu yönetiminin toplumsal değişimlere hızlı bir şekilde yanıt verme, sivil toplumun isteklerini, genel kamu yararı kapsamında dikkate alma ve rolünü eleştirel olarak sorgulamaya istekli olma yeteneğine ya da esnekliğine sahip olmasıdır.⁷²

1.2.1.6. Etkinlik ve Verimlilik

Etkililik ve verimlilik, süreçleri ve kurumları, kaynakları en iyi şekilde kullanırken ihtiyaçları karşılayan sonuçları üretmektedir.⁷³ İyi yönetişimin teknik yönü, politikanın, programların ve bunların uygulanması için harcanacak kaynakların etkinliğini ve verimliliğini vurgulamaktadır.⁷⁴ Bir toplumun ihtiyaçlarını karşılamak için kaynakların sürdürülebilir kullanımı yoluyla geliştirilmesi amaçlanmaktadır.⁷⁵ Hem sosyal yatırımların taşınmasının sağlanması hem de gelecek nesiller için doğal kaynakların korunması sürdürülebilirlik ile garanti altına alınabilir.⁷⁶ Etkinlik ve verimlilik elde etmek için iyi yönetim ilkeleri, rekabetçi bir ekonomik çevreyi, kurumların kapasite geliştirilmesini ve personele gerekli eğitimi şart koşmaktadır.⁷⁷ Etkililik ölçütleri genellikle tüm grup ve sosyal tabakalardan mümkün olduğunca kamu yararına ulaşabilen ürün parametreleri ile gözlemlenebilir. Verimlilik çoğunlukla

⁷⁰ Tortop ve diğerleri, a.g.e., s.354.

⁷¹ Yılmaz, a.g.e., s.78.

⁷² Tülücoğlu, a.g.e., s.41.

⁷³ Tortop ve diğerleri, a.g.e., s.354.

⁷⁴ Nag, a.g.e., s.129.

⁷⁵ Sharif, a.g.e., s.98.

⁷⁶ Jubaer, a.g.e., s.4.

⁷⁷ Nag, a.g.e., s.129.

toplumun ihtiyaçlarını karşılamak için geliştirme maliyetinin rasyonelleştirilmesiyle ölçülebilir. Maliyetler ne kadar küçükse, o zaman hkmet verimli yönetişim kategorisine dâhil edilmiş olur.⁷⁸

1.2.1.7. Eşitlik ve Kapsayıcılık

Tüm bireylerin, refahlarını iyileştirme veya sürdürme fırsatlarına sahip olduğunu ima etmektedir.⁷⁹ Eşitlik ve kapsayıcılık, politika yapımında toplumun tüm üyelerinin, özellikle en savunmasız olanlar veya tabandan gelenlerin dikkate alınması gerektiği belirtmektedir.⁸⁰ Herkesin toplumda bir menfaati vardır ve hiç kimse toplumdan yabancılaşmamalıdır. Kapsayıcılık, bir toplumda yaşayan tüm bireylerin ve grupların ilgi istek ve görüşlerinin topluma yönelik belirli politika ve programları oluştururken dikkate alınmasını gerektirmektedir. Bir toplumun refahı, tüm vatandaşlarının kendilerinin bir menfaati olduğunu hissetmelerini ve toplumun ana akımından dışlanmış hissetmemelerini sağlamaya bağlıdır.⁸¹

Sosyal eşitlik, toplumun daha az şanslı üyelerine daha fazla fırsat veren bir tür adalettir. Hayatta daha azına sahip olanların hukukta daha fazla olması gerektiği ilkesine dayanmaktadır. İyi yönetişim, yoksulların, dışlanmışların ve muhtaçların kötü durumlarına öncelikli dikkat gösterilmesini vurgulamaktadır. Kanunlar bu amaca uygun hale getirilmeli ve toplum aktif olarak bunun tanıtımına katılmalıdır. Bu, Rawls'un toplumdaki en kötü durumda olanların adil bir anlaşma alması gereken adalet ilkeleriyle tutarlıdır.⁸² Rawls'a göre, sosyal ve ekonomik politika iki koşulu yerine getirmelidir: birincisi, adil fırsat eşitliği koşulları altında ofislerin ve pozisyonların herkese açık olması ve ikinci olarak, en az avantajlı olanlara en büyük faydayı sağlamasıdır.⁸³ Farklı bireylerin yeteneklerine rağmen her vatandaş, refah elde etmek için eşit fırsatlara sahiptir. Kamu refahı, tüm üyelerinin bunda bir menfaati olduğunu hissetmelerini ve toplumun ana akımdan dışlanmış hissetmemelerini sağlamaya bağlıdır. Bu tüm

⁷⁸ Khairi, a.g.e., s.11-12.

⁷⁹ Graham ve diğerleri, a.g.e., s.3.

⁸⁰ Jubaer, a.g.e., s.4.

⁸¹ Nag, a.g.e., s.127-128.

⁸² Hüseyin Avşar, **Siyaset Felsefesi Açısından John Rawls'un Adalet Teorisi**, 2006, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), s.26.

⁸³ Equity for Children, Equity and Social Justice: A Short Introduction, 2013, s.3-4. <http://www.equityforchildren.org/wp-content/uploads/2013/07/FinalPaper-EquityandSocialJustice-AnIntroduction-1.pdf>

grupların, ancak özellikle en savunmasız olanların refahını iyileştirme veya sürdürme fırsatlarına sahip olmasını gerektirmektedir.⁸⁴

1.2.1.8. Mutabakat Odaklı

Mevcut sistemlerin, toplumun çıkarlarına hizmet etmek için en iyi fırsatı sağlaması beklenmektedir. Bu durumda farklı bakış açıları dikkate alınmalıdır. Çünkü bir toplumda barış ve uyumun güvence altına alınması için çeşitli paydaşlar arasında fikir birliği oluşturulmalıdır.⁸⁵ Bu nedenle, bir uzlaşmaya varmak için, güçlü, tarafsız ve esnek bir arabuluculuk yapısı sağlanmalıdır. Kararlar, topluluğun tarihi, kültürel ve sosyal bağlamın derinlemesine anlaşılmasını yansıtan bir şekilde alınmalıdır.⁸⁶ Bu demek oluyor ki mutabakat odaklılık, tarihsel, kültürel ve sosyal bağlamları göz önünde bulundurarak toplumdaki farklı çıkarları dengelemeyi işaret etmektedir.⁸⁷ Yönetişimin özü asla kamu sektörü veya diğer baskın sektörler tarafından tek taraflı bir politika oluşturma eyleminde ifade edilemez. Dolayısıyla, fikir birliğine varmak için kamuya açık toplantılar veya istişarelerin yapıldığı bir yönetim süreci yerine getirilmelidir. İyi yönetim, neyin grubun çıkarına en uygun olduğu ve mümkün olduğu durumlarda politika veya prosedürler konusunda geniş bir fikir birliğine varmak için farklı çıkarlara aracılık etmektedir.⁸⁸ İyi yönetim, toplumun çıkarlarına en uygun kararı desteklemek için tüm bireylerin bir anlaşmaya varabildiği fikir birliği alanıdır.⁸⁹ Fikir birliği ile karar verme, yalnızca çoğu katılımcının bir mutabakatını arayan değil, aynı zamanda en makul kararı elde etmek için azınlığın itirazlarını çözen veya azaltan bir karar sürecini ifade etmektedir.⁹⁰

1.3. İyi Yönetişimde Karşılaşılan Sorunlar

İyi yönetim, bütünlüğü açısından ulaşılması zor olan bir ideal olmakla birlikte garanti edildiği takdirde olumlu yansımaları görülmektedir. Tam tersi durumda, kötü veya kayıtsız yönetim yalnızca başarı fırsatlarını kısıtlamakla kalmaz, aynı zamanda

⁸⁴ Khairi, a.g.e., s.11-12.

⁸⁵ Nag, a.g.e., s.128.

⁸⁶ Jubaer, a.g.e., s.4.

⁸⁷ Sharif, a.g.e., s.98.

⁸⁸ Graham ve diğerleri, a.g.e., s.3.

⁸⁹ Jubaer, a.g.e., s.4.

⁹⁰ Nag, a.g.e., s.129.

kültürel çatışmalar ve iç savaflara dönüşebilmektedir.⁹¹ Bu nedenle iyi yönetim olmadan reformların faydalarının etkin bir şekilde kullanılamayacağı varsayılmaktadır.⁹² Böyle bir atmosferde kişisel başarılar kadar sosyal başarılar da ciddi şekilde kısıtlanmaktadır.

Yolsuzluk, dünya çapında iyi yönetim ortamına zarar veren önemli sorun niteliği teşkil etmektedir.⁹³ Bakıldığında yolsuzluk ve iyi yönetim kavramları birbiriyle iki yönlü nedensel bir ilişkiye sahiptir ve kısır döngü içinde birbirlerini beslemektedirler. İyi yönetim ilkeleri ve yapıları mevcut değilse, bu yolsuzluk için daha fazla fırsat sağlamaktadır.⁹⁴ Yolsuzluk, iyi yönetim ilkelerinin ve yapılarının uygulamaya konulmasını veya uygulanmasını engelleyebilmektedir.⁹⁵ Şeffaflık, hesap verebilirlik ve hukukun üstünlüğü ilkelerinin ihlalleri en çok yolsuzlukla ilişkili görünmektedir. Sonuçta, yolsuzluk ve kötü yönetim yapısı, demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü ve ekonomik kalkınmayı baltalayan güvenlik sorunlarıdır.⁹⁶ Ayrıca hükümetlerin karar verme kapasitesinin eksikliği, uygun olmayan idari kapasiteler, hükümetin karar verme mekanizmasının eksikliği iyi yönetim de karşılaşılan zorluklara örnek verilebilir.⁹⁷ İlgili zorluklar arasında ifade özgürlüğünün olmaması, zayıf iletişim, yönetim yapılarında ve süreçlerinde cinsiyet eşitsizliği, ekonomik durgunluk, dijital bölünme, zayıf performans, yetersiz hizmet sunumu, halkın katılım eksikliği iyi yönetimde karşılaşılan zorluklar arasında yer almaktadır.⁹⁸

Bunlar bir bütün olarak değerlendirildiğinde, toplumda sosyal adaleti kurmak ve sürdürmek iyi yönetimin en önemli zorluğudur.⁹⁹ Güç ve otoritenin merkezileşmesi, insan hakları ihlalleri, siyasi ve idari kurum ve kuruluşlar arasındaki zayıf koordinasyon iyi yönetim açısından zorluklara neden olmaktadır. Bu nedenle tüm bu zorluklarla

⁹¹ Sisay Asefa, The Challenges of Good Governance and Leadership in Developing Countries Cases from Africa and Chinas, **W.E. Upjohn Institute for Employment Research**, 2015, s.138.

⁹² Hossen ve Anwar, a.g.e., s.9.

⁹³ Hossen ve Anwar, a.g.e., s.10.

⁹⁴ Jindal, a.g.e., s.114.

⁹⁵ Daniel E. Gbervbie, Adeola I. Oyeyemi, Nchekwube O. Excellence-Oluye, "The Challenges of Good Governance, Accountability of Governmental Agencies and Development in Nigeria", **Acta Universitatis Danabius (AUDA)**, Cilt.6, Sayı.2, 2014, s.86.

⁹⁶ Hossen ve Anwar, a.g.e., s.10.

⁹⁷ Vyas-Doorgaperdas ve Aktan, a.g.e., s.39.

⁹⁸ Vyas-Doorgaperdas ve Aktan, a.g.e., s.39.

⁹⁹ Subodh C. Bharti, "The Challenges of Good Governance in the Context of a Multicultural, Developing & Democratic Country: The Case of India", M. A. Potitical Science, Central University of Haryana, 2016, s.10.

mücadele etmek amacıyla kurumların ve kamu bilincinin güçlendirilmesi için iyi bir yönetim sistemi gereklidir.

1.4. İyi Çevresel Yönetişim

Birçok toplumda çevre hareketleri başlangıçta, kırılgan veya sıra dışı olma eğilimindedir ve bu nedenle, yetkililer acil çevresel kaygıları değerlendiremeyebilir veya gelecek nesillerin ihtiyaçlarını yansıtan uzun vadeli konuları ihmal edebilirler. Bu nedenle çevre sorunlarının ele alınmasına ilişkin olarak, hükümetler çevreyle ilgili kararlar alınırken kapalı olmamalı, çevre ile ilgili endişelerin kolektif ve işbirliği için de ele alınmasına yardımcı olmak için bilgiye erişim, karar alma süreçlerine halkın katılımı ve çevresel adalet yoluyla uygulanabilecek açıklığı teşvik etmelidir.¹⁰⁰

Çevresel yönetim, sosyal, kurumsal ve çevresel unsurları içeren çok yönlü bir terimdir.¹⁰¹ Çevresel yönetişimin, çevreyle ilgili teşvikler, bilgiler, kurumlar, karar verme ve davranışlardaki değişiklikleri hedefleyen müdahaleler ile eş anlamlı olduğunu söylemek mümkündür. Daha spesifik olarak, politik aktörlerin çevresel eylemleri ve sonuçları etkilediği bir dizi düzenleyici süreç, mekanizma ve organizasyona atıfta bulunmak için “çevresel yönetim” kavramı kullanılmaktadır.¹⁰² Çevre sorunları genellikle teknik, yönetsel veya davranışsal boyutlara sahip olarak görülürken, bu karmaşıklıkların üstesinden gelmek için kapsayıcı bir araç olarak çevresel yönetime giderek daha fazla dikkat edilmesi gerekmektedir. Muhtemelen “iyi çevre yönetimi” teriminin kaynaklandığı temel kavram “iyi yönetim” kavramıdır.¹⁰³ Çevresel yönetim, politika geliştirme ve uygulama sürecinde hiyerarşiler, pazarlar, aktör ağları ve topluluklar arasında artan karşılıklı bağlantıdır. Aynı zamanda yatay ve dikey etkileşim ölçeklerini kapsayan ve bazen tamamen devlet dışı aktörlerden oluşan ağlardaki bir büyüme ile yakından ilişkilidir.¹⁰⁴ Özellikle çevresel yönetişimin amacı, kamusal çevre mallarının ve ilgili toplumsal sonuçların izlenmesinde bireysel

¹⁰⁰ Sharif, a.g.e., s.103.

¹⁰¹ Katerna Bozhinova, Environmental Governance and Public Participation, American University in Bulgaria 2014, s.6.

¹⁰² Maria Carmen Lemos, Arun Agrawal, Environmental Governance, **Annu. Rev. Environ. Resour.**, Cilt.31, Sayı.1, 2008, s. 298.

¹⁰³ Sharif, a.g.e., s.91-92.

¹⁰⁴ David Benson Andrew Jordan, Environmental Governance, **The International Encyclopedia of Geography**, 2017, s.4-5.

davranışları veya toplu eylemleri yönetmektir.¹⁰⁵ Çevresel yönetişimin bir uzantısı olarak, iyi çevresel yönetişim, çevresel hedeflere ulaşmak için uygulanan strateji ve girişimlerin etkinliği ile ölçülmektedir. Bu hedefler kapasite geliştirme, çevresel bilgiye daha fazla erişim, katılım ve adalet şeklinde sıralanabilir.¹⁰⁶

Çevresel yönetişim birkaç şekilde tanımlanmıştır.¹⁰⁷ Çevresel yönetişim, insanların çevre ile nasıl etkileşimde bulunduğunu şekillendiren kurallar, uygulamalar, politikalar ve kurumlardan oluşur.¹⁰⁸ Vatandaşlar, kuruluşlar ve sosyal hareketler tarafından kullanılan standartları, değerleri, davranışları ve organizasyon mekanizmalarını kapsayan hem resmi hem de gayri resmi tüm süreçler ve kurumlar ile farklı çıkar grupları, erişim ve kullanım açısından çevresel yönetişimin bir parçasıdır.¹⁰⁹

Aarhus sözleşmesi çevresel yönetişimin teşviki için küresel bir öneme sahiptir. Çünkü sözleşme, çevresel konulara halkın katılımı ihtiyacının yanı sıra hükümet ve kamuoyu tarafından tutulan çevresel bilgilere erişimin önemine odaklanmaktadır. Sözleşme ayrıca, vatandaşlara bilgiye erişim haklarını tanıdığından ve bu bilgiyi sağlamak için kamu makamlarına yükümlülükler yüklediğinden, hükümetin hesap verebilirliği ile güçlü bir şekilde ilgilenmektedir. Bu ise daha sonra daha hesap verebilir çevresel karar almaya ve çevresel adalet için daha büyük bir potansiyele yol açabilmektedir.¹¹⁰ Üç gereksinim olan “bilgiye erişim, halkın katılımı ve yargı yolu” çevresel kaygıların yönetiminde temel bileşenler olarak kabul edilir ve dikkatli bir şekilde teşvik edilirse, sadece iyi bir çevre yönetişiminin kurulmasına yol açmakla kalmaz, aynı zamanda vatandaşları güçlendirme ve muhtemelen çevre vatandaşlığı geliştirme potansiyeline sahip olunabilir. Bu üç önemli bileşen, bazı kuruluşlar ve ülkeler tarafından “haklar” olarak kabul edilmiş ve Rio Çevre ve Kalkınma Bildirgesi’nin 10. İlkesinin ve Aarhus Sözleşmesi’nin temelini oluşturmaktadır.

¹⁰⁵ Nathan J. Bennett Terre Satterfield, “Environmental governance: A practical framawork to guide desing, evaluation and analysis”, **A Journal of the So ciety for Conservation Biology**, 2018, s.6 .

¹⁰⁶ Michael I. Jeffery, “Environmental Governance: A Comparative Analysis of Public Participation and Access to Justice”, **Journal of South Pacific Law**, Cilt.9, Sayı.2, 2005, s.1.

¹⁰⁷ Emine Sancak, **Yerel Yönetimlerin Yönetimden Yönetişime Geçiş Sürecinde Çevresel Yönetişim Algısı: Çanakkale Belediyesi Örneği**, 2021, (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), s.49.

¹⁰⁸ Dereck Lazarus Hamunakwadi, “**Politics Global Environmental Governance and Policy: Understanding the Global Marketization of Environmental Governance and Policy Using The Kariba Redd+Project in Zimbabwe**”, 2019, (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Master Thesis), s. 17.

¹⁰⁹ Mahfuzul Haque, “Environmental Governance. Global Encyclopedia of Public Administration”, **Public, Policy and Governance**. 2017,s.1-2.

¹¹⁰ Jeffery, a.g.e., s.2.

Aslında, Uluslararası Forumlarda Aarhus Sözleşmesi'nin ilkelerinin uygulanmasının teşvik edilmesine ilişkin "Almatı Kılavuzu" ilkeleri bilgiye erişimin, halkın katılımının ve çevresel konularda adalet erişimin iyi yönetişimin temel unsurları olduğu inancına dayanmaktadır.¹¹¹

Tablo 2. Uluslararası Çevresel Normların Evrimi:1972-1992

	Stockholm 1972	WCED 1987	UNCED 1992
Devlet egemenliği ve sorumluluk	1.Devlet sınırları içinde çevresel koruma ve kaynakları üzerinde egemenlik. Ülke.	Değişmemiş	Potansiyel çevresel zararın ileri seviyede bildirilmesi
Çevre ve Kalkınmanın Politik Ekonomisi	2.Çevresel problemlerin çözümü ve kaynağında gelişmiş-gelişmekte olan ülke. (11-13 ilkeleri)	2. Devletler şu ortak sorumlulukları alır: küresel büyümeyi yeniden	2. gelişmiş ve gelişmekte olan ortak fakat başkalaşmış
Çevresel Yönetim Normu	4. Çevresel koruma az gelişmiş ülkelere teknoloji ve kaynak transferi gerektirir, 5. Global kaynakların korunması ve artırılması için	4. Küresel ortaklıklara uygulanan bazı vergiler hariç değişme yok. 5. Diğer hedefler için önemli olduğu kadar küresel.	4. az gelişmiş transferler. Pazar mekanizmasına bırakılmış 5. WCED ile aynıdır. Bunun Liberal Çevrecilik.
	Çevresel koruma	Sürdürülebilir kalkınma yönetişimi	

Kaynak: S. Bernslein, "Liberal Environmentalism and Global Environmental Governance", Global Environmental Politics, U.S.A., MIT,2002, s.5-6.

İyi çevresel yönetişim kavramı, her ülkenin kendine özgü sosyal, kültürel ve ekonomik bağlamına göre özel olarak tasarlanırsa başarılı bir şekilde uygulanma şansı daha yüksek olabilir. İyi çevresel yönetişimi bunlarla sınırlı olmamak kaydıyla aşağıdaki kıstasları kapsamaktadır:

¹¹¹ Sharif, a.g.e., s.111-112.

Tablo 3. İyi Çevresel Yönetişimin Kriterleri

İyi çevresel yönetişimin kapsadığı kriterler:
▪ Genel nüfus tarafından kolay erişilebilen ve kavranabilen çevresel bilgilerin mevcudiyeti ve aktif olarak yayılması, ▪ Çevresel karar verme için hem resmi hem de gayri resmi yollarla halkın dâhil edilmesi ve aktif katılımı ▪ Çevreyle ilgili eğitilmiş, kültürlü, etik ve bilgili bir vatandaşlığı teşvik eden yasaların, programların ve girişimlerin uygulanması, ▪ Hükümetin daha açık, kapsayıcı sorumlu ve hesap verebilir bir hale dönüşmesini sağlayan yasaların, programların ve girişimlerin uygulanması, ▪ Etkili uygulama mekanizmalarını ve yasaları ihlal edenlerin dengeli ve uygun bir biçimde cezalandırılmasının gerektirdiği çevre mevzuatının sürekli olarak iyileştirilmesi, ▪ Yasalara aykırı davranan ve çevreyi olumsuz etkileyenlerin neden olduğu çevre sorunları sebebiyle herkesin yargı yolu arayabileceği yolların mevcudiyeti, ▪ Çevre sorunları ve karar alma izlekleri hakkında halkla ilişki kurmak için yenilikçi yöntemlerin oluşturulması, ▪ Memurlar ve diğer hükümet organlarının yanı sıra, şirketler, sivil toplum ve akademik çevreler çevresel sorunların çözümü ve halkın katılımı konusunda eğitim ve kapasite geliştirme imkânları sunulmalıdır, ▪ Programların, altyapının, araçların ve çevresel mekanizmaların geliştirilmesi için fonların artırılması ve yeterli bütçe tahsisi oluşturulmalıdır.

Kaynak: Emine Sancak, Yerel Yönetimlerin Yönetimden Yönetişime Geçiş Sürecinde Çevresel Yönetişim Algısı: Çanakkale Belediyesi Örneği, 2021, (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), s.13-14; Nur Syafrina Mohd. Sharif, "Public Access to Environmental Information and Participation in Environmental Decision-making: A Malaysian Case Study", A thesis submitted for the degree of Doctor of Philosophy, London: Centre for Environmental Policy, 2016, s.109-111.

1.4.1.Çevresel Yönetişim Hedefleri, Nitelikleri, Özellikleri, Çıktılar ve Sonuçları

Çevresel yönetim yapıları ve süreçleri farklı şekillerde bir araya gelebilmektedir.¹¹² Çevresel yönetişimin temel amacı, çevresel sistemlerin işlevlerini sürdürme ve türlerin, biyolojik çeşitliliğin devamı yoluyla ekosistem hizmetleri üretme yeteneğini korumak veya geliştirmektir. Tablo 4’de çevresel yönetişimin kurumsal, yapısal ve prosedürel unsurlar arasında eş zamanlı olarak değerlendirilmesi gereken etkili olmak, adil olmak, duyarlı olmak ve sağlam olmak şeklinde dört genelleştirilebilir ve farklı amaçları yer almaktadır. Bu dört hedef şu şekilde tanımlanabilir. Etkili yönetişim, kurumların ve süreçlerin, emrindeki kaynakları en iyi şekilde kullanırken toplumun ihtiyaçlarını karşılayan sonuçlar üretmektedir.¹¹³ Hükümet, kararlarını, emrindeki mevcut kaynakların etkili ve verimli bir şekilde kullanılması için uygulamalıdır. Böylece, idarenin işleyişi üzerinde nitel bir etki oluşacak ve toplulukları için mümkün olan en iyi sonuçları sağlayacaktır.¹¹⁴ Etkili yönetişim, kaliteli liderlik sergileyerek personeli, gönüllüleri ve üyeleri motive etmektedir. Gönüllü kuruluşlara ve sektöre daha geniş bir kamu güveni sağlamaktadır.¹¹⁵ Etkili çevresel yönetişimin nitelikleri: “yönlendirme, koordinasyon, kapasite, bilgi, hesap verebilirlik ve verimlilik” şeklinde sıralanabilir.¹¹⁶ Kamu idaresi, vatandaşlar için ihtiyaç duyulan kamu mal ve hizmetlerini verimli ve hakkaniyetli bir biçimde temin etmekten sorumludur.¹¹⁷ Asya Pasifik Çevre ve Kalkınma Formu (APFED), Şekil 4’de gösterildiği gibi, etkili çevresel yönetişimin ve üstlenilen sürdürülebilir kalkınma projelerinin başarısının beslenmesi için gerekli olan çeşitli kıstaslar üzerinde mutabık kalmıştır.¹¹⁸

¹¹² Bennett ve Satterfiled, a.g.e., s.6.

¹¹³ Ram Prasad Pal, “Challenges and Prospects of Good Governance in Reduction of Poverty: A Case Study of Buee Town 01 Kebele, Ethiopia”, **Global Journal of Political Science and Administration**, Cilt.5, Sayı.3, 2017, s.15.

¹¹⁴ Merilee Grindle, “Governance:The Inflation of an Idea”, **Havard Kennedy School Faculty Research Working Paper Series**, 2008, s.1.

¹¹⁵ Kahar R Nath P, “Good Governance: Ethos and Ethics”, **Journal of Political Sciences&Public Affairs**, Cilt.6 Sayı.4, 2018, s.2.

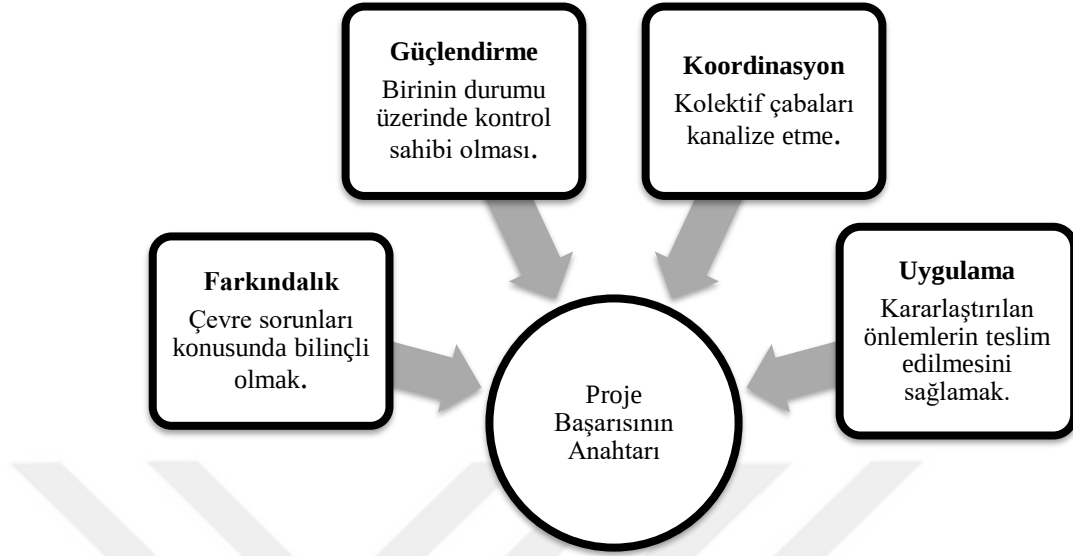
¹¹⁶ Brenda Lipson, Effective Governance: A Guide for Small and Diaspora NGOs, **INTRAC**, 2012, s.2.

¹¹⁷ Bennett ve Satterfiled, a.g.e., s.7.

¹¹⁸ Popa Florina, “Elements on the Efficiency and Effectiveness of the Public Sector Ovidius University Annals”, **Economic Sciences Series**, Cilt.17, Sayı.2, 2017, s.313.

¹¹⁹ Sharif, a.g.e., s.102.

Şekil 4. Etkin çevre yönetişimi için APFED ‘den dersler

Kaynak: Nur Syafrina Mohd. Sharif, “Public Access to Environmental Information and Participation in Environmental Decision-making: A Malaysian Case Study”, A thesis submitted for the degree of Doctor of Philosophy, London: Centre for Environmental Policy, 2016, s. 102.

Şekil 4’te görüldüğü gibi, etkili çevresel yönetim uygulaması, sahiplenme duygusunu tetiklemekte ve insanları karar alma sürecine dâhil ederek güçlendirmek ve onları etkileyen çevresel sorunlara çözüm bulmaya katılımları konusunda isteklendirmektedir.¹¹⁹

Adil yönetim, hem hukukun üstünlüğünün hakkaniyetli uygulanması hem de toplum içinde zenginlik ve fırsatların dağılımı ile ilgilidir.¹²⁰ Adil çevre yönetişimi, çeşitli paydaşların bakış açılarını, bilgi sistemlerini, değerlerini, kültürlerini ve haklarını tanıyan politikalar ve süreçlerle başlamaktadır. Etkili katılım, ortak karar alma süreçlerine paydaşların dahil edilmesini, temsilini ve katılımını sağlamak için yapılar gerektirmektedir.¹²¹ Karar verme sürecinde paydaşların menfaati aktörler tarafından dikkate alınırsa, bu tüm topluluğun refahına yol açmaktadır.¹²² Tüm bireyler refahlarını

¹¹⁹ Sharif, a.g.e., s. 98.

¹²⁰ Frank Bierman, Casey Stevens, Steven Bernstein, Aarti Gupta, Ngeta Kabiri, Norichika Kanie, Marc Levy, Mans Nilsson, Laszlo Pinter, Michelle Scobie, Oran R. Young, Integrating Governance into the Sustainable Development Goals, **Policy Brief, Post2015/UNU-IAS**, Tokyo:United Nations University Institute for the Advanced Study of Sustainability, 2014, s.3.

¹²¹ Bennett ve Satterfield, a.g.e., s.8.

¹²² Kahar ve Nathh, a.g.e., s.2.

geliştirme veya sürdürme fırsatına sahiptir.¹²³ Bu nedenle adil yönetim, toplumun tüm üyelerinin kendilerini dışlanmış hissetmemesi gerektiği anlamına gelmektedir.¹²⁴ Çünkü tüm gruplara refahlarını geliştirmeye katılmaları için fırsatlar verilmesi gerekmektedir.¹²⁵

Duyarlı olma hedefi, çevresel yönetişimin hem değişen çevresel ve sosyal koşullara hem de çeşitli bağlamlara uyulanabilmesini sağlamaktadır.¹²⁶ Duyarlılık, kurumların ve süreçlerin tüm paydaşlara makul bir süre içinde hizmet vermeye çalışmasını gerekli kılmaktadır.¹²⁷ Duyarlı çevresel yönetim düzenlemelerine öğrenme, öngörü, uyulanabilirlik, yenilik ve esneklik örnek olarak verilebilir. Kurumsal ve sosyal öğrenme, sürekli izleme ve değerlendirme, iletişim ve çevresel yönetim sosyal ve ekolojik performansı üzerine yansıtma yoluyla gerçekleşmektedir.¹²⁸ İyi yönetişimin, kitlelerin ihtiyaçlarına açık olması ve söz konusu topluluğun taleplerini uygun ve duyarlı bir şekilde karşılaması durumunda başarılı olacağı düşünülmektedir.¹²⁹ Çevresel yönetişimin nihai amacı sağlam olmaktır. Yani işleyen kurumlar, zaman içinde kalıcı olmak ve zaman içinde varlığını sürdürmek ve krizlerle başa çıkmak için sağlam bir yönetişime ihtiyaç duymaktadır. Sağlam yönetim hedefleri arasında; meşruluk, bağlantılı olmak, iç içe geçmişlik ve çok merkezli olmak sayılabilir.¹³⁰

¹²³ Neena Jindal, ‘‘Good Governance: Needs and Challenges’’, **International Journal of Scientific& Engineering Research**, Cilt.5 Sayı.5, 2014, s.114.

¹²⁴ Pal, a.g.e., s.15.

¹²⁵ Sharif, a.g.e., s.98.

¹²⁶ Sharif, a.g.e., s.97.

¹²⁷ Pal, a.g.e., s.15.

¹²⁸ Bennett ve Satterfiled, a.g.e., s.8.

¹²⁹ Kahar ve Nath, a.g.e., s.2.

¹³⁰ Bennett ve Satterfiled, a.g.e., s.9.

Tablo 4. Çevresel Yönetişimin Amaçlarını, Niteliklerini ve Unsurlarını Anlamak İçin Pratik Bir Çerçeve

Yönetişimin Amaçları ve Nitelikleri	Yönetim Unsurları		
Etkili: ▪ Yön ▪ Koordinasyon ▪ Kapasite ▪ Bilgili ▪ Sorumlu ▪ Verimli	Kurumlar -Kanunlar -Politikalar -Kurallar -Normlar	Yapılar -Karar verme organları -Resmi kuruluşlar -Gayri resmi ağlar	Süreçler -Karar verme -Politika oluşturma -Değerleri pazarlığı -mahkum
Eşit: ▪ Tanıma ▪ Katılım ▪ Dürüst ▪ Adaletli			
Duyarlı: ▪ Öğrenme ▪ İleriye dönük ▪ Uyarlanabilir ▪ Yenilikçi ▪ Esnek			
Sağlam: ▪ Meşru ▪ Bağlı ▪ İç içe ▪ Çok merkezli			

Kaynak: Nathan. J. Bennett., Terre Satterfield., Environmental Governance: A Practical Framework to Guide, Desing, Evaluation and Analysis. 2018, s.8.

İyi yönetişimin Tablo 4’de gösterilen özelliklerin çevresel bağlamla da ilgili ve uygulanabilir olabileceği düşünülebilir. Örneğin iyi çevresel yönetişimin, çevresel hedeflere ulaşmak için uygulanan stratejilerin ve girişimlerin etkinliği ile ölçüldüğünü

belirtmektedir. Bu hedefler kapasite geliştirme, çevresel bilgiye daha fazla erişim ve adalet olabilir”¹³¹.

1.4.2. İyi Çevresel Yönetişim İhtiyacı Nedenleri

1.4.2.1. Ekolojik Sınırlar (Ecological Limits)

Çevre insanların temel yaşam kaynağıdır. İnsan faaliyetleri sonucu ortaya çıkan ormansızlaşma, tatlı su kaynaklarının kirlenmesi, ozon tabakasının seyrelmesi, hava kirliliği, iklim değişimi, fosil yakıtların giderek azalması, canlı türlerinin azalması ve yok olması doğal çevrenin sınırlılığını ve bilinçsiz kullanıldığının göstergesidir.¹³² Çevresel sürdürülebilirliğin önemli bir yönü, sürekli olarak doğal kaynakların korunmasını sağlamak ve insanlığın varlığını devam ettirebilmesi için çevreye ihtiyaç duymasıdır.¹³³ Rio Zirvesi ve Gündem 21’de değerlendirildiğinde temel felsefe, ekonomik ve sosyal kriterler rehberliğinde mevcut ve gelecekteki refahı belirlemek ve kaynak verimliliğini arttırırken doğal kaynakların akılcı kullanımını sağlamaktır.¹³⁴

1970’lerden bu yana çevre kirliliği, iklim değişikliği ve küresel ısınma dünyanın en çok sorgulanan konularından birisi olmuştur. Bu nedenle 1990’ların başında çevre bilimciler doğal kaynakların kullanım derecesinin ve doğal çevreye verilen zararın derecesinin bir ölçüsü olarak “ekolojik ayak izi” kavramını geliştirmişlerdir. Özellikle son yıllarda Türkiye, doğal kaynakları yenilenme hızından daha hızlı tükettiği için ekoloji açısından dünyanın en borçlu ülkelerinden birisi arasında yer almaktadır.¹³⁵ Burada önemli olan nokta doğanın taşıma kapasitesinin nasıl kullanıldığıyla ilgilidir. Taşıma kapasitesi, bir alanın canlı yaşamını destekleyebileceği en fazla birey sayısı olarak tanımlanabilir. Aynı zamanda taşıma kapasitesi, kaynak ve canlı sayısı arasındaki ilişki olarak da ifade edilebilir. Örneğin, bir mera alanında aşırı hayvan otlatılması ile taşıma kapasitesi aşılmış olur. Böylelikle bitkinin kendisini yenilemesi zorlaşır. Buradan anlaşılacağı üzere, taşıma kapasitesinin üzerine çıkıldığı zaman ekosistemde bozulmalar

¹³¹ Sharif, a.g.e., s.8.

¹³² Nurullah Gür, “The Effects of Environmental Policies on Economic Development”, 2008, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), s.1

¹³³ John J. Fitzpatrick, Target Ecological Limits and Not Economics, **Growth, World**, 1, 2020, s.137.

¹³⁴ John J. Fitzpatrick, Brian Mullally, “Assessing Environmental Sustainability Using Ecological Limits Expressed as Mass Flowrates with the Inclusion of a Sustainable Time Perspective, 2019, s.1.

¹³⁵ Türker Şimşek, Mücella Bursal, Türkiye’de Ekolojik Ayak İzi ve Biyokapasite Arasındaki İlişki: Bootstrap Rolling Window Nedensellik Testi, **Sosyal Bilimler Dergisi**, Özel Sayı, 2019, s.455.

görülür ve bu durum sonucunda çevre sorunları ortaya çıkmaya başlar. Doğanın dengesi canlılar arasındaki beslenme ağının devamı ve doğanın taşıma kapasitesinin aşılması ile sağlanır. Ancak insanların doğaya müdahalesi bu dengeyi bozabilmektedir. Özellikle son yıllarda Türkiye, doğal kaynakları, yenilenme hızından daha hızlı tükettiği için ekolojik açısından dünyanın en borçlu ülkelerinden birisi arasında yer almaktadır. 1961'den 1990'a kadar Türkiye'nin biyolojik kapasitesi üretim ve tüketim açısından ekolojik ayak izi değerinden daha yüksek olmasına rağmen, üretim ve tüketim açısından, toplam ekolojik ayak izinin biyolojik ayak izinden daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Bu demek oluyor ki, kapasite aşımı yaşanmaya başlanmıştır. Bu, Türkiye'nin kaynak tüketiminin sürdürülemez olduğunu ve biyolojik kapasitenin azaldığı anlamına gelmektedir.¹³⁶

Jackson, üç farklı evreye sahip olarak kısa bir ekolojik sınırlar tarihi sunmaktadır. İlki 18. yüzyılın sonlarında, Thomas Malthus'un, nüfus artışının, insanları beslemek ve barındırmak için mevcut kaynakların büyüme oranını sınırlayacağı iddiasıyla ortaya çıkmaktadır. İkinci aşama, 1970'lerin başlarında yapılan ve sistem dinamik modellemesinin, artan doğal kaynak kıtlığının ve artan kirliliğin küresel ekonomiyi etkileyerek ekonomik çöküşe ve insan nüfusu ve refahında azalmaya neden olabileceğini gösterdiği "Büyümenin Sınırları" (The Limits to Growth) çalışmasıydı.¹³⁷ Üçüncü aşama, sera gazları (GHG'ler) emisyonları ve iklim değişikliği ve atmosferik konsantrasyonlarının tehlikeli iklim değişikliklerine neden olabilecek seviyelere yükselmesini önlemek için bu emisyonları sınırlama ihtiyacına odaklanmıştır.¹³⁸ Bu demek oluyor ki, kaynak kullanımını veya emisyon deşarj oranlarını ekolojik limitleri içinde eski hale getirmek için başka eylemler gereklidir. Bu eylemler tipik olarak hükümet politikaları aracılığıyla uygulanmalıdır. Bu araçlara, vergilendirme, düzenleyici araçlar, sübvansiyonlar örnek olarak verilebilir.¹³⁹

Uluslararası toplumda kaynakların tahribatının en büyük nedenlerinden biri, insan toplumları tarafından kısıtlı olan "doğal kaynakların" tüketilmesidir. Bu nedenle insanların ekolojik sınırlar içinde yaşamasına yardımcı olmak için yönetim yapıları oluşturmalarının kritik olduğuna inanılmaktadır.¹⁴⁰ Çünkü ekolojik ayak izimiz

¹³⁶ Şimşek ve Bursal, a.g.e., s. 455.

¹³⁷ Fergus Green, Ecological Limits: Science, justice, policy and the good life, 2021, s.2.

¹³⁸ Fitzpatrick ve Mullally, a.g.e., s.2.

¹³⁹ Fitzpatrick, a.g.e., s.140.

¹⁴⁰ <https://www.earthlaws.org.au/our-programs/ecological-limits/>

büyüdükçe, ekolojik sınırı daha erken aşma noktasına gelmiş oluyoruz. İnsan nüfusu, kaynak talebi ve ekonomiler büyürken dünyamızın büyüklüğü ve kaynak miktarı değişmemektedir. Bilhassa gelişmiş ülkeler sanki birden çok dünya varmış gibi yaşamlarını sürdürmeye devam etmektedir. Ekolojik kaynakları aşırı kullanarak limit aşımına yol açmanın sonucunda ormanların yok olması, biyolojik çeşitliliğin azalması gibi çevresel sorunlarla yüz yüze kalmaktayız. Dolayısıyla bu konuda çevresel yönetişimin önemli bir ilkesi olarak görülmesi gerekmekte ve ekolojik sınırların riayet edilerek çözümler üretilmektedir.

1.4.2.2. Gelecek Kaygısı (Concern for the future)

İnsan faaliyetlerinin bir sonucu olarak çevre sorunları, en önemli küresel güncel sorunlardan biri haline gelmiştir. Aslında insanoğlu, dünyanın karşı karşıya olduğu tüm çevre sorunlarının yanı sıra çevresel bozulmanın da ana nedenidir. İnsan davranışı, hem korumanın hem de çevresel zararın temelinde yatmaktadır. Çevresel bozulma, gelecek neslin yaşam güvenliğini tehlikeye atmakta ve şimdiki neslin insani gelişimini de olumsuz etkilemektedir. Tükenebilir doğal kaynakların tükenmesi, insanların şu anda ve gelecekte yaşam kaynaklarını da etkilemektedir.¹⁴¹

İnsanlığın yıllar içerisinde ki gelişim süreci, giderek daha elverişsiz iklim koşullarına, değişikliklere ve doğal afetlere, aynı zamanda savaşlara ve siyasi ve sosyo-ekonomik istikrarsızlığa yol açmıştır. Bu nedenle daha iyi bir yaşam için gelecek kuşakların temel ihtiyaçlarının karşılanması için iyi bir sisteme ve stratejiye ihtiyaç vardır. Her bireyin huzur, barış, refah içinde yaşaması için adaletli imkânlarla ulaşması gereklidir. Bundan dolayı çevreye verilen tahribatın azaltılabilmesi için doğal kaynakların daha etkili kullanılması ve adaptasyonun çok daha iyi olması beklenmektedir. Çevresel açıdan sürdürülebilirliği sağlamak, gelecek nesillerin mevcut nesillerle eşit hatta daha iyi bir yaşam tarzı yaşamaları için mevcut doğal kaynaklara sahip olmasını sağlayacak şekilde hareket etmekle ilgilidir. Bu nedenle çevre ile ilgili oluşturulan planlar ve eylemler kısa vadeli ve uzun vadeli eğilimleri ele almalı ve gelecek nesillerin ihtiyaçlarını dikkate almalıdır.¹⁴² Çünkü insanlar eylemleriyle çevreyi olumsuz yönde etkilemiştir ve Dünya'nın ve gelecek nesillerin hayatta kalmasını

¹⁴¹ Arambam Sophia, Mayanglambam Sarda Devi, "Environmental Problems of Manipur", **Holistic Approach Environ**", Cilt.10, Sayı.4, 2020, s.125.

¹⁴² Susan Baker, **Sustainable Development**, London and New York: Routledge Taylor&Francis Group. 2006, s.108.

tehlikeye atmıştır.¹⁴³ Bunun sonucu olarak gelecek nesillerin kaynaklardan yoksun kalacağı kaygısından dolayı bilinçsiz bir şekilde tüketilen ve zarar verilen kaynakların koruma altına alınması gerekmektedir.¹⁴⁴ Bu açıdan çevresel yönetişimin gelecek nesillere karşı sorumluluğunu yerine getirmekte iyi bir araç olması beklenmektedir.

1.4.2.3. Ortaklık (Partnerships)

Ortaklıklar, öncelikle çevresel ve ilgili konuların yönetimine katkıda bulunan ve onu şekillendiren yeni kurumsal düzenlemeler olarak ifade edilebilir. Aynı zamanda bir işbirliği paradigması, fikir birliği oluşturma ve işbirliği yansıtarak demokrasi açığını kapatmak ve dengelemek için uygun mekanizmalar olarak görülebilir.¹⁴⁵ Ortaklıklar, doğaları gereği ortak bir hedefe ulaşmak için birlikte ilerlemeye yönelik sürekli bir taahhüdü temsil etmektedir. Ayrıca hem hükümet hem de sivil toplum tarafından kamu politikalarını ve programlarını şekillendirmede karşı karşıya kalınan sorunlara umut vaat eden bir yaklaşım sunmaktadır.¹⁴⁶ Uyum ve yaptırıma yönelik ortaklık yaklaşımları, aynı zamanda orantılı, açık, katılımcı, etkili ve hesap verebilir oldukları sürece, tüm taraflar arasında iyi iletişim ile tutarlı bir yaklaşım yoluyla bir iyi çevresel yönetişim iklimi yaratmak için birçok fırsat sağlayabilir.¹⁴⁷

Ortaklıklara dahil olan hem uygulayıcılar, hem de yapıcılar için pratik bir kılavuz görevi üstlenmesi amaçlanmıştır. Çünkü mevcut politika çerçevelerinin giderek artan sayıda soruna karşı tatmin edici çözümler sunmakta yetersiz kaldığı karmaşık toplumlarda yaşıyoruz. Fakat bu, çerçevelerin mutlaka değiştirilmesi anlamına gelmemektedir. Çünkü mevcut çerçeveler tarihsel gelişimin bir sonucudur ve değiştirilmeleri kolay değildir. Dolayısıyla büyük ölçekli reformlara karşı bir miktar direnç söz konusudur. Ancak, belirli politika ayarlarıyla yaşamak zorunda kalsak da, ortaklıklar, yerel kuruluşlar için özellikle, insanların ve ekonominin ihtiyaçlarını yerel düzeyde daha iyi yansıtacak şekilde birlikte çalışmak ve politikalarını uyarlamak için

¹⁴³ Tomislav Klarin, "The Concept of Sustainable Development: From its Beginning to the Contemporary Issues, **Zagreb International Review Of Economics&Business**, Cilt.21, Sayı.1, 2018 s.67.

¹⁴⁴ Fatih Kırıışık, "Ekolojik Sorunların Çözümünde Derin Ekoloji Yaklaşımı", **Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt.9, Sayı.9, 2013, s.283.

¹⁴⁵ Mariette M. Van Huijstoe, Mara Francken, Pieter Leroy, "Partnerships for Sustainable Development: A Review of Current Literature", **Environmental Sciences**, Cilt.4, Sayı.2, 2007, s.79.

¹⁴⁶ Edgar ve diğerleri, a.g.e., s.7-19.

¹⁴⁷ Sir John Harman, The Relationship Between Good Governance and Environmental Compliance and Enforcement, International Network for Environmental Compliance and Enforcement, 2005, s.8.

bir mekanizma sağlamaktadır. Bu nedenle ortaklıklar, yerel yönetişimin önemli bir aracıdır.¹⁴⁸

Ortaklıkların uygulanmasının temel nedenlerinden biri, birlikte çalışmanın tek başına çalışmaktan daha etkili olduğu inancına dayanmasıdır. Ortaklıklar, birlikte çalışmanın etkili bir yolu, sorunların ayrıntılı yapısına, kurumsal çevreye, politik faktörlere, deneyimlere ve kültürle ilgili olarak farklı yerel koşullar altında faaliyet göstermektedir. Gereksinimlerin her zaman koşullara özgü olduğu düşünüldüğünde, başarılı bir ortaklık için tek bir model yoktur. Alan tabanlı bir ortaklık, genellikle, belirli bir durumun eşit bir temelde iyileştirilmesine katkıda bulunabilecek bir bölgedeki tüm ilgili aktörleri bir araya getirmek üzere tasarlanmıştır.¹⁴⁹ İyi çevresel yönetim açısından bakıldığında ortaklıklar, toplu sorumluluk, karar verme ve planlama sağlamak için tüm paydaşlar arasında ittifak kurulmasıdır.¹⁵⁰

1.4.2.4. Eşitlik ve Adalet (Equity and Justice)

İyi yönetim, eşitlikçi bir toplumu garanti etmektedir. Burada önemli olan insanların refahlarını iyileştirmek veya sürdürmek için fırsatlara sahip olması gerektiğidir. Eşitlik güç eşitsizliklerini (siyasi, ekonomik, yasal ve kültürel) ele alır ve kalkınma kazanımlarının en çok dışlanan grup ve bireylere genişletilmesini gerektirir. Ancak iyi çevresel yönetim açısından bakıldığında, çevreye duyarlı, sosyal olarak adil ve eşit ekonomik kalkınma el ele yürümelidir.¹⁵¹ Fakat eşitsizlik toplumlar arasında çok ciddi ve hayati bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde yerel ve küresel düzeyde toplumsal eşitsizliğe neden olan temel etkenlerden biri, maddi düzeyde var olan yoksulluk ve zenginliktir.¹⁵² Bu nedenle gelir dağılımının eşit düzeyde olmadığı ülkelerde demokrasi ve toplumsal huzurun sağlanması zorlaşmaktadır.¹⁵³ Bu durumda, toplumlar arası adalet çözülmeden çevre sorunlarına çözüm bulunamaz ve çevresel yönetim meydana getirilemez. Çünkü çevresel yönetim sonuç itibarıyla uluslararası bir iş birliği ile yapılabilmektedir.

¹⁴⁸ Michael Förchner, Regina Brandstetter, Han de Bruijn, Marion Byrne, Helene Deslauniers, Jana Machacova, Anna Orologa, Anette Scopetta, Successful Partnerships a Guide, **OECD LEED Forum on Partnerships and Local Governance**, 2006, s.3.

¹⁴⁹ Förchner ve diğerleri, a.g.e., s.3.

¹⁵⁰ Baker, a.g.e., s.108.

¹⁵¹ Baker, a.g.e., s.108.

¹⁵² Ejder Okumuş, Bir Sosyal Eşitsizlik Örneği Olarak Yoksulluğun Dini Meşrulaştırımı, **e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi**, Sayı.5, 2011, s.4.

¹⁵³ Kemal Baş, Küreselleşme ve Gelir Dağılımı Eşitsizliği, **Ç.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt.18, Sayı.1, 2009, s.66.

İnsanlar sadece yaşam sahnesinde yer aldıkları kadarıyla var olduklarını düşünürler. Onları bugün var eden bir geçmiş nesil bulunmakta ve yarın da varlığını sürdürecektir olan bir gelecek nesil olacaktır. Bu nedenle bugün aldığımız her karar, gelecek nesillerin çıkarlarını doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyebilmektedir.¹⁵⁴ Bu yüzden, bugünkü nesil, gereksinimlerini, gelecek nesillerin kendi gereksinimlerini karşılama haklarını koruyarak sağlamalıdır.¹⁵⁵ Çünkü her bireyin temiz hava ve su bazında çevresel hakları bulunmaktadır. Dolayısıyla bu hakların tehdit altında olması durumunda şimdiki neslin, hem kendisi hem de gelecek kuşaklar için özverili bir şekilde çözüm yolları araması ve bu sorunu en aza indirmeye çalışması gerekmektedir.¹⁵⁶ Bu durumu yönetebilmek içinde çevresel yönetim gereklidir.

Doğa insanların yaşamlarını iyileştirmeleri için önemli kaynaklar sunmaktadır.¹⁵⁷ Fakat insanların temel ihtiyaçlarını karşılamalarının dışındaki doğadaki zenginlikleri azaltma hakları yoktur.¹⁵⁸ İnsan doğanın sahibi değildir, bilakis dünyadaki her şeyin bir değeri bulunmaktadır. Öte yandan insan doğadan ayrı ya da üstün değildir; aksine evrenin bir parçasıdır.¹⁵⁹ Bu yüzden, bireyler doğanın değerinin farkında olmalı ve yerkürenin rezervlerini kullanmaya özen göstermelidir. Çünkü doğa olmadan insan hayatı anlamsızdır. Dolayısıyla insan toplulukları ekolojik sorumluluk davranışlarını değiştirirlerse, doğal hayat daha iyi hale gelecektir.¹⁶⁰ Bu durumun sağlanması için insanların doğayı evleri olarak görmeleri gerekmektedir.¹⁶¹ Zira biyolojik eşitlik nedeniyle, biyosferdeki her canlı, hedeflerine ulaşmak, kendini geliştirmek ve gerçekleştirmek için eşit haklara sahiptir.¹⁶² Bu nedenle türlerin çeşitliliği kontrol altında tutulmalı ve insanlar kendi çıkarı için kullanmamalıdır.¹⁶³ Sonuç olarak

¹⁵⁴ Yağmur Aydın, “Nesiller Arası Adalet: Rawls’cu Bir Savunma”, 2019, (Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), s.11-12.

¹⁵⁵ Recep Bozlağan, Sürdürülebilir Gelişme Düşüncesinin Tarihsel Arka Planı, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, Sayı 50, 2005, s.1020.

¹⁵⁶ Aydın, a.g.e., s.20.

¹⁵⁷ Şükran Aslan Acar, “The Reflections of Arne Naess’ Deep Ecology Principles in Rachel Carson and Yaşar Kemal’s Works”, 2020, (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), s.6.

¹⁵⁸ Sanem Yardımcı, “İnsan-Doğa İlişkisi Ekseninde Derin Ekoloji ve Toplumsal Ekoloji”, 2006, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), s.49.

¹⁵⁹ Aslan Acar, a.g.e., s.31.

¹⁶⁰ Aslan Acar, a.g.e., s.25.

¹⁶¹ Kırışık, a.g.e., 2013s.283.

¹⁶² Olgun Yalçın, “Çevre Koruma Fikrine Radikal Yaklaşımlar; Derin Ekoloji, Sosyal Ekoloji ve Ekofeminizm”, 2010, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), s.54-55.

¹⁶³ Aslan Acar, a.g.e., s.24.

insanların doğanın bir parçası şeklinde hareket etmesini sağlanmak için iyi çevresel yönetişime ihtiyaç vardır.

Arne Naess'e göre insan eğer gerçek manada doğa ile ilişkilerini kurabilirse yani doğanın içerisindeki konumu anlayabilirse örneğin, bir dağın eteğine gidip o dağın ne kadar muazzam olduğunu hissedebilmesi için ilk başta kendisinin ne kadar küçük olduğunu kabul etmelidir. Ancak o zaman doğanın bir parçası, onun üzerinde efendi değil de onun bir parçası olduğunu kabul etmektedir. Arne Naess burada şunu ifade etmektedir: “doğanın üstünde veya içerisinde onu kullanan üstün bir bireyden ziyade, doğanın bir parçası olan ondan alan ve ona veren, onu bozmayan, onunla birlikte yaşayan ve onu da yaşatan bir kişinin gerçek manada kendini gerçekleştirebileceğidir”¹⁶⁴.

1.5. Küresel Düzeyde Çevresel Yönetişim

Çevre sorunlarının şiddetlenmesine katkıda bulunan faktörler çok yönlüdür. Bu faktörler, parçalanmış politikalar, izleme ve değerlendirme eksikliği, mali sınırlamalar, kurumsal tutarsızlıklar, meşruiyet endişeleri, ulus devletlerin çatışan talepleri, teknoloji transferleri, sürdürülebilirliğe yönelik farklı endişeler, hem eski hem de yeni nesiller arasında gelişme ve dünya okuryazarlığı ve çevre bilincinin eksik olması şeklinde sıralanabilir. Küresel olarak karşılaşılan çevre sorunları acil dikkat gerektirmektedir. Çünkü tek bir gezegende yaşayan insanların hayatını şekillendiren ilişkiler karmaşık bir çevreyle ilgili, sosyal, ekonomik ve kültürel ağ aracılığıyla birbirine bağlıdır. Bu karşılıklı bağlantıyı kabul eden ve anlayan Kofi Annan, “tüm yaşamın bağlı olduğu ekosistemler için tek bir insan topluluğu olarak birbirimize ve kendi başımıza gelecek nesiller için aldığımız kararların sonuçlarıyla yarını yaşayarak daha fazla sorumluluk göstermemiz gerektiğini vurgulamaktadır.” Bu sebeple küresel çevresel yönetişimin özünde küresel çok taraflı işbirliğine bağlı olduğu kabul edilebilir.¹⁶⁵

Uluslararası düzeyde, küresel çevre yönetişimi, küresel çevre koruma süreçlerini düzenleyen kuruluşların, politika araçlarının, finansman mekanizmalarının, kuralların, prosedürlerin ve normların toplamıdır. Yaşanan gelişmeler sonrasında çevresel tehditlere karşı çok büyük bir farkındalık oluşmuş ve bu sorunları küresel olarak ele

¹⁶⁴ Hasan Yaylı, Refik Yaslıkaya, İnsan Doğa İlişkisi Tasarımında Radikal Dönüşüm: Derin Ekoloji, **Uluslararası Spor Kültürü ve Bilimi Dergisi**, Cilt.3, Sayı.3, 2015, s.462.

¹⁶⁵ Sharif, a.g.e., s.87-88.

almak için çok sayıda çaba gösterilmeye başlanmıştır.¹⁶⁶ Bakıldığında küresel çevresel yönetim, parçalanma, çoğaltma, dağınık yetki ve zayıf düzenlemelerle karakterizedir. İnsanlığın saldırgan endüstriyel davranışları nedeniyle doğanın ve çevrenin tamamen tehlike altında olduğunun açıkça anlaşıldığı 1970'lerin başlarında, olumsuz etkiler en aza indirilmezse, kapıda bir tehlike olduğu anlamına geleceği fikrini ortaya çıkarmıştır. Nitekim çevre sorunları yaklaşık otuz yıldır insanlık için bir tehdit unsuru halini almaya başlamıştır. Bununla birlikte çağdaş dünyanın bu sorunları algılama şekli ve kapsamı başlangıca göre değişim göstermektedir. Bu çevre bilinci nihayet yerel toplulukları, sivil kuruluşlarını ve resmi olarak faaliyet gösteren ulusal ve uluslararası yasal ve sorumlu kurumları içeren toplu bir eylem çağrısında bulunmuştur. Böylece küresel alanda nihai bir karşılıklı bağımlılık havası meydana gelmiştir. Artan küreselleşme ile birlikte çevre ile ilgili ekolojik, ekonomik ve siyasi karşılıklı bağımlılık çerçevesinde, uluslararası kuruluşlar, devlet işbirliği için basit mekanizmalardan dünya siyasetindeki merkezi aktörlere ve küresel değişimin aktif ajanlarına doğru bir gelişim göstermeye başlamıştır.¹⁶⁷ Gezegenin zengin ve çeşitli doğal kaynaklarını yönetmek, giderek karmaşılaşan bir zorluktur. Küreselleşen birbirine bağlı uluslar, ekonomiler ve insanlar dünyamızda, çevresel tehditleri, özellikle de hava kirliliği ve biyolojik çeşitlilik kaybı gibi siyasi sınırları aşanların yönetilmesi, geniş bir paydaş yelpazesini içeren yeni küresel, bölgesel, ulusal ve yerel müdahaleleri gerekli kılmaktadır. Tüm seviyelerde etkili çevresel yönetim, bu zorluklara çözüm bulmak için kritik öneme sahiptir. Yavaş ilerleme kaydeden küresel çevre yönetiminde görülen parçalanma ve tutarsızlıklarla ilgili endişeler bulunmaktadır.¹⁶⁸

¹⁶⁶ Haque, a.g.e., s.3.

¹⁶⁷ Fikret Mazi, "The Evolution of the Global Environmental Governance: The Transition to Politics of Sustainable Development", **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt.8, Sayı.28, 2009, s.301.

¹⁶⁸ Sharif, a.g.e., s.89-90.

Tablo 5. Küresel Çevresel Yönetişimin Karşılaştığı Bazı Engeller ve Zorluklar

Küresel çevresel yönetişimin karşılaştığı bazı engeller ve zorluklar
▪ Çok taraflı çevre anlaşmalarının ulusal, bölgesel ve küresel düzeylerde nasıl uygulanacağı, çünkü 1972’de düzenlenen Stockholm Konferansından bu yana küresel topluluk tarafından bu tür çok sayıda anlaşma imzalanması, ▪ Ulusal planların, politikaların ve çevre mevzuatının ulusal kaynak yönetimi için MEA’larına uygun olarak nasıl geliştirileceği, ▪ Çevresel bozulmanın, biyolojik çeşitliliğin korunmasının ve afet riskinin azaltılmasının durdurulması için ilgili ulusal hükümetler tarafından uzun vadeli bütçe tahsisinin nasıl sağlanacağı, ▪ Çevre kirliliğinin ve çevrenin korunmasının engellenmesinde hükümet, hükümetin çeşitli sektörleri, sivil toplum kuruluşları, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları arasında etkili koordinasyon ve işbirliğinin nasıl sağlanacağı, ▪ Çevrenin tarım, sağlık, eğitim ve güvenlik gibi diğer kalkınma sektörlerine göre önceliklendirilmesi, ▪ Halk arasında çevre bilincinin nasıl artırılacağı ve geliştirileceği şeklinde sıralanabilmektedir.

Kaynak: Mahfuzul Haque, “Environmental Governance. Global Encyclopedia of Public Administration”, Public, Policy and Governance. 2017, s.11.

İKİNCİ BÖLÜM

2. ÇEVRESEL ERİŞİM HAKLARI

2.1. İnsan Hakları, Demokrasi ve Çevre İlişkisi

İnsanoğlu, hayvanlar ve bitkiler aynı dünyayı paylaşmakta ve birlikte yaşamlarını devam ettirmektedirler. Çevre ve doğal kaynaklar, insanlar ve hayvanlar için yaşam kaynağı niteliğindedir.¹⁶⁹ Genel anlamda çevre hakları; ‘‘Mevcut ve gelecek nesillere ait insan yaşamına ve refahına faydalı nitelikteki bir çevreye ilişkin temel haklar olarak tanımlanabilir. Çevresel haklar, çevrenin durumu, insanların çevreleri ile arasındaki ilişki ve etkileşimi ya da insan yaşamının doğal kaynak tabanına bağımlılığını dikkate alan eylem hakları’’ şeklinde ifade edilebilir. Çevre hakları aslında, bütüncül bir biçimde ve yasal terimlerle insan ve çevre arasındaki bütünleşik karşılıklı ilişkiyi ve insanların belirli bir kalitede çevreye sahip olma iddiasını örnekleyen insan haklarından. Bu hakların kapsamı genellikle kültürel miras, insan yaşamı ve sağlık gibi yönleri de içerecek şekilde bireylerin doğal çevresinin ötesine uzanmaktadır.¹⁷⁰ Bu noktada Aarhus sözleşmesi, insan hakları ve çevrenin korunması arasında bağlantılar oluşturmaktadır.¹⁷¹ Bu nedenle Aarhus Sözleşmesi, çevre hakları alanında uluslararası hukuk standartlarını oluşturmaya yönelik en iddialı girişimi temsil etmektedir.¹⁷² Bakıldığında Sözleşme’nin başlangıç ve 1. maddesinde yer alan ifadenin insan hakları yönetmeliklerinde yer alan standart yaklaşımdan farklı olduğu anlaşılmaktadır. İnsan hakları genellikle bireylerin haklarına karşılık gelen belirli bir devlet yükümlülüğü anlamına gelir. Devlet bu yükümlülüğü yerine getirmek için insan haklarına saygı çerçevesinde bireylere bazı yükümlülükler yükleyebilir. Bu durumun

¹⁶⁹ Gür, a.g.e., s.1.

¹⁷⁰ A du Plessis, ‘‘Public Participation, Good Environmental Governance and Fulfilment of Environmental Rights’’, **Potchefstroom Electronic Law Journal/Potchefstroomse Electroniese Regsblad**, Cilt.11, Sayı.8, 2008, s.4-5.

¹⁷¹ Duncan Weaver, ‘‘The Aarhus Convention: Towards a Cosmopolitan International Environmental Politics’’, 2015, (PhD Thesis, Keele University, England), s.58.

¹⁷² Milan Pocuca, Marijana Mladenov, Predrag Mirkovic, ‘‘The Analysis of the Aarhus Convention in the Context of Good Environmental Governance’’, **Economics of Agriculture**, Cilt.65, Sayı.4, 2018, s.1617.

aksine, Aarhus Sözleşmesi bireylerin Sözleşmede yer alan insan haklarından yararlanarak çevreyi koruma ve iyileştirme görevini sağlamaktadır.¹⁷³

İnsan hakları ve çevre arasındaki ilişkinin benzer şekilde kabulleri, 1972 Stockholm Deklarasyonu, 1984 İnsan Hakları ve Çevre İlkeleri Bildirgesi, 1987 Brundtland Raporu ve 2000 tarihli BM Milenyum Bildirgesinde yer bulmaktadır. 1972 Stockholm Deklarasyonu açıkça şunu vurgulamaktadır: “İnsan, çevresinin hem bir canlısı hem de bir şekillendiricisidir. Bu ona fiziksel besin sağlamaktadır ve ona entelektüel, ahlaki, sosyal ve ruhsal gelişme fırsatı vermektedir. (...) İnsan çevresinin, doğal ve insan yapımı olan her iki yönü, onun refahı, temel insan haklarından ve yaşama hakkının kendisinden yararlanabilmesi için esastır”.¹⁷⁴ İnsanların çevre sorunlarının birlikte çözümüne etkin bir şekilde katılabilmeleri için hükümetlerin şeffaf ve dürüst olmasına ihtiyaç vardır.

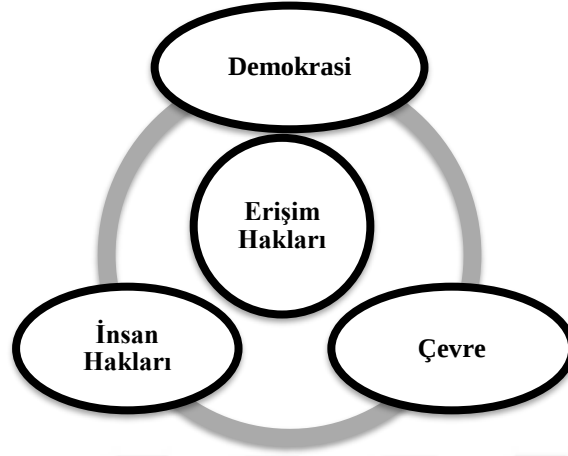
“Çevresel Erişim Hakları” teriminin tek veya evrensel bir tanımı bulunmamaktadır. Çeşitli literatür kaynaklarında, temsil ettiği kavramlar “çevre demokrasisi”, “erişim hakları”, “çevre hakları”, “usul hakları” veya sadece “katılım” gibi diğer benzer terimler altında birbirinin yerine etiketlenmiştir. Çevresel Erişim Hakları konusunun Rio Çevre ve Kalkınma Bildirgesinin 10. İlkesinden kaynaklandığına inanılmaktadır. Aynı zamanda “çevre veya sürdürülebilirlik hareketi”, “insan hakları hareketi” ve Şekil 5’te gösterildiği gibi demokrasi hareketi arasında paylaşılan ortak bir zemin olarak algılanmaktadır.¹⁷⁵

¹⁷³ Pocuca ve diğerleri, a.g.e., s.1617.

¹⁷⁴ Sharif, a.g.e., s.112-113.

¹⁷⁵ Sharif, a.g.e., s.115-116.

**Şekil 5. Dünya Kaynakları Enstitüsü Erişim Girişimine göre Bir Erişim
Hareketinin Gelenekleri ve Kesişimleri**

Kaynak: Nur Syafrina Mohd. Sharif, “Public Access to Environmental Information and Participation in Environmental Decision-making: A Malaysian Case Study”, London: Centre for Environmental Policy, s.116.

2.2. Aarhus Sözleşmesi Hakkında Genel Bilgiler

2.2.1. Aarhus Sözleşmesinin Tarihçesi

Çevre ile ilgili mevzularda bilgi ve belgelere ulaşım, halkın katılımı ve yargıya başvurma gibi konulara yer veren düzenlemeler içeren uluslararası bir anlaşmanın meydana gelişi ilk olarak Aarhus sözleşmesi olarak görülse de aslında böyle bir anlaşmanın oluşması yönünde isteklerin daha eski tarihlerde var olmaya başladığını söylenebilir.¹⁷⁶ Çevre hukukunun uluslararası alanda ilerleme kat etmesine katkı sağlayan en önemli adım Stockholm Konferansının gerçekleştirilmesidir. Stockholm Konferansı 5-16 Haziran 1972 yılında İsveç’in Stockholm şehrinde BM bünyesinde bir araya gelmiş ve çevre ile ilgili problemler ilk olarak uluslararası bir konferans seviyesinde ele alınmıştır.¹⁷⁷ Konferans sonrasında “Stockholm Deklarasyonu” adıyla yayımlanan bildiride, insan ile çevre bağları, insan faaliyetlerinin çevreye olumsuz etkileri, yaşam kalitesinin iyileştirilmesi, ülkelerin ekonomik anlamdaki gelişim problemleri gibi mevzular ele alınarak, uluslararası dayanışma ve işbirliğinin mühim bir

¹⁷⁶ Ahmet M. Güneş, “Aarhus Sözleşmesi Üzerine Bir İnceleme”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt.14, Sayı.1, 2010, s.301-302.

¹⁷⁷ Çağla Çelik, “Aarhus Sözleşmesinin Türk Ormanlık Uygulamaları Açısından İncelenmesi”, 2015, (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü), s.15.

konu olduğu ortaya koyulmaya çalışılmıştır. 26 maddeden oluşan bildirinin ilk maddesi incelendiğinde insanların onurlu ve sıhhatli bir hayat devam ettirebilmeleri için, uygun bir çevrede yaşama haklarının oldukları, günümüz ve gelecek jenerasyonlar için çevreyi koruma ve kaliteli bir hal alması hususunda bir mesuliyetleri olduğu vurgulanmıştır. Bu konular kapsamında ilk kez “Çevre Hakkı” olgusuna yer verilmiştir.¹⁷⁸

Stockholm Deklarasyonu, uluslararası çevre hukukunun ilerleyen tarihlerde gelişimi açısından bir temel oluşturmaktadır.¹⁷⁹ İlk kez Stockholm Deklarasyonunda belirtilen pek çok ilke ve kavram sadece uluslararası çevre antlaşmalarının giriş kısmıyla sınırlı kalmayıp, farklı bağlayıcı yargılarda, aynı zamanda değişik ülkelerin anayasalarında ve iç hukuklarında var olmayı başarmıştır.¹⁸⁰ Konferansın vurgulanması gereken önemli bir noktası, değişik siyasal yönetime ve ilerleme seviyesine sahip ülkelerin, insan sağlığını ön planda tutan ortak bir mesuliyetlerinin olduğunun bilincinde olmalarıdır.

Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu 1982 yılında Dünya Doğa Şartı’nı kabul etmiş, böylece insanoğlunun doğaya ait bir parça olduğu vurgulanarak, farklı yaşam biçimlerinin insan için kıymetli olduğu felsefesi kabullenilmiştir. Bu felsefe, çevre etiği çeşitlerinden, “bütüncül çevre etiği” ile temsil edilebilir. Bütüncül çevre etiğine göre insan doğanın bir parçası olarak görülür, çevrenin, insan açısından oluşturduğu katkı göz önünde tutulmaksızın kıymetli olarak benimsenmektedir.¹⁸¹

1972 Stockholm Konferansı’nda alınan kararların nasıl uygulandığının gözlemlenmesinin ardından, küresel alanda çevre ya da kalkınma problemlerin ortaya konması sonucunda bu sorunların çözümlerine yönelik stratejiler oluşturmak amacıyla, BM Genel Kurulu, 1983 tarihinde BM Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonunu (UNEP) oluşturmuştur.¹⁸² Bu Komisyon tarafından yürütülen çalışmalar neticesinde, Ortak Geleceğimiz (Brundtland) Raporu, 1983 yılında dönemin BM Genel Sekreterinin isteği ve teklifi sonucu, Gro Harlem Brundtland başkanlığında, 20 farklı ülkeden gelen katılımcı ile komisyon tarafından hazırlanarak 1987 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’na takdim edilmiştir. Böylece 1987 yılında “Ortak

¹⁷⁸ Ruşen Keleş, Birol Ertan, **Çevre Hukukuna Giriş**, Ankara: İmge Kitapevi, 2002, s.58-63.

¹⁷⁹ Gökhan Orhan, Türkiye’de Çevre Politikaları: Değişen Söylemler, Değişmeyen Öncelikler, **MEMLEKET Siyaset Yönetim**, 2013, s.4.

¹⁸⁰ Güneş, 2012, a.g.e., s.110.

¹⁸¹ Selami Demirkol, “Kamu Yönetiminde Bir İlk: ÇED Raporu Uygulaması İle İşlem Üretme Sürecinde Halkın Katılımının Sağlanması”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, 2013, s.22-24.

¹⁸² Nükhet Turgut, **Çevre Hukuku**, İstanbul: İmaj Yayınları, 2001, s.75-82.

Geleceğimiz’’ isimli meşhur rapor yayımlanmıştır.¹⁸³ Aynı dönemde komisyona Gro Harlem Brundtland’ın, başkanlık yapması dolayısıyla rapor “Brundtland Raporu” şeklinde ifade edilmektedir. Brundtland Raporu, yoksulluğun önüne geçilmesi, doğal kaynakların getirdiği avantajların dengeli şekilde dağılımı, nüfusun denetlemesinin yanı sıra çevreye zarar vermeyen teknolojik ilerlemeyi sürdürülebilir kalkınma ilkesi ile doğrudan bağlantısını sağlamaktadır.¹⁸⁴

Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Bildirgesi ve Brundtland Raporu sonucu elde ettiği bilgiler sayesinde, 1992 yılında Rio de Janeiro’da yapılan ‘‘Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı’’ pek çok ilkenin kabullenilmesi noktasında bir ilerleme kaydetmiştir. 1992 yılında Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı’nda kabul edilen Rio Bildirgesi’nin 10. İlkesi önemli bir nitelik taşımaktadır. Bildirge çevre ile alakalı problemlerde tüm insanların orantılı seviyede katılımı gerçekleştirilerek değerlendirilmesini vurgulamaktadır.¹⁸⁵ Bununla birlikte, her bireyin ulusal seviyede çevre ile ilgili bilgilere ulaşabilmesi, karar alma aşamasında etkin olabilmesi ve yargısal konularda kurumlara başvurabilme olanağı verilmesi belirtilmiştir. Çevresel bilgilere erişim, çevresel mevzular ile ilgili alınacak kararlara katılım ve çevreyle ilgili hususlarda yargıya başvuru hakkı bu açıdan değerlendirildiğinde, çevre ile alakalı problemlere halkın dâhil olması açısından önemli araçlar olarak ifade edilebilir.¹⁸⁶ Bildiriye uymak sadece çevresel sorunların çözülmesine değil, aynı zamanda demokratik hukukun üstünlüğü ilkesinin uygulanmasına da yardımcı olmaktadır. Çevre ile ilgili usule ilişkin haklar, devlet otoritesinin şeffaflığına önemli ölçüde katkıda bulunur, kararların meşruiyetini artırır, kişilerin haklarının daha iyi korunmasını sağlar ve yasaların daha etkin uygulanması açısından fayda göstermektedir.¹⁸⁷ Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu (UNECE) tarafından detaylandırılan sözleşme, 1998 yılında Danimarka’nın Aarhus kentinde ‘‘Avrupa için çevre’’ sürecinin bir parçası olarak Dördüncü Bakanlar Konferansı’nda kabul edilmiş ve üç yıl sonra 2001 yılında yürürlüğe girmiştir.¹⁸⁸ Sözleşme, Rio Bildirgesinin 10. İlkesinin devamı niteliğın de

¹⁸³ Bahar Türk, Aysel Erciş, Türkiye’de Çevre Politikası ve Uluslararası Çevre Sözleşmeleri, **International Journal of Social Science**, 2017, s.357.

¹⁸⁴ Güneş, 2012, a.g.e., s.113.

¹⁸⁵ Sancak, a.g.e., s.20.

¹⁸⁶ Güneş, 2010, a.g.e., s.300.

¹⁸⁷ Kaarel Relve, ‘‘Influence of Article 9(3) of the Aarhus Convention on Legal Standing in Estonian Administrative Courts, **Juridica International**, 16, 2009, s.176.

¹⁸⁸ Karl-Peter Sommermann, Transformative Effects of the Aarhus Convention in Europe, **ZaöRV**, 77, 2017, s.323.

olmakla birlikte, çevre hakları ile ilgili en önemli uluslararası antlaşma halinde gelmiştir.¹⁸⁹ 6 Ekim 2017 tarihi itibarıyla, Sözleşmeye Avrupa Birliği ve 47 ülke taraf olmuştur. Aarhus Sözleşmesi şeklinde ifade edilen sözleşme, günümüz ve gelecek jenerasyonların sağlıklı ve kaliteli bir çevrede yaşama haklarının korunması maksadıyla, çevresel mevzular ile ilgili bilgi edinme, karar alma aşamasına halkın katılımı ve yargıya başvuru konularını içeren ilk uluslararası sözleşmedir. Sözleşme, vatandaşların çevresel konularda karar alma süreci üzerindeki etkisini güçlendirerek ve genişleterek ulusal düzeyde çevre standartlarının uygulanmasını sağlamlaştırmayı amaçlamaktadır.¹⁹⁰

Tablo 6. Aarhus’a Giden Yol

1966 Uluslararası Medeni ve Siyasi Sözleşmesi	19. Madde, Bilgi Alma Özgürlüğü İle İlgilidir.
1972 Birleşmiş Milletler İnsan Çevre Konferansı Deklarasyonu (Stockholm Deklarasyonu)	Kaliteli Bir Çevrede Yaşam Sürdürmek İnsan Hakları Açısından Önemlidir.
1980	Salzburg Bilgi Edinme ve Katılım Haklarının Korunması Deklarasyonu
1981 Avrupa İnsan Hakları ve İnsan Hakları Sözleşmesi	İnsani Gelişmeye Elverişli Tatmin Edici Bir Çevre Hakkına İlişkin Erken Bir Referans Niteliğindedir.
1982 Dünya Doğa Şartı	Aarhus Sözleşmesinin Bölüm III, 15,16,18 ve 23 Numaralı Paragraflar Uygun Hükümler Bulunmaktadır.
1986	Avrupa Yerel ve Bölgesel Otoriteleri Bölgeler, Çevre Daimi Konferansının 171 sayılı Kararı
1987	Brundtland Raporu
1988	Amerikan Devletlerinin Örgütü, Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesine Ek Protokol
1989 Avrupa Çevre ve Sağlık Şartı	Halkın Katılımının Çevre Bağlamında Önemli Bir Unsur Olduğu Kabul Edildi.
1989 Avrupa’da Güvenlik ve İşbirliği Konferansı	Çevrenin Korunması Toplantısı
1990 Tarihli 45/94 sayılı Genel Kurul Kararı	Bireylerin Sağlıklı ve Kaliteli Bir Çevrede Yaşamaya Hakları Olduğu Kabul Edildi.
1990 Çevre Hakkında ki Bilgiye Erişim Özgürlüğü Hakkında 90/313 EEC sayılı Konsey Direktifi	
1991	Espoo Sözleşmesi
1992 Endüstriyel Kazalar Sözleşmesi	9. maddesi Halkın Katılımı İle İlgilidir.
1992 Sınır aşan Su Yollarının ve Uluslararası Göllerin Korunması ve Kullanılmasına İlişkin ECE Sözleşmesi	Kamusal Bilgi İle İlgili Hükümler içerir.

¹⁸⁹ Sancak a.g.e., s.22.

¹⁹⁰ Sommermann, a.g.e., s.323.

Tablo 6. (Devamı)

1992 Rio Deklarasyonu	10. ilke Aarhus Sözleşmesinin Temellerinin Atılmasını Sağlamıştır.
1993 Lucerne Deklarasyonu	
1993 Lugano Sözleşmesi	
1993 NAFTA	
1994 İnsan Hakları ve Çevre İle İlgili Taslak ilkeleri	Taslağın III. Kısımındaki İlkeler Aarhus Sözleşmesinin Üç Ayağı İle İlgilidir.
1995 Sofya Rehberi	Aarhus Sözleşmesi'nin Üç Sütunuyla da ilgilidir.

Kaynak: Ebbesson J., Gaugitsch H., Jendroska J., Marshall F., ve Stec Stephen. (2014). The Aarhus Convention: An Implementation Guide. New York: UNITED NATIONS s.16-17.

2.2.2. Aarhus Sözleşmesinin Temel Özellikleri

Aarhus sözleşmesi çevre ve insan haklarını birbirine bağlamaktadır. Demokratik bir bağlamda kamu ve kamu otoriteleri arasındaki etkileşimlere odaklanmakta ve uluslararası anlaşmaların müzakerelerine ve uygulanmasına halkın katılımı için yeni bir süreç başlatmaktadır. Bu nedenle sözleşme sadece bir çevre anlaşması değil; aynı zamanda hükümetin hesap verebilirliği, şeffaflığı ve yanıt verebilirliği ile ilgili bir sözleşmedir.¹⁹¹ Aarhus sözleşmesi hak temelli bir yaklaşıma sahiptir. Şöyle ki, Sözleşmenin amaç kısmının yer alan 1. madde, Tarafların bilgiye erişim, karar verme aşamasına halkın katılımı ve çevresel mevzularda yargıya erişme haklarını güvence altına almayı talep etmektedir.¹⁹² Bunun yanı sıra, günümüz ve gelecek kuşakların uluslararası hukukta gelişimi sağlamış, sağlık ve kaliteli bir ortamda yaşama hakkını muhafaza etme gayesi barındırmaktadır.¹⁹³ Sözleşmenin, kamu yetkilileri ile vatandaşların, doğal çevrenin mevcut ve gelecek nesillerin yararına korunması, iyileştirilmesi ve dolayısıyla sürdürülebilir kalkınmanın teşvik edilmesi için toplu veya bireysel sorumluluk almalarına izin verilecek şekilde tasarlandığını söylemek mümkündür.¹⁹⁴

“Aarhus çevre hakları”, vatandaşların Avrupa çapında çevre bilgilerine erişimini arttırdığı, daha şeffaf ve hesap verebilir düzenleyici süreçlerin güvence altına alınmasına yardımcı olduğu için övgüyle karşılanmaktadır. Nitekim UNECE, Sözleşmeyi, insanlar ve hükümetler arasında düzenli bir ilişkiyi müjdecisi olarak

¹⁹¹ Luc Lavrysen, The Aarhus Convention: Between Environmental Protection and Human Rights, 2010, s.653.

¹⁹² Lisa Vanhala, “Civil Society Organisations And The Aarhus Convention In Court: Judicialisation From Below In Scotland?”, **Routledge Taylor&Francis Group**, Cilt.49, Sayı.3, 2013, s.311.

¹⁹³ Pocuca ve diğerleri, a.g.e., s.1617.

¹⁹⁴ Malgorzata Masternak Kubiak, “The Legal Force and Effectiveness of the Aarhus Convention in the Polish Legal System”, **Wroclaw Review of Law, Administration & Economics**, Cilt.8, Sayı.2, 2018, s.361.

sunmaktadır. Görüldüğü üzere antlaşma, ulusal ve uluslararası karar alma süreçlerine halkın katılımını güçlendirmek için yenilikçi mekanizmalar sunarak, çevresel problemlerden etkilenen vatandaşlara ve sivil toplum örgütlerine özel bir statü tanımaktadır.¹⁹⁵ Bakıldığında Aarhus sözleşmesi genel hatlarıyla, çevre haklarını ve insan haklarını bir bütün olarak ele almakta, kamusal otoriteler arasındaki etkileşimlere demokratik bir bağlamda odaklanmakta ve devletin hesap verebilirliği ile çevre korumasının birbirini tamamladığını vurgulamaktadır.

2.2.3. Aarhus Sözleşmesinin Kapsamı

Aarhus sözleşmesi, çevrenin korunması, demokrasi ve hukukun üstünlüğü gibi ortak değerlerin ilerletilmesi için uluslararası dayanışma fikri üzerine oluşturulmuştur. Sözleşmenin hedeflerine ulaşmada her bir tarafın ilerlemesi, bilhassa önce taraflar için daha sonra genel olarak mevcut ve gelecek nesiller için fayda sağlamaktadır. Aslında, Aarhus sözleşmesi eşit olarak insan hakları alanına ve çevre alanına göre sınıflandırılabilir.¹⁹⁶ Ana metni üç bölümden oluşan Aarhus Sözleşmesi, 1 giriş, 22 madde ve 2 Ek içermektedir.¹⁹⁷

Sözleşmenin giriş kısmında taraflar, çevre mevzusundaki uluslararası belgelere paralel olan, çevreyi korumak, günümüz ve gelecek nesillerin sağlıklı ve kaliteli bir çevrede yaşam haklarının var olduğunun bilincinde olmak, bu doğrultuda halkın bilinçlendirilmesi ve çevre ile ilgili konulara katılımının sağlanmasının gerekli olduğunu belirtmektedir.¹⁹⁸ Bu amaçları uygulamaya geçirmek için kişi, kuruluş ve araçlardan faydalanmak noktasında ortak bir payda da buluştuklarını vurgulamaktadır.¹⁹⁹

Aarhus Sözleşmesi'nin ilk bölümü (1-3. maddeler), sözleşmeye ilişkin genel hükümleri kapsamaktadır.²⁰⁰ 1. madde, geniş anlamda sözleşmenin amacını ortaya koymaktadır.²⁰¹ 1. madde ile ilgili en dikkat çekici olan, Aarhus sözleşmesinin temel insan hakları ile ilgili olduğunu açıkça belirtmiş olmasıdır. Aarhus sözleşmesi nesiller

¹⁹⁵Michel Mason, "Information Disclosure and Environmental Rights: The Aarhus Convention", **Global Environmental Politics**, Cilt.10, Sayı.3, 2010, s.11.

¹⁹⁶ Etinski Rodoljup, "Specific Features of Human Rights Guaranteed by the Aarhus Convention", 2013, s.80-81.

¹⁹⁷ Weaver, a.g.e., s.46.

¹⁹⁸ Güneş, a.g.e., s.303.

¹⁹⁹ Rodoljup, a.g.e., s.80-81.

²⁰⁰ Güneş, a.g.e., s.303.

²⁰¹ Mara Silina, "Aarhus Sözleşmesi: Çevresel Demokrasi İçin Rehberiniz", E. Başak (Çev.), **Avrupa ECO Formu**, 2011, s.8.

arası eşitlik kavramını bir dizi yasal zorunluluğa genişleten ilk uluslararası yasal araç niteliği taşımaktadır.²⁰² Tanımlar başlıklı 2. madde, bazı ana terimlerin tanımlarını sağlamaktadır.²⁰³ Sözleşme uyarınca tanımı önemli olan terimler arasında ‘‘kamu otoritesi’’, ‘‘kamu’’, ‘‘kamuya açık’’ ve ‘‘çevre bilgisi’’ yer almaktadır. 3. maddede ise, sözleşme taraflarının uyum sağlamasının yükümlü olduğu genel kurallar yer almaktadır.²⁰⁴ Buna göre taraflar, sözleşmede var olan amaçların hayata geçirilmesi için gerekli olan önlemleri sağlamak ve çevre ile ilgili eğitim seviyesi ve çevre bilincini oluşturmak gibi birçok konuda yükümlüdürler.²⁰⁵ Bunun yanı sıra 3. madde, vatandaşlık, milliyet ve ikametgâh ayrımcılığı olmaksızın sözleşmeden doğan hakların kullanılabilmesini vurgulamaktadır. 3. maddenin 5. fıkrası, üye devletlere bilgiye erişim hükümlerinin işleyişini sağlamak için bir dizi pratik düzenleme dayatmaktadır.²⁰⁶ Sözleşmenin 3. maddesinin 1. fıkrası, her bir tarafı sözleşmeyi uygulamak için yasal, düzenleyici ve diğer önlemleri almaya mecbur kılmaktadır.²⁰⁷ Aynı zamanda bu maddeye göre, her bir taraf, sözleşmeyi uygulamak için ‘‘açık, şeffaf ve tutarlı bir çerçeve’’ oluşturmalıdır. Bu hüküm yasama, yürütme ve yargı makamlarına usule ilişkin çevre haklarının uygulanması açısından uygun önlemleri alma yükümlülüğü getirmektedir.²⁰⁸ Sözleşmenin ana yararlanıcıları halktır. Kamu yönetiminin temel ilkelerine uygun olarak, halk bilgi, katılım ve adalet erişim fırsatlarının farkında olmalı ve uygulanabilir kurallar ve prosedürler açık ve tutarlı olmalıdır.²⁰⁹

Aarhus Sözleşmesinin ikinci bölümünde (4-9. maddeler), sözleşmenin, üç evrensel çevre hakkını ortaya koymaktadır.²¹⁰ Sözleşmenin birinci sütununda yer alan 4. ve 5. Maddeler, çevresel bilgiler ile ilgilidir. Sırasıyla bu maddeler, çevresel bilgilerin kamu makamlarından bilgi talep edilebileceği yolları ve tarafların bu tür makamların çeşitli kaynaklardan çevresel bilgileri aktif bir şekilde yaymasını sağlama

²⁰² Mason, a.g.e., s.14-15.

²⁰³ Devrim O. Elvan, Çağla Çelik, ‘‘Aarhus Sözleşmesi Kapsamında Türkiye’de Ormancılıkta Yargıya Erişim Konusunda Bir Araştırma’’, **Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi**, Cilt.2, Sayı.2, 2017, s.246.

²⁰⁴ Elvan ve Çelik, a.g.e., s.246.

²⁰⁵ Güneş, a.g.e.,s.303.

²⁰⁶ Lavrysen, a.g.e., s.660.

²⁰⁷ Rodoljub, a.g.e., s.80.

²⁰⁸ Giviashvili, a.g.e., s.65.

²⁰⁹ Jonas Ebbesson, Helmut Gaugitsch, Jerzy Jendroska, Flona Marshall, Stec Stephen, ‘‘The Aarhus Convention: An Implementation Guide’’, **New York: UNITED NATIONS**, Baskı 2, Geneva, 2014, s.60.

²¹⁰ Iraklı Giviashvili, ‘‘**The Implementation of Procedural Environmental Rights: The BTC Case Study on The Implementation of Procedural Environmental Rights**’’, 2011, (Nottingham Trent University, PhD Thesis), s.63.

yükümlülüklerini kapsamaktadır.²¹¹ İkinci sütunu ise, çevresel karar alma sürecine halkın katılımını içeren 6. 7. ve 8. maddelerden oluşmaktadır.²¹² Bunların arasında en önemlisinin 6. madde olduğunu söylemek mümkündür. 6. madde, çevre üzerinde potansiyel olarak önemli bir etkiye sahip önerilen faaliyetlere izin verilip verilmeyeceğine ilişkin kararlara katılım içermektedir.²¹³ 6. madde, ÇED Direktifine çok benzerlik göstermektedir. 6. maddenin 1.fıkrasının (a) bendine göre tarafların Sözleşme Ek 1’de listelenen projelere ilişkin bir ÇED gerçekleştirmesini gerektirmektedir.²¹⁴ 6. Madde Ek 1’de listelenen faaliyetlerin gerçekleştirilmesine yönelik izne ilişkin karar alma süreçlerine halkın katılım hakkını tanımlamaktadır. 7. Madde, çevre ile ilgili plan, program ve politikalara halkın katılımını içermektedir. 8. Maddede ise, idari düzenlemelerin veya genel olarak uygulanabilir yasal olarak bağlayıcı normatif belgelerin hazırlanması sırasında halkın katılımı konusuna yer verilmiştir.²¹⁵ Üçüncüsü olan adalete erişim, çevre hukukunun uygulanmasını sağlamak için bir araç olarak halkın ve sivil toplumun adalete erişimini sağlamak ve bilgiye ve halka erişimi güçlendirmek için tasarlanmış hükümler ortaya koyarak yasal zorlukların önündeki engelleri ele almayı amaçlamaktadır.²¹⁶ Adalete erişim, hiç şüphesiz sözleşmenin en ufak bir parçası ve en hassas soruları ortaya çıkaran alandır.²¹⁷ Bu madde ile çevresel konularda adalet hakkı güvence altına alınmıştır. Hukuki veya idari inceleme prosedürlerine erişim sağlanmaktadır. 9. madde aslında üç ayrı hakkı kapsamaktadır.²¹⁸

Aarhus Sözleşmesi’nin üçüncü bölümde (10-22. maddeler) ise, sözleşmeyle alakalı diğer konuların yer aldığı görülmektedir. 10. maddede sözleşmenin işleyişine ilişkin kurallar belirtilmiştir. 10. madde, Taraflar Toplantısının her iki yılda bir düzenli olarak yapılması ve tarafların düzenli raporlamalarına dayanarak sözleşmenin uygulanmasını gözden geçirileceği belirtmektedir.²¹⁹ Taraflar Toplantısı, bu

²¹¹ Mason, a.g.e., s.15.

²¹² Elvan ve Çelik, a.g.e., s.246.

²¹³ Gıvıashvili, a.g.e., s.65.

²¹⁴ Peter Oliver, “Access to Information and to Justice in EU Environmental Law: The Aarhus Convention.” **Fordham International Law Journal**, Cilt.36, Sayı.5, 2013, s.4-1441.

²¹⁵ Rodoljub, a.g.e., s.82.

²¹⁶ Marianne Dellinger, “Ten Years of the Aarhus Convention: How Procedural Democracy is Paving the Way for Substantive Change in National and International Environmental Law”, **Colorado Journal of International Environmental Law and Policy**, Cilt.23, Sayı.2, 2012, s.320.

²¹⁷ Oliver, a.g.e., s.1442.

²¹⁸ Gıvıashvili, a.g.e., s.64.

²¹⁹ Pocuca ve diğerleri, a.g.e., s.1616.

sözleşmenin hükümlerine uygunluğun gözden geçirilmesi için halkın erişimine açık olacak, ilgili halkın katılımını mümkün kılacak, çatışmaya dayalı olmayan, yargısız ve istişâri nitelikte isteğe bağlı düzenlemeler oluşturma konusunda sözleşmenin 15. maddesi ile yetkilendirilmiştir.²²⁰ 11. madde her bir tarafın bir adet oy hakkının olduğunu vurgulanmıştır. 12-18. maddeler ise sırasıyla, sekreteryaya, ekler, sözleşmede yapılan değişiklikler, sözleşmeye uyumun kontrol edilmesi, var olan anlaşmazlıklarda uzlaşmanın sağlanması, imza ve depozite başlıklarına yer vermektedir. Sözleşmesinin 19. maddesinde onay, kabul, tasdik ve katılma; 20. maddede yürürlüğe girme; 21. maddede geri çekilme konuları ele alınmıştır. 22. madde bağlayıcı metinler konusuna yer verilmiştir.²²¹

2.2.4. Aarhus Sözleşmesinin İlkeleri

Çevrenin korunması ve iyileştirilmesi herkesin çıkarıdır. Bu nedenle, Aarhus Sözleşmesi halka, çevre konularına dahil olma hakkı vermektedir. Sözleşme, bilgiye erişim, karar alma sürecine halkın katılımı ve adalete erişim konularını içeren üç temel üzerine inşa edilmiştir.

2.2.4.1. Çevresel Bilgiye Erişim

Aarhus sözleşmesinin ilk ayağı olan çevresel bilgiye erişim Sözleşmenin tamamı için esastır. Sözleşme, kamu otoriteleri tarafından tutulan çevreye ilişkin bilgilere bireysel bir insan hakkı tanımaktadır.²²² Bununla birlikte, sözleşme yalnızca devlet kurumları tarafından değil, herhangi bir kamu otoritesi tarafından tutulan çevresel bilgilerin halkın denetimine açık olmasını şart koşarak çevresel bilgilere erişim kapsamını genişletmektedir.²²³ Bilgiye erişim hakkı işlevini güçlendirmek için taraf devletler, yetkili makamların çevresel bilgilere sahip olmasını ve güncellemesini sağlamakla yükümlüdür. Bu nedenle sözleşme, neyin çevresel bilgi olarak anlaşıldığını ve hangi koşullar altında bu bilgilerin reddedilebileceğini kesin olarak ortaya koymaktadır.²²⁴ Bilgiye erişim kısmı sırasıyla 4. ve 5. maddelerde yer alan çevresel bilgiye erişim ve çevresel bilginin toplanması ve yayılması şeklindeki iki bileşen

²²⁰ Rodoljub, a.g.e., s.81.

²²¹ Elvan ve Çelik, a.g.e., s.247.

²²² Ludwig Kramer, "Citizens Rights and Administration Duties in Environmental Matters: 20 Years of the Aarhus Convention", *Revista Catalana De Dret Ambiental*, Cilt.9, Sayı.1, 2018, s.5.

²²³ Rebecca M. Bratspies, Sarah S. Lamdan, *The Human Rights to Environmental Information*, 2019, s.4.

²²⁴ Sommermann, a.g.e., s.326.

üzerinde oluşturulmuştur.²²⁵ Bu sütunun amacı, halkın çevrelerinde neler olduğunu anlamaları için çevresel bilgiye erişiminin gerekli olduğu yönündedir. Ayrıca halkın bilgiye erişim sağlamış şekilde katılımın gerçekleşmesi gerektiğini bildirmektedir. Bu demek oluyor ki, halk bilgilendirilmeli ve yapıcı bir şekilde katılımına izin verilmelidir.²²⁶

4. madde pasif hükümleri içermektedir. Şöyle ki pasif olarak, vatandaşların kamu makamlarınca tutulan çevresel bilgileri talep etmelerini ve elde etmelerini sağlamaktadır.²²⁷ 4. madde belirli yükümlülükleri ifade eden 8 paragrafa bölünmüştür. Bu paragrafların çoğu, taraflarca ve resmi makamlarca uyulması gereken yükümlülüklerle ilgilidir.²²⁸ 4. maddenin 1. paragrafına göre, Sözleşmenin tarafları, kamu makamlarının talep üzerine ‘ulusal mevzuat çerçevesinde’ çevresel bilgileri kamuya açık hale getirmekle yükümlüdürler.²²⁹ 4. maddenin 2. paragrafı, karmaşıklığın taleplere cevap vermek için zaman sınırının uzatılmasına yol açabileceğini belirtmektedir.²³⁰ Ancak talep edilen çevresel bilgi mümkün olan en kısa sürede ve en geç istek gönderildikten 1 ay sonra yanıtlandırılmalıdır.²³¹ Fakat bilginin karmaşıklığı durumu söz konusu ise talep edildikten 2 ay sonraya kadar süre uzatılabilmektedir. Herhangi bir uzatma söz konusu ise bilgi talebinde bulunan kişiye bu durum hakkında bilgi verilmelidir.²³² Bu maddeye göre bir kamu otoritesinin yalnızca tuttuğu bilgilere erişmesi gerekir. Kamu makamları ‘açıkça makul olmayan’ bilgi talebini reddedebilir.²³³ Kamu makamları çevreyi olumsuz yönde etkileyebilecek bilgileri kamuya açıklamayı reddedebilir.²³⁴ Bir taraf, 3. ve 4. paragraflara dayanarak ret kararı verdiği zaman, 7. paragrafta belirtilen prosedürleri izlemesi gerekmektedir.²³⁵ Reddetme gerekçeleri kamu yararı göz önünde bulundurularak gerçekleştirilmelidir. Bir talebin reddedilmesi, talebin yazılı olması halinde, reddedilme nedenleri de yazılı olarak belirtilmelidir. Bilginin sağlanması için kamu otoriteleri belirli bir ücret talep edebilir.

²²⁵ Weaver, a.g.e., s.72.

²²⁶ Pierre Emmanuel Laernoës, ‘‘The Aarhus Convention: A Partial Solution for the Environmental&Democratic Crises? ’’, 2011, (Faculty of Geosciences Theses, Master Thesis), s.24.

²²⁷ Weaver, a.g.e., s.72.

²²⁸ Laernoës, a.g.e., s.26.

²²⁹ Ebbesson ve diğerleri, a.g.e., s.78.

²³⁰ Laernoës, a.g.e., s.26-27.

²³¹ Silina, a.g.e., s.9.

²³² Giviashvili, a.g.e., s.79.

²³³ Ebbesson ve diğerleri, a.g.e., s.92-93.

²³⁴ Silina, a.g.e., s.9.

²³⁵ Laernoës, a.g.e., s.27.

Fakat 4. maddenin 8. paragrafına göre, kamu makamları bilgi sağlamak için bir ücret alınmasına izin verebilir ancak bu ücretler makul bir miktarı aşmamalıdır.²³⁶ Böylece halkın bilgiye erişim durumunun ne kadara mal olacağı konusunda bilgi sahibi olması sağlanmaktadır. Sözleşme, teknolojik gelişmeler nedeniyle artık çok daha kolay hale gelen bilginin aktif olarak yayılmasına tam bir madde (5. Madde) ayırmıştır.²³⁷ 5.madde çevresel bilgileri aktif olarak toplamak ve yaymak için kamu makamlarının görevlerini ortaya koymaktadır.²³⁸ Kamu otoriteleri, kendileri ile ilgili çevresel bilgilere sahip olmalıdır ve bu bilgileri güncellemelidirler. Sözleşme bu gerekliliğin nasıl uygulanacağı konusunda pek yol göstermemektedir. Ama taraflardan düzenli bir bilgi akışı sağlayan sistemler kurması beklenmektedir. Bu sistemler, halkın talep ettiği bilgileri sağlamalarına yardımcı olmaktadır.²³⁹ Diğer yandan, taraflar ilgili bilgilere sahip olmalı ve bunları güncel tutmalıdırlar. Bu durum çevresel bilgiyi toplama konusunda güvenli sistemler anlamına gelmektedir.²⁴⁰

5. madde, hak ve yükümlülüklerin daha aktif niteliği ile ilgilidir. Aktiflik, talepte bulunulup bulunulmadığına bakılmaksızın bilgiyi elde etmeye ve yaymaya mecbur kılmak anlamına gelmektedir.²⁴¹ 5. madde, 10 fıkraya bölünmüştür. Bu madde, eldeki yasal hükümlerin uygulanmasında bir tür yol gösterici olarak görülebilir. 4. maddenin aksine, 5. madde belirli bilgi türleri için özel hükümler koymayı amaçlamaktadır.²⁴² Sözleşme, insan hayatını kurtarabilecek veya olası zararları önleyebilecek bilgilerin hızlı bir şekilde yayılmasına büyük önem vermektedir. İnsan sağlığına ya da çevreye yönelik yakın bir tehdit durumunda, insan faaliyetlerinden veya doğal nedenlerden kaynaklanıp kaynaklanmadığına bakılmaksızın, halkın tehditten kaynaklanan zararı önlemek veya azaltmak için önlemler almasına yardımcı olmak amacıyla kamu otoritesi tarafından tutulan tüm bilgiler tehditten etkilenebilecek bütün kamu üyelerine dağıtılmalıdır.²⁴³

Sözleşme, bilgi teknolojisinin geliştirilmesi, bilhassa elektronik bilgi formatlarına geçiş ve internet ya da diğer sistemler aracılığıyla bilginin iletilmesi için

²³⁶ Ebbesson ve diğerleri, a.g.e., s.94.

²³⁷ Kramer, a.g.e., s.6.

²³⁸ Laernoës, a.g.e., s.27.

²³⁹ Ebbesson ve diğerleri, a.g.e., s.97.

²⁴⁰ Giviashvili, a.g.e., s.81.

²⁴¹ Weaver, a.g.e., s.72.

²⁴² Laernoës, a.g.e., s.27.

²⁴³ Ebbesson, ve diğerleri, a.g.e., s.98.

görevler öngörmektedir. 5. maddenin 2. fıkrasında tarafların bunu nasıl temin etmeleri gerektiği konusunda belirli şartlar belirtilmiştir. Bu maddeye göre, Taraflar, kendi ulusal yasaları çerçevesinde, çevresel bilgilerin halkın kullanımına sunulma şeklinin şeffaf ve bu bilgilerin etkin bir şekilde erişilebilir olmasını sağlanmalıdır.²⁴⁴ Kısacası, 5. maddenin 2. fıkrası sadece çevresel bilgiyi değil, aynı zamanda çevresel bilgiye en iyi şekilde nasıl erişilebileceğini de içermektedir. Halk ne tür bir bilginin tutulduğunu, nerede tutulduğunu bilirse çevresel bilgilere daha iyi erişim sağlayabilir. Sözleşme, bilgiye erişim için Tarafların pratik düzenlemeler oluşturmalarını ve sürdürmelerini gerektirir. Bunlar, halka açık listeler, kayıtlar, halka destek ve temas noktalarının belirlenmesi şeklinde olabilir.²⁴⁵ Bu şekilde sadece bilgiye erişim kolaylığını garanti etmekle kalmaz, aynı zamanda bilgiyi elde etme yönteminin kolaylığını da sağlamış olur.

4. ve 5. maddelerin ana kavramaları; “çevresel bilgi, kamu ve kamu yetkilileridir.” Bu kavramlara sözleşmenin 2. Maddesinde yer verilmektedir. Halk, bir veya daha fazla gerçek veya tüzel kişiyi belirtmektedir. Çevresel bilgi üç kategoriye ayrılmıştır. Bunlar, doğal unsurlar, faktörler, maddeler, önlemler ve ifadeler ve son olarak insan sağlığı ve insan yaşamıyla ilişkin örneklemelerdir.²⁴⁶ Resmi makamların çevresel bilgileri toplaması ve bunları çevresel olarak yayması zorunludur. Ayrıca bilgiler talep edilme şekline göre sağlanmalıdır. Talep edilen bilgiler Sözleşme tarafından belirlenen zaman dilimleri içerisinde yerine getirilmelidir.

2.2.4.2. Halkın Katılımı

Çevresel düşüncelerin devletin karar alma mekanizmalarına tam olarak entegre edilmesi halkın katılımını gerektirmektedir. Bu nedenle Aarhus Sözleşmesi ilgili halka karar alma sürecine katılma hakkı sağlamaktadır.²⁴⁷ Halkın katılımı, vatandaşların yaşamlarını ve çevrelerini etkileyen kararlara katılma ve bunlardan haberdar olma hakkı demektir.²⁴⁸ Yetkili makamlar doğru, kapsamlı ve güncel bilgilere sahip olmalıdır. Halk ise, bu bilginin önemli bir kaynağı olabilir. Etkili ve uygulanabilir kararlar almak için halkın karar alma sürecine dâhil edilmesi Sözleşme açısından avantajlı olarak

²⁴⁴ Gıvıashvili, a.g.e., s.84.

²⁴⁵ Ebbesson, ve diğerleri a.g.e., s.106.

²⁴⁶ Laernoës, a.g.e., s.28-29.

²⁴⁷ Kramer, a.g.e., s.11.

²⁴⁸ Gıvıashvili, a.g.e., s.87.

görülmektedir.²⁴⁹ Bireyler hem kendi çıkarları, hem de çevreyi koruma istekleri nedeniyle genellikle bilgi toplama ve karar alma sürecinde yer alma isteğinde olmaktadır. Bu nedenle tarafların, halkın bilgi ve katılım haklarını kullanabileceği açık, düzenli ve şeffaf bir sistem oluşturmaları gerekir.²⁵⁰ Böylece taraflar iki amacı aynı anda gerçekleştirebilir. İlk olarak, yetkililerin sorumluluklarını yerine getirme yeteneklerini geliştirme, ikincisi ise, vatandaşların haklarından yararlanması ve kendi yükümlülüklerini yerine getirmesi için gerekli koşulların sağlanmasıdır.

Halkın katılımı sözleşmede açık bir şekilde tanımlanmamıştır. Ancak halkın katılımı Sözleşmeye göre, ulusal ve yerel şartlara uygun olarak takip edilmesi ve uygulanmasını sağlayan ilkeler olarak ifade edilebilir. Halkın katılımı çevre ile ilgili kararların kalitesini ve uygulanmasını arttırmaktadır.²⁵¹ Ayrıca halkın çevre bilincine katkıda bulunur. Bireylere duyduğu kaygıları, kamuoyunda dile getirme fırsatı verir ve kamu yetkililerinin bu gibi hususları dikkate almalarını sağlar. Aynı zamanda karar verme aşamasında hesap verilebilirliği ve şeffaflığı arttırmaktadır. Çevre ile ilgili kararlarda halkın güçlenmesini sağlamaktadır.²⁵² Aarhus Sözleşmesi, halkın katılımı konusunda yerine getirilmesi gereken bir takım kurallar belirlemiştir.²⁵³ Bu kurallar bildirim, zamanlama, ilgili bilgilere yorum yapmam hakkı, talep edilen bilgilere cevap verme zorunluluğu gibi konuları kapsamaktadır.²⁵⁴ Bu hükümler Sözleşme'nin 6. 7. ve 8. maddelerinde yer almaktadır.

Sözleşme, insanların yaşamlarını etkileyen temel kararlarda yer alma hakkını bireye tanımaktadır. Bu kararların kalitesinin, ilgili halkın aktif katılımı ile artabileceğini ifade etmektedir. 6. madde, çevre üzerinde potansiyel olarak önemli bir etkiye sahip olan önerilen faaliyetler hakkındaki kararlara halkın katılımını düzenlemektedir.²⁵⁵ Ayrıca bu madde, tarafların, potansiyel olarak önemli bir çevresel etkiye sahip önerilen faaliyetlere izin verme konusunda kamu yetkilileri tarafından karar alma sürecine halkın katılımı olanaklarını sağlamalarını gerekli kılmaktadır.²⁵⁶ 6. maddenin 3. fıkrasına göre, tüm halkın katılım prosedürleri, çeşitli aşamalar için makul

²⁴⁹ Laernoës, a.g.e., s.30.

²⁵⁰ Silina, a.g.e., s.10.

²⁵¹ Ebbesson ve diğerleri, a.g.e., s.119-120.

²⁵² Laernoës, a.g.e., s.31.

²⁵³ Silina, a.g.e., s.11.

²⁵⁴ Laernoës, a.g.e., s.31.

²⁵⁵ Dellinger, a.g.e., s.320.

²⁵⁶ Laernoës, a.g.e., s.32.

süreler içermelidir. 6. maddenin 2. fıkrasına göre, halkı bilgilendirmek ve çevresel karar alma sürecini hazırlamak ve etkin bir şekilde katılmak için yeterli zaman tanımak zorundadır.²⁵⁷ Bu demek oluyor ki, halk, karar alma sürecine katılmak için yeterli zamana sahip olmalıdır.²⁵⁸ Bu durum, halkın katılımını teşvik edecektir. Kamuoyu duyurusu, mümkün olduğu kadar çok sayıda halkın yaygın iletişim araçlarıyla bilgilendirildiği anlamına gelmektedir.²⁵⁹

6. maddenin 4. fıkrası tarafların, tüm seçenekler açık olduğunda ve halkın katılımının etkili olabileceği durumlarda erken halk katılımını gerektirmektedir.²⁶⁰ Çünkü erken bir aşamada katılım, değişikliklerin yapılmasının daha kolay olduğu ve daha az zaman ve maliyete ihtiyaç duyulacağı anlamına gelmektedir.²⁶¹ 6. maddenin 7. fıkrası, 6. madde bağlamında halkın katılımı için prosedürleri belirler ve bunu sadece ilgili halk için değil, tüm halk için yapmaktadır. 8, 9 ve 10. fıkra kararın sonucuyla ilgilidir.²⁶²

7. madde ise planlara, politikalara ve programlara halkın katılımını kapsamaktadır.²⁶³ Bu madde sektörel ve arazi kullanım planlarını, çevresel eylem planlarını ve her seviyedeki çevre politikalarını içermektedir.²⁶⁴ Ayrıca mümkün olduğu ölçüde, her bir tarafın çevre ile ilgili politikaların hazırlanmasına halkın katılımı için fırsatlar sağlanması gerektiğini vurgulamaktadır.²⁶⁵ 6. maddede olduğu gibi 7. maddede ortaya konan yükümlülükler resmi makamlara aittir. İlk olarak taraflar, çevre ile ilgili plan ve programlara halkın katılımı için şeffaf ve adil bir çerçeve oluşturmalıdır. Halkın katılım prosedürleri için zaman dilimleri belirlemektedir. Çevre ile ilgili politikaların hazırlanmasında halkın katılımını sağlamaktadır.²⁶⁶ Uygun olduğu ölçüde çevre ile ilgili politikaların hazırlanmasında her bir taraf halkın karar alma sürecine katılımını sağlamak için çaba göstermelidir.

8. madde, kamu makamlarının potansiyel olarak önemli çevresel etkiye sahip normatif kanun ve kuralların hazırlanmasına halkın katılımını teşvik etmeyi

²⁵⁷Ceren Ertürk, “Uluslararası Çevre Hukukunda Halkın Katılımı İlkesi ve İlkenin Ulusal Hukuka Yansımaları”, 2018, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), s.66.

²⁵⁸ Gıvıashvili, a.g.e., s.87-94.

²⁵⁹ Laernoës, a.g.e., s.33.

²⁶⁰ Ertürk, a.g.e., s.66.

²⁶¹ Gıvıashvili, a.g.e., s.95.

²⁶² Laernoës, a.g.e., s.34.

²⁶³ Kramer, a.g.e., s.11.

²⁶⁴ Silina, a.g.e., s.11.

²⁶⁵ Dellinger, a.g.e., s.321.

²⁶⁶ Laernoës, a.g.e., s.34-35.

amaçlamaktadır.²⁶⁷ Sözleşme, bireylerin yaşamlarını etkileyen kararlara katılımın yanı sıra ayrıca halka, ülke üzerinde önemli bir etkiye sahip olabilecek yasaların geliştirilmesinde rol oynadığı bir ortam oluşturmaktadır.²⁶⁸ Taraflar kamu otoriteleri tarafından kanun ve kuralların hazırlanmasına halkın katılımını teşvik etmek için çaba sarf etmelidir.²⁶⁹ Aynı zamanda halkın katılımını dikkate alarak bir sonuç oluşturmalıdır. Etkili katılımlar için yeterli zaman dilimleri belirlenmelidir. Zaman dilimleri katılım fırsatlarını anlamada ve girdilerini en üst düzeye çıkarma imkânı sunmaktadır.²⁷⁰ Taslak kurallar yayınlanmalı veya kamuya açık şekilde verilmelidir. Bu durum genellikle kamuoyuna duyurulması açısından bir araç niteliği taşımaktadır.

2.2.4.3. Adalet Erişim

Aarhus sözleşmesi kapsamında adalet erişim, önceki paragraflarda öngörülen bilgiye erişim ve halkın katılımı hükümlerinin potansiyel ihlallerini incelemek için halkın yasal mekanizmalara sahip olduğu anlamını taşımaktadır. Adalet erişim ile ilgili hükümler tam olarak çevre hukukunun tüm sorunları için geçerlidir.²⁷¹ Çevre örgütleri de dâhil olmak üzere kamu üyelerine, çevreyle ilgili ulusal kanunların hükümlerine aykırı olan kamu makamlarının kararlarının yasallığına itiraz etme hakkı tanımaktadır.²⁷² Adalet erişim Tarafların, sözleşmeyi uygulamaları ve sözleşmede yer alan yükümlülükler uymalarını güçlendirmeye yardımcı olmaktadır.²⁷³ Amacı, 1. ile 8. maddelerdeki yer alan hak ve yükümlülüklerin tutarlı ve etkili bir biçimde uygulanmasını güçlendirmektir.²⁷⁴ Ayrıca hem dikey hem de yatay hukuki ilişkiler, kamuoyuna adalet hükümlerine erişim izni verdiği için özel kişiler ve kamu otoritesi tarafından taahhüt edilen eylem ve ihmallere meydan okumak için sözleşmenin üçüncü ayağı olan adalet erişim çevre konularında daha büyük kontrol sağlamaya yönelik bir girişim olarak görülebilir.²⁷⁵ Bunun yanında, halkın iç hukukun uygulanmasına yardımcı olması ve dolayısıyla doğrudan çevre ile ilgili hukukun üstünlüğünü güçlendirmektedir. Bu maddeyi sadece tarafların değil, bireyler ve STK'larında

²⁶⁷ Silina, a.g.e., s.11.

²⁶⁸ Ertürk, a.g.e., s.68.

²⁶⁹ Dellinger, a.g.e., s.321.

²⁷⁰ Kramer, a.g.e., s.12.

²⁷¹ Ebbesson ve diğerleri, a.g.e., s.187-188.

²⁷² Vanhala, a.g.e., s.311.

²⁷³ Silina, a.g.e., s.12.

²⁷⁴ Laerno, a.g.e., s.37.

²⁷⁵ Gıvıashvili, a.g.e., s.103.

kullanma hakkı vardır.²⁷⁶ Ancak şuan birçok ülkede adalet erişim önünde birçok engel bulunmaktadır. Bazı ülkelerde üyeler, STK'larda dâhil olmak üzere vatandaşların hakları ihlali konusunda yasal bir zorunluluk olmadığını öne sürerek kanunları uygulamayı reddetmektedir.²⁷⁷

Sözleşme'nin 9. maddesi beş paragraftan oluşmaktadır. 9. maddenin 1. fıkrası, tarafların bir mahkeme veya kanunla kurulmuş başka bir bağımsız ve tarafsız organ nezdinde, sözleşmesinin 4. maddesinde de belirtilen bilgi isteme hakkının ihlali üzerine adalet erişim sağlama yükümlülüğünü ortaya koymaktadır.²⁷⁸ Taraflar bu yükümlülüğü kendi ulusal kanunları çerçevesinde yerine getirmek zorundadırlar. 9. maddenin 2. fıkrasına göre, ilgili halkın, Ek 1'de listelenen faaliyetlerin gerçekleştirilmesine izin veren veya reddeden herhangi bir kararın usule ilişkin ve esasa ilişkin yasallığına itiraz etmek için inceleme prosedürlerine erişim sağlamaktadır.²⁷⁹ 9. maddenin 3. fıkrası, halka, çevre ile ilgili bir tarafın ulusal hukuka aykırı olan özel kişilerin ve kamu makamlarının eylemlerine veya ihmallerine itiraz etmek için idari veya adli prosedürlere erişim imkanı sunmaktadır.²⁸⁰ 9. maddenin 1. ve 2. fıkraları, bir inceleme prosedürünü takip etmenin gerekçelerini açıklarken, 4. fıkra, erişim sağlama prosedürlerinin yerine getirmesi gereken asgari koşulları ortaya koymaktadır.²⁸¹ Prosedür, adil, hakkaniyetli, zamanında olmalı ve aşırı pahalı olmamalıdır. Ayrıca, organ yürütme prosedürlerinin yetkileri yeterli ve etkili olacak ve nihai karar yazılı olarak verilmesi gerektiği belirtilmektedir.²⁸² 9. maddenin 5. fıkrası, Taraflardan her biri, adalet erişim olanakları hakkında kamuoyuna bilgi vermeye ve adalet erişimde mali ve diğer engelleri kaldırmak veya azaltmak için uygun yardım mekanizmalarının kurulmasını göz önünde bulundurmaya mecbur kılar.²⁸³

9. madde taraflara ait iki temel gerekliliği içermektedir. Birincisi, taraflar, 4. ve 6. maddelere ve diğer ilgili hükümlere dayalı olarak kamu otoritesi tarafından alınan kararlara ilişkin bir inceleme sistemi kurmak zorundadır. İkincisi, taraflar, vatandaşların

²⁷⁶ Silina, a.g.e., s.12.

²⁷⁷ Laernoës, a.g.e., s.37.

²⁷⁸ Ertürk, a.g.e., s.68-69.

²⁷⁹ Gıvıashvılı, a.g.e., s.103.

²⁸⁰ Rodoljub, a.g.e., s.82.

²⁸¹ Gıvıashvılı, a.g.e., s.106.

²⁸² Ertürk, a.g.e., s.72.

²⁸³ Relve, a.g.e., s.177.

iç çevre hukuku ihlallerine itiraz etmeleri için bir inceleme sistemi oluşturmalıdır²⁸⁴. Aarhus Sözleşmesinin tüm yapısı adalete erişim ile desteklenmektedir ve adalete erişim direği, diğer çevresel akların uygulanmasına yönelik bir araçtır.²⁸⁵

2.3. Aarhus Sözleşmesine Taraf Olunması Durumunda Üstlenilecek Yükümlülükler

Aarhus Sözleşmesi, yerel, ulusal ve sınır ötesi çevre ile ilgili konularda hükümetin karar alma süreçlerinde bilgiye erişim, halkın katılımı ve adalete erişim ile ilgili kamu hakları sunmaktadır. Bu nedenle sözleşme Tarafları, ulusal, bölgesel veya yerel düzeyde kamu makamlarının sözleşmenin getirdiği hakların yürürlüğe girmesine katkıda bulunmaları için gerekli hükümleri yerine getirmekle yükümlüdür.

2.3.1. Genel Hükümler

Taraflardan her biri, gerekli yasama, düzenleyici ve diğer bilgi, halkın katılımı ve adalete erişim hükümleri arasında uyumluluğu sağlamak için alınan önlemlerin yanı sıra, Sözleşmenin hükümlerini uygulamak ve sürdürmek için uygun yaptırım önlemleri olarak şeffaf ve tutarlı bir çerçeve oluşturmalıdır. Yetkililerin bilgiye erişim arayışında, karar alma süreçlerine katılımı kolaylaştırmada ve çevresel konularda adalete erişim arayışı gibi mevzularda halka yardım ve rehberlik etmesini sağlamaya gayret etmelidirler.²⁸⁶ Özellikle bilgiye nasıl ulaşılacağı, karar alma sürecine nasıl katılacağı ve çevresel konularda adalete erişim elde edilmesi konusunda halk arasında çevre eğitimi ve çevre bilincini geliştirmelidir. Çevre korumasını teşvik eden dernek, kuruluş veya grupların uygun şekilde tanınmasını ve desteklenmesini sağlamalı, aynı zamanda ulusal hukuk sistemini bu yükümlülükle tutarlı olmasını sağlamalıdır. Uluslararası çevresel konularda karar alma süreçlerinde ve çevre ile ilgili konularda uluslararası kuruluşlar çerçevesinde Sözleşmenin ilkelerinin uygulanmasını teşvik etmelidir. Son olarak, Sözleşme hükümlerine uygun olarak haklarını kullanmak isteyen kişilerin bu sözleşmeye dâhil olmaları nedeniyle herhangi bir şekilde cezalandırılmamalı, zulüm görmemeli veya taciz edilmemelidir.²⁸⁷

²⁸⁴ Laernoës, a.g.e., s.37.

²⁸⁵ Giviashvili, a.g.e., s.108.

²⁸⁶ Lvrysen, a.g.e., s.654.

²⁸⁷ Ebbesson ve diğerleri, s.59-73.

2.3.2. Çevresel Bilgiye Erişime İlişkin Olarak

Taraflardan her biri, Sözleşme'nin 4. maddesinde yer alan paragraflara tabi olarak, kamu yetkililerinin, çevresel bilgi taleplerine yanıt olarak, bilgiler istendiğinde ve alt paragraflara tabi olmak üzere, ulusal mevzuat çerçevesinde bilgileri kamuya sunulmasını sağlamalıdır.²⁸⁸ Ayrıca, kamu otoritelerinin işlevleri ile ilgili bilgilere sahip olmalı ve bu bilgileri güncellemeli ve çevreyi önemli ölçüde etkileyebilecek önerilen veya mevcut faaliyetler hakkında kamu makamlarına yeterli bilgi akışını sağlayan zorunlu sistemler oluşturmalıdır.²⁸⁹ Hatta, insan sağlığına veya çevreye yakın bir tehdit olması durumunda halkın tehditten zarar görmesini önleyebilecek ya da tehdidi azaltmaya yönelik tüm bilgilerin derhal yayılmasını sağlamalıdır.²⁹⁰

Ulusal çerçevede; herkese açık listeler, kayıtlar veya dosyaların pratik düzenlenmesi oluşturulmalı ve bunları sürdürülebilir olması sağlanmalıdır.²⁹¹ Bunu yanı sıra kamu görevlilerinin Sözleşme altındaki bilgilere erişim arayışında halkı desteklemek zorunda olmakla birlikte kolay erişim sağlanması için temas noktaları belirlenmelidir.²⁹²

Taraflardan her biri, kamuya açık telekomünikasyon ağları aracılığıyla halka kolayca erişim imkânı sağlayan elektronik veri tabanlarında çevresel bilgilerin kademeli olarak erişilebilir olması sağlanmalıdır.²⁹³ Ayrıca üç veya dört yılı geçmeyecek şekilde düzenli aralıklarla, çevrenin durumu ve çevre üzerindeki baskılar hakkında bilgilerde dâhil olmak üzere çevrenin durumu hakkında ulusal bir rapor yayınlamalıdır. Taraflar, diğerlerinin yanı sıra, kendi çevre mevzuatı çerçevesinde önlemler almalıdır. Bunların dışında faaliyetleri çevre üzerinde önemli bir etkiye sahip olan işletmecileri, gerektiğinde gönüllü eko-etiketleme veya başka yollarla faaliyetlerinin veya ürünlerinin çevresel etkileri hakkında kamuoyuna düzenli olarak bilgilendirmeye teşvik etmelidir. Bununla birlikte, kamu üyelerine ve kamu yetkililerine yardımcı olacak bilgileri hükümet kararlarının neler olduğunu anlamaları, bu kararların nasıl uygulandığını

²⁸⁸ Silina, a.g.e., s.9.

²⁸⁹ Güneş, a.g.e., s.309-310.

²⁹⁰ Ilgın Özkaya Özlüer, Çevresel Konularda Bilgiye Erişim Rehberi ve Aarhus Sözleşmesi, Elif Bozkurt ve Gamze Ovacık (Çev.), 1. Baskı. İstanbul: **Ekoloji Kolektifi**, 2018, s.12.

²⁹¹ Kramer, a.g.e., s.6.

²⁹² Lavrysen, a.g.e., s.658.

²⁹³ Özkaya Özlüer, a.g.e., s.12.

izlemeleri ve karar alma süreçlerinde daha seçmeli katkılar yapmasını sağlayacak bilgileri yayınlaması gerekir.²⁹⁴

2.3.3. Halkın Katılımına İlişkin Olarak

Taraflar, karar vericilerin çevresel hususları dikkate almak için yasal bir dayanağın olmasını sağlamalıdır. Başvuru sahiplerinin erken diyalog kurmaları için teşvikler geliştirmelidir.²⁹⁵ İlgili bilgilerin kalitesi için kurallar ve standartlar belirlemelidir. Kamu otoritelerinin yorumları nasıl dikkate aldıklarının denetlemelidir. İstisnalar açıkça tanımlanmalıdır. Zaman çerçevelerini ayarlama esneklik sağlanmalıdır.²⁹⁶ Çünkü başvuran bireyle erken iletişime geçmek halkın katılımını kolaylaştırabilir.²⁹⁷ Nihai kararlar hakkında halkı derhal bilgilendirmek için açık prosedürler oluşturmalıdır. EK I' de ki yöntemlere uygun olarak GDO'lar hakkındaki kararlara erken ve katılımın sağlanması gereklidir.²⁹⁸ Taraflar, çevreye ilişkin bilgileri sağlayarak plan ve programların hazırlanması sırasında kamuya gerekli bilgileri sağlayarak, şeffaf ve adil bir çerçevede, halkın katılımı için hükümleri uygun ve pratik hale getirmelidir.²⁹⁹ Her bir taraf, halkın karar alma sürecine katılım sürecine ilişkin usul ve esaslar hakkında bilgi ve belgelere ulaşımını sağlamalı ve halkın katılımı sonucunda fikirlerinin dikkate alınması konusunda garanti vermelidir.³⁰⁰ Ayrıca taraf devletler, çevre ile ilgili politikaların hazırlanması sürecine uygun ölçüde halkın katılımını sağlamalıdır.³⁰¹

2.3.4. Yargıya Başvuruya İlişkin Olarak

Taraflardan her biri, bilgiye ulaşma talebinde bulunan bireylerin ulusal mevzuat çerçevesinde, 4. madde uyarınca bilgi talebinin göz ardı edildiğini, haksız yere reddini, kısmen veya tamamen, yetersiz yanıtlanmış veya bu madde hükümlerine uygun olarak ele alınmadığı durumlarda kişilere, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme veya kanunla

²⁹⁴ Ebbesson ve diğerleri, a.g.e., s.79-117.

²⁹⁵ Silina, a.g.e., s.10.

²⁹⁶ Kramer, a.g.e., s.11.

²⁹⁷ Güneş, a.g.e., s.310.

²⁹⁸ Silina, a.g.e., s.11.

²⁹⁹ Özkaya Özlüer, a.g.e., s.15.

³⁰⁰ Güzin Arat, Murat Türkeş, Uluslararası Sözleşmeler Ön Rapor, Vizon 2023:Bilim ve Teknoloji Stratejileri Teknoloji Öngörü Projesi, **Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma Paneli**, 2002, s.26.

³⁰¹ Ebbesson ve diğerleri, a.g.e., s.124-185.

kurulan başka bir organ aracılığıyla inceleme izleklerine erişim hakkı sunmalıdır.³⁰² Taraflardan her biri, Sözleşmenin 9. maddesindeki hükümlerin etkinliğini daha da ileriye taşımak için, idari ve adli inceleme izleklerine erişim konusunda kamuoyuna bilgi verilmesi sağlanmalı ve adalete erişimin önündeki mali ve diğer engelleri ortadan kaldırmak veya azaltmak için uygun yardım mekanizmalarının kurulmasını göz önünde bulundurulmalıdır.³⁰³

2.4. Çevresel Yönetişimin Dönüştürülmesi İçin Bir Güç Olarak Aarhus Sözleşmesi

Aarhus sözleşmesi, taraflardan, insan haklarının korunmasına, sağlıklı bir çevrede yaşama, katkıda bulunmak için halkın çevresel bilgilere erişimi, karar alma sürecine halkın katılımı ve çevresel konularda adalete erişim haklarını güvence altına almalarını talep etmektedir. Sözleşme, halkın katılımını demokratik yönetişimin ayrılmaz bir parçası olarak görmektedir.³⁰⁴ Aarhus sözleşmesi, diğer uluslararası belgelerden birkaç yönüyle farklılık göstermektedir. Bakıldığında çok taraflı çevre antlaşmalarının çoğunun uygulamakta olduğu gibi belirli bir çevre problemine ya da sonucuna odaklanmamaktadır. Bu durumun tam tersine, çevre ile ilgili sorunları ele almak için hak temelli bir yaklaşım sunmaktadır. İnsan sağlığına ve refahına uygun bir ortamda yaşama temel insan hakkını bilgiye erişim, halkın çevresel konulardaki kararlara katılımı ve adalete erişim haklarına ilişkin usul güvenceleriyle ilişkilendiren ilk uluslararası antlaşma olduğunu söylemek mümkündür.³⁰⁵ Aynı zamanda Aarhus Sözleşmesi sözleşmeye taraf olan ülkelerin hükümetlerine, bilhassa yürütme organına yükümlülükler yüklemektedir. Bu anlamda Aarhus Sözleşmesi doğrudan belirli demokratik yönetişim geleneklerine dayanmakta ve bu tür geleneklerin eksik olduğu ülkelerde bir dönüşüm süreci gerektirmektedir. Gerçekten de, Aarhus Sözleşmesi yönetişim kültürüne ve geleneklerine müdahale etme konusunda diğer uluslararası çevresel araçlardan daha ileri gitmektedir.³⁰⁶ Bu nedenle Sözleşmenin sütunlarını temsil

³⁰² Ebbesson ve diğerleri, a.g.e., s.187-207.

³⁰³ Özkaya Özlüer, a.g.e., s.16.

³⁰⁴ Nino Gokhelaşvili, "The Role of the Public in Environmental Decision-Making", **American Journal of Environmental Protection**, Cilt.4, Sayı.3-1, 2015, s.3.

³⁰⁵ Greta Goldman, Tatiana R. Zaharchenko, "Accountability in Governance: The Challenge of Implementing the Aarhus Convention in Eastern Europe and Central Asia", **International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics**, 4, 2004, s.231-232.

³⁰⁶ Goldman ve Zaharchenko, a.g.e., s.232.

eden terimlerin neyi ifade ettiği ve iyi bir çevre yönetişimini teşvik etmek için nasıl işlediğini anlamak önemlidir.

Aarhus sözleşmesinin giriş kısmında yer alan 11. paragrafı, hükümetin tüm birimlerinde şeffaflığın arzu edilir olduğunu kabul etmekte ve yasama organlarını işlemlerinde bu sözleşmenin ilkelerini uygulamaya davet etmektedir. Bu paragraf, Aarhus sözleşmesinde yer alan genel ilkelerin, hükümetin tüm birimlerinde şeffaflığın geliştirilmesine ve sorumluluklarının yerine getirilmesinde onlara yardımcı olabileceğini vurgulamaktadır.³⁰⁷

Çevresel yönetim, vatandaşların çevresel sonuçları etkileme yetkisine sahip olmasını gerektirmektedir. Bu tür yetkilendirmeyi gerçekleştirmek için vatandaşların, çevresel bilgilere, karar verme süreçlerine veya bu süreçlere katılma fırsatlarına, reddedilen bilgilere ya da tazminat ve yasal çözüm yolları elde etme fırsatına erişimi olmalıdır. Bu erişim türleri, çoğu uluslararası belgede ve kararlarda çevresel yönetişimde şeffaflığın temel ilkeleri olarak tanımlanmaktadır. Bu erişim ilkelerinden biri veya daha fazlası reddedilirse, herhangi bir çevresel yönetim politikasında çevresel yönetişimin etkinliği ve meşruiyeti kısıtlanacaktır.³⁰⁸ Aarhus sözleşmesinin çevre ve insan haklarını koruması ve halkı dâhil etmeye odaklanması, hükümetleri bugün dünyamızın karşı karşıya olduğu iklim değişikliği, biyolojik çeşitlilik kaybı, yoksulluğun azaltılması gibi çok boyutlu zorlukları ele alma çabalarında hesap verebilecek bir mekanizma sağlamaktadır.³⁰⁹

2.4.1. Çevresel Bilgiye Erişim

Bilgiye erişim “demokrasinin oksijeni” olarak tanımlanmaktadır.³¹⁰ Daha önce tartışılan çeşitli çevresel yönetim modellerinde görüldüğu gibi, çoğu zaman çevreyle ilgili bilgilere erişimin kazanılmasını veya verilmesini ifade etmektedir. Ancak bu bağlamda bilginin anlamı çok büyük olabilir. Bu nedenle terim birden çok şekilde yorumlanabilmektedir. Aarhus Sözleşmesi Uygulama Kılavuzu çevresel bilgileri, çevrenin unsurlarının bir durumu, çevreyi etkileyen faktörleri, karar alma süreçlerini ve insan sağlığı ve güvenliğini kapsayan bir durum olarak kabul etmektedir.

³⁰⁷ Ebbesson ve diğerleri, a.g.e., s.32.

³⁰⁸ Vivek Ramkumar, Elena Petkova, Transparency in Environmental Governance. The Right to Know: Transparency for an Open World. içinde (279-308). New York: Columbia University Press, 2007, s.3.

³⁰⁹ Gokhelaşvili, a.g.e., s.

³¹⁰ Ertürk, a.g.e., s.10.

Bilgiye erişim, yönetişimde mümkün olan en yüksek şeffaflık derecesini sağlamak, giriş bölümündeki birkaç beyanda açıkça belirtildiği gibi, sözleşmenin temel amacıdır. 4. maddenin 1. Fıkrasına göre, “resmi makamların” kendileri tarafından tutulan veya kendileri için istenen “çevresel bilgileri” içeren belgelerin “kamuya açık” kopyasını sunmalıdır.³¹¹ Şeffaflık, çevresel karar vermede eşitliği teşvik etmek ve adaleti sağlamak açısından önem arz etmektedir. Aynı zamanda çevresel karar verme süreçlerine meşruiyeti kazandırır. Bunun yanı sıra, hükümeti ve çevreyi kirlütenleri doğrudan vatandaşlara karşı sorumlu kılmaktadır.³¹² Bilgiye erişim şeffaflığa dayalı bir yönetişim çerçevesinin temelini oluşturmaktadır.³¹³ Bununla birlikte, şeffaflık gerektiren yasaların sadece çıkarılması, vatandaşların fiilen bilgiye erişilebilmelerini sağlamak için yeterli değildir. Kanunların çıkarılmasının ardından, bilgilerin düzenli olarak toplanması ve yayılması için usul ve idari çerçeveler hazırlanmalıdır. Bu noktada Aarhus sözleşmesinin “çevresel bilgileri aktif olarak toplamak ve yaymak için kamu makamlarının görevlerini ortaya koyan” 5. Maddesi önemli katkılar sunmaktadır.³¹⁴

Halkın çevresel bilgi sağlamak zorunda olmayan bir yönetişim sisteminin zayıflığı, 1986 Chornobyl felaketi ile derinlemesine kanıtlamıştır. Chornobyl nükleer santralinden büyük miktarda radyasyon salımına neden olan kazadan sonraki günler boyunca, Sovyetler Birliği’nin genel nüfusu kazanın meydana geldiği veya insan sağlığı ve çevre üzerindeki olası sonuçları hakkında yeterince bilgilendirilmemiştir. Vatandaşları sağlıkları ve güvenlikleri ile ilgili bu kadar önemli bir konu hakkında bilgilendirememedeki bu başarısızlık karşısında halkın öfkesi 1980 sonlarında izlenen bilgiye erişim alanında değişim için baskıların artmasına neden olmuştur.³¹⁵ Bu nedenle ilk sütunun amacı; “Halkın çevrelerinde neler olduğunu anlamaları için çevresel bilgiye erişimi gerektirir. Ayrıca halkın bilgiye erişim sağlamış şekilde katılımını sağlaması gerektiğini ifade eder. Yani amaç açıktır; halkın bilgilendirilmesi ve yapıcı bir şekilde katılımına izin verilmesi gerektiridir”.³¹⁶

Sözleşme, elektronik bilgiler dâhil olmak üzere yeni bilgi biçimlerine özel önem vermektedir. Sözleşme, bilişim teknolojisindeki gelişmeleri, bilhassa elektronik bilgi

³¹¹ Oliver, a.g.e., s.1433-1434.

³¹² Ramkumar ve Petkova, a.g.e., s.3-4.

³¹³ Ertürk, a.g.e., s.11.

³¹⁴ Ramkumar ve Petkova, a.g.e., s.5.

³¹⁵ Goldman ve Zaharchenko, a.g.e., s.234.

³¹⁶ Laernoës, a.g.e., s.21.

formlarına ve yeteneğine geçiş, internet ve diğer sistemler üzerinden bilgi aktarımı için görev oluşturmuştur. Bu şekilde çevresel bilgilerin elektronik ortamda erişilebilir olması için tarafların çalışmasını zorunlu kılar. Aynı zamanda Sözleşme, elektronik veri tabanlarının halk tarafından erişilebilir olması gerektiğini öngörür. Bu gereksinimleri karşılamanın çeşitli yolları vardır. Bunlar; doğrudan erişimi kolaylaştırmak için telekomünikasyon ağlarının kullanılması, kamunun belirli bilgileri elektronik olarak aramasını sağlayan veri tabanlarının oluşturulması, birbirine bağlı veri tabanlarının oluşturulması, çeşitli kategorilerde bilgi sağlayabilecek veri tabanları oluşturmak şeklinde sıralanabilir.

Kısacası, bireylerin çevresel bilgiye erişim hakkı vardır. Resmi makamların çevresel bilgileri toplaması ve bunları çevresel olarak yayması zorunludur. Ayrıca bilgiler talep edilme şekline göre sağlanmalıdır. Talep edilen bilgiler Sözleşme tarafından belirlenen zaman dilimleri içerisinde yerine getirilmelidir.

2.4.2. Halkın Katılımı

Halkın katılımı, yönetişimin birçok anahtar kavramı ile kesişmektedir. Devletin hesap verebilirliği ve şeffaflığını sağlamak, halkın katılımı için ortak bir motivasyondur. Bu demek oluyor ki halkın katılımı sürecin şeffaflığını teşvik etmekte ve karar almanın demokratik meşruiyetini sağlayan yönetim organlarının hesap verebilirliğini artırmaktadır.³¹⁷ Çevresel karar verme sürecine halkın katılımının gerekçeleri çok yönlü olmakla birlikte farklıdır ve genellikle örtüşen gerekçelere dayanmaktadır. Karar verme süreçlerinin ve bunların sonuçlarının demokratik meşruiyet arayışının özünde katılımcı prosedürlere dönüş vardır.³¹⁸ Bu nedenle iyi çevresel yönetim, katılımcı yaklaşıma bağlıdır. Ortak eylem ve karşılıklı çabalarla, mümkün olan en uygun kararın alınmasıyla daha iyi bir çevre yönetişiminin başarılması beklenmektedir.³¹⁹ Dellinger, halkın katılımının yalnızca çevresel demokrasi için bir “yüksek not” değil, aynı zamanda genel olarak “iyi yönetişimin temel unsurlarından biri olarak kabul edildiğini” belirterek halkın katılımının iyi yönetişimin temel unsurlarından biri olduğunu

³¹⁷ Ertürk, a.g.e., s.64.

³¹⁸ Chaira Armeni, “Participation in Environmental Decision-making: Reflecting on Planning and Community Benefits for Major Wind Farms”, *Journal of Environmental Law*, Sayı.28, 2016, s.418.

³¹⁹ Gokhelaşvili, a.g.e., s.2.

vurgulamaktadır.³²⁰ Yönetişime halkın katılımı, ilgi duydukları politikalar, planlar veya programlar hakkında karar verme sürecine ilgili paydaşların doğrudan veya temsilcileri aracılığıyla dolaylı katılımı içermektedir. Halkın katılımı yoluyla paydaşlar, kamu politikaları ve programları oluşturan veya uygulayan devlet kurumları, siyasi liderler, kar amacı gütmeyen kuruluşlarla etkileşime girebilir. Demokrasilerde vatandaşlar, kendilerini etkileyen yasa ve politikaların oluşturulması, kabulü ve uygulanmasında seçilmiş temsilciler aracılığıyla doğrudan veya dolaylı olarak katılabildikleri için önemli paydaşlar olarak kabul edilmektedirler. Dolayısıyla halkın katılımı, demokrasilerde kamu yönetimi ilişkisinin temel bir parçasıdır. Yönetişim kolektifi topluluk çıkarı veya kaygısı olan alanların karar verme ve yönetimine ilişkin resmi ve bilgilendirici süreçleri kapsamaktadır. Yönetişim hükümetin ötesine geçtikçe, halkın katılımı için kapsam ve ihtiyaçta artmaktadır.³²¹

Halkın katılımının, kaynakların etkin yönetimi için hesap verebilirliği artırma potansiyeline ve insanların çevresini korumak için uygun araçların geliştirilmesine dair neredeyse evrensel bir mutabakat olduğu sonucuna varmak bugün mümkündür.³²² Çevresel düşüncelerin devletin karar alma mekanizmalarına tam olarak entegre edilmesi halkın katılımını gerektirir. Yetkili makamlar doğru, kapsamlı ve güncel bilgilere sahip olmalıdır. Halk bu bilginin önemli bir kaynağı olabilir. Kaliteli kararlar almak için halkın karar alma sürecine dâhil edilmesi Sözleşme açısından avantajlı olarak görülmektedir. Bireyler hem kendi çıkarları hem de çevreyi koruma istekleri nedeniyle genellikle bilgi toplama ve karar alma sürecinde yer alma isteğinde olurlar. Tarafların, halkın bilgi ve katılım haklarını kullanabileceği açık, düzenli ve şeffaf bir sistem oluşturmaları gerekir.

2.4.3. Yargısal Başvuru

Adalet erişim, yerel ve uluslararası düzeyde çevresel yönetişimin ve sürdürülebilir kalkınma yasasının gelişiminin ana bileşenlerinden birisidir. 9. madde, adli veya idari inceleme prosedürlerine erişimi güvence altına almaktadır. Bu hakkı tesis eden hükümler, Sözleşme kapsamındaki önceki iki haktan herhangi birinin ihlal edildiği

³²⁰ Marianne Dellinger, Ten Years of the Aarhus Convention: How Procedural Democracy is Paving the Way for Substantive Change in National and International Environmental Law, *Colorado Journal of International Environmental Law and Policy*, Cilt.23, Sayı.2, 2012, s.313.

³²¹ Kathryn S.Quick, John M. Bryson, Theories of Public Participation in Governance, 2016, s.1.

³²² Plessis, a.g.e., s.26.

hallerde uygulanmaktadır.³²³ Şeffaflığın üçüncü ilkesi, adalete erişimin sağlanmasıdır; bu vatandaşların bilgiden alıkonulduğunda tazminat aramasına veya yasa dışı süreçlerle ulaşıldığını düşündükleri bir karara itiraz etmesine olanak tanımaktadır.³²⁴ Bunun yanında, halkın iç hukukun uygulanmasına yardımcı olması ve dolayısıyla doğrudan çevre ile ilgili hukukun üstünlüğünü güçlendirir.³²⁵

Hükümetler genellikle çevre yönetiminde bir şeffaflık çerçevesi benimser, yalnızca vatandaşlar tarafından yapılan ve öne sürülen taleplere yanıt verirler. Bununla birlikte, tek başına hareket eden vatandaşlar genellikle bir ülkenin çevresel yönetim planı üzerinde yalnızca sınırlı etkiye sahip olabilmektedir. STK'lar, kamuoyunun şeffaflık taleplerini kamu politikalarını etkileyebilecek kampanyalara odaklanmada kritik roller oynamaktadırlar.³²⁶ Bu nedenle 9. maddeyi sadece tarafların değil, bireyler ve STK'larında kullanma hakkı vardır. Bazı ülkelerde üyeler, STK'larda dâhil olmak üzere vatandaşların hakları ihlali konusunda yasal bir zorunluluk olmadığını öne sürerek kanunları uygulamayı reddetmektedir.³²⁷ Sözleşme, halka ve STK'lara çevre yasalarına uyumu izlemek ve bölgesel çevreleri etkileyen tüm kararlara dâhil olmak için kullanabilecekleri ortak araçlar ve standartlar sağlamayı amaçlamaktadır.³²⁸

2.5. Aarhus Sözleşmesinin İyi Yönetişime Katkısı

Son yıllarda, demokrasi kavramı ve uygulaması, iyi yönetişimin temel bir özelliği olarak artan bir destek ve kabul görmeye başlamıştır. Karar alma süreçlerine halka dâhil etmenin, sonuçta ortaya çıkan kararların kalitesini iyileştirdiğine ve karar alma sürecinin güvenilirliğini ve sonucunu güçlendireceğine yaygın olarak inanılmaktadır.³²⁹ 30 Ekim 2001 tarihinde yürürlüğe giren Aarhus Sözleşmesi, iyi yönetişime ve çevrenin korunması ve kanun yaptırımı gibi kamu hizmetlerinin yerine getirilmesine katkıda bulunmaktadır. Genel olarak sözleşme çevre ve insan haklarını birbirine bağlayan dünyanın en önde gelen uluslararası aracı olarak kabul edilmektedir.

Aarhus sözleşmesinin konusu, insanlar ve hükümetler arasındaki ilişkinin kalbine gider. Sözleşme sadece bir çevre anlaşması değil, aynı zamanda hükümetin

³²³ Pocuca ve diğerleri, a.g.e., s.1621.

³²⁴ Ramkumar ve Petkova, a.g.e., s.8.

³²⁵ Laernoës, a.g.e., s.37-41.

³²⁶ Ramkumar ve Petkova, a.g.e., s.11.

³²⁷ Laernoës, a.g.e., s.37-41.

³²⁸ Ramkumar ve Petkova, a.g.e., s.13.

³²⁹ Pocuca ve diğerleri, a.g.e., s.1615.

hesap verebilirliği, şeffaflığı ve yanıt verebilirliği ile ilgili bir anlaşmadır.³³⁰ Çoğu çok taraflı çevre anlaşması, çevre yönetiminin seçilen alanlarında ölçülebilir iyileştirmeler elde etmek amacıyla belirli çevre politikaları oluşturmaktadır. Ancak Aarhus sözleşmesi, ülkeler tarafından alınan çevre yönetimi kararları yoluyla ulaşılması gereken hedefleri belirlemek yerine, hükümetlerin kullanması gereken karar alma süreçlerini belirler. Bu şekilde Aarhus, ülkelerin uyması gereken iyi çevre yönetişimi için ortak bölgesel standartlar belirleyerek, çevre yönetişiminde şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkesini ulus devlet düzeyinin ötesine genişletme yolunda adım atmış oluyor. Ayrıca Aarhus, çevre üzerinde önemli etkileri olan çevre dışı sektörlerde karar alma sürecine halkın katılımı için kurallar ve süreçler oluşturarak halkın ve STK'ların çevresel çıkarlarını ulusal ekonomik ve kalkınma hedeflerine entegre etmeye çalışmaktadır.³³¹

Sözleşme, kamu haklarını tanımakta ve taraflara ve onların kamu makamlarına çevresel bilgilere erişim, karar alma sürecine katılımı ve çevresel durumlarda adalete erişim ile ilgili yükümlülükler getirmektedir. Kamu ve kamu yetkilileri arasındaki etkileşimlere odaklanır ve açık bir yönetişim kültürünün gelişmesini destekler. Bu hükümetin hesap verebilirliğine, şeffaflığına ve verimliliğine katkıda bulunmaktadır.

Sözleşmenin giriş bölümünde yer alan 10. paragrafa göre, karar vermede hesap verebilirliği ve şeffaflığı artırmayı ve çevre ile ilgili kararlar için kamu desteğini güçlendirmeyi hedeflendiği belirtilmektedir. Kamunun şeffaf bir karar alma sürecine aktif katılımı, kamu yetkililerinin hesap verebilirliğini teyit eder ve nihai karardan olumsuz etkilenebilecek kamu üyeleri arasında bile onlara ve kararlarına olan saygıyı artırmak ifadesi yer almaktadır. Etkili kararların çoğu kamuoyundan bir miktar destek gerektirdiğinden, böyle bir onayın olmaması projelerin başarısız olma olasılığını artırabilir.³³²

Sözleşmenin ilk ayağı olarak bilinen bilgiye erişim, çevresel karar alma ve adalete erişimde etkin halk katılımı için gereklidir. Sözleşme, kamu makamlarına hem talep üzerine halkın bilgiye erişiminin sağlanması, hem de çevresel bilgilerin kamu makamları tarafından aktif olarak toplanması ve yayılmasıyla ilgili olarak somut yükümlülükler yüklemektedir. Bilgiye erişimin şeffaflığa, hesap verebilirliğe ve tüm yönetim düzeylerinde yolsuzlukla mücadeleye katkıda bulunduğu kabul edilmektedir.

³³⁰ Ebbesson ve diğerleri, a.g.e., s.15.

³³¹ Ramkumar ve Petkova, a.g.e., s.14.

³³² Ebbesson ve diğerleri, a.g.e., s.31.

Demokratik yönetimler de halkın katılımının rolünün genellikle anlaşılması zor değildir. Bununla birlikte halkın katılımının çevresel hakların yerine getirilmesi ve çevresel yönetim ile nasıl ve neden bağlantılı olduğunu anlamak önemlidir. Halkın katılımı, paydaş diyalogu ile eş anlamlıdır. Çevresel karar alma sürecine halkın katılımı, vatandaş çevresel yönetim ile ilişkilendirmek ile ilgilidir ve çevresel hakların kullanılması için araçlar sağlamaktadır. Çevresel sorunlar, yalnızca hükümet tarafından etkili bir şekilde çözülememektedir. Çevrenin korunması, hükümetlerin ve kamunun ortak bir çabasını gerektirir ve sonuçta iyi bir çevre yönetimine bağlıdır. Bu durumun şu şekilde anlaşılması gerektiği ifade edilmektedir, “(...)Sadece toplumları yolsuzluğa karşı kurtarmakla kalmaz, aynı zamanda insanlara hayatlarını etkileyen kararlara katılma ve yaptıklarından hükümetlerini sorumlu tutma hakları, araçları ve kapasitesi verir. Yani adil demokratik yönetim anlamına gelmektedir”³³³.

Halkın katılımı konusunda, olumlu bir iş ve yatırım umuduyla, bazı yönetimler karar alma sürecine halkın katılımını zayıflatma eğiliminde olduğu gözlemlenmiştir. Ancak bunun tersine, bu tür eylemler daha az verimli prosedürlerle sonuçlanabilir, çünkü halkın katılımıyla belirlenen ilgili hususlar projenin erken bir aşamasında dikkate alınmayabilir ve bu da daha sonra maliyetli sorunların oluşmasına neden olabilir. Dahası karar verme sürecinin kendisi önemli çevresel etkiye sahip olacak, halk için daha az kabul edilebilir olacak, toplumun muhalefet olasılığını artıracak ve projenin yürütülmesi iyi yönetim için elverişli olmayacaktır. Sonuç olarak Aarhus Sözleşmesi'nin uygulanması taraf olan ülkelerdeki iyi yönetimin geliştirilmesine ve çevresel konularda insan haklarının teşvik edilmesine büyük katkı sağlamaktadır.

³³³ Plessis, a.g.e., s.25.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. İYİ YÖNETİŞİM İLKELERİNİN VE AARHUS SÖZLEŞMESİNİN TÜRK KAMU YÖNETİMİNE YANSIMALARI

3.1.Türkiye’deki Çevre Konusunun Durumu

3.1.1.Türkiye’de Karşılaşılan Çevresel Sorunlar

Çevre sorunları, özellikle insan kaynaklı iklim değişikliği, uluslararası politika gündeminde önemli bir yer tutmaktadır.³³⁴ Ekolojistler, çevrenin insanlar için birçok ‘mal ve hizmet’ sağladığını işaret etmektedirler.³³⁵ Bununla birlikte, bu mal ve hizmetlerin insanlara ve diğer tüm türlere hizmet sağlarken üç işlevde özetlenebileceğini belirtmektedirler. Birincisi, çevre bireylere temiz hava ve sudan yiyecek ve barınmaya kadar yaşam için ihtiyaç duydukları kaynakları ve endüstriyel ekonomide kullanılan doğal kaynakları sağlamaktadır. Ekolojistlerin ‘hayatta kalma temelli’ bir çevre dedikleri şeyi sağlamada çevre, bir ‘tedarik deposu’ işlevi görmektedir. Çevre, bireylere yenilenebilir ve yenilenemeyen kaynaklar sağlamaktadır. İlkinin aşırı kullanımı kıtlığa ve ardından olası kıtlığa yol açar. İkincisi, kaynakları tüketme sürecinde insanlar ‘atık’ ürünler üretmektedir. Çevre, bu atıkları absorbe ederek veya bunları yararlı veya en azından zararsız maddelere dönüştürerek bir ‘havuz’ veya ‘atık deposu’ görevi görmektedir. Atığın çevrenin emme kapasitesini aştığı durumlarda sonuç su ve hava kirliliğidir. Son olarak diğer tüm türler gibi insanlar yaşayacak bir yere sahip olmalıdır ve çevre yaşadığımız ‘yaşam alanımızı’ sağlamaktadır. Dolayısıyla çevrenin üçüncü işlevi, insan topluluğu için bir ‘yaşam alanı’ sağlamasıdır.³³⁶ Kısacası, insanlar çevrenin kendilerine sağladığı kaynakları aşırı

³³⁴ Ahmet M. Güneş, Yeni Anayasa Yapım Sürecinde Çevre, Tarih Kültür ve Sanat Dergisi, Cilt.1, Sayı.4, 2012. s.108.

³³⁵ Bülent Duru, *Çevre Bilincinin Gelişim Sürecinde Türkiye’de Gönüllü Çevre Kuruluşları*, 1995, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), s.8.

³³⁶ Riley E. Dunlap, Andrew K. Jorgenson, Environmental Problems, 2012, s.1-2.

kullandıklarında, kirlilik, kaynak kıtlığı ve aşırı nüfus şeklinde “çevre sorunları” ortaya çıkmaktadır.³³⁷

Türkiye’de ekonominin büyümesi, çevresel bozulmanın kötüleşmesi konusunda endişeleri beraberinde getirmiştir. Türkiye ekonomisi 1990’ların ortalarından itibaren yüksek düzeyde bir büyüme yaşamıştır ve ülkenin endüstriyel üretim patlaması daha yüksek kirlilik seviyelerine ve ülkenin çevresi için daha büyük risklere yol açmıştır. Gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye’nin nüfusunun hızlı artması, kırsal alanlardan kentsel göç ve hızlı kentleşmeye kadar doğal kaynakların kötüye kullanılması gibi çevre kirliliği ve çevre sorunları Türkiye’nin temel çevresel sorunları arasında yer almaktadır. Bu sorunlar planlı gelişmeyi engellemekte ve geliştirme hızını yavaşlatmaktadır.³³⁸

Türkiye, OECD ülkeleri arasında en yüksek nüfus artış oranlarından birine sahiptir. Birleşmiş Milletler nüfus tahminine göre, 2025 yılında kadar Türkiye’nin nüfusunun 92 milyona çıkacaktır. Bu gelecekte başka çevre sorunlarını beraberinde getirme olasılığı sunmaktadır. Düzensiz ve plansız kentleşme, gecekonduların artması, beton yapıların inşasının artması, altyapı sorunları ve katı atık bertarafı gibi kentsel santraller ve hidroelektrik santralleri Türkiye’nin çevre sorunlarının ciddiyetini açıkça göstermektedir.³³⁹

Türkiye Avrupa ve Asya kıtalarını coğrafi ve kültürel olarak birbirine bağlamaktadır. Çoğu gelişmiş ülke gibi Türkiye’de sanayileşmesi için çevresel maliyetler ödemek zorunda kalmıştır. Özellikle Türkiye’de hava kirliliği kent merkezlerinde büyük bir sorun teşkil etmeye başlamıştır. Avrupa Çevre Ajansı (EEA)’na göre, Türkiye’deki kentsel nüfusun %97’den fazlası güvenli olmayan seviyelerde partikül madde ile kirlenmiştir. Türkiye Çevre Ajansı ve 2017 yılında Şehircilik Bakanlığı’ndan elde edilen veriler, hemen her ildeki hava kirliliğinin değerinin 151 ile 200 arasında olduğunu ortaya koymaktadır. Bu değerlerin önemini açıklığa kavuşturmak için, iyi hava kalitesi değerinin 0 ile 50 arasında olduğunu vurgulamak gereklidir.³⁴⁰

³³⁷ Esra Çiğdem, Çevre Politikalarının Uygulanmasında Yerel Yönetimlerin Rolü, **Enderun Dergisi**, Cilt.4, Sayı.2, 2020, s.79.

³³⁸ Tüzin Baycan Levent, The Problems of Environment, Development and Planing in Turkey, 1999, s.6.

³³⁹ Feriâl Ors, Environmental Education and the Role of Media in Environmental Education in Turkey, **Procedia-Social and Behavirol Sciences**, Sayı.46, 2012, s.1340.

³⁴⁰ Termodinamik.info, “Hava Kalitesi İndeksi Nedir?” Erişim Tarihi: 17.12.2020.
<https://www.termodinamik.info/teknik/hava-kalitesi-indeksi-nedir#>:

Türkiye’deki çevre sorunları şu şekilde özetlenebilir. En başından beri, ülke topraklarının nüfus artışı ve sanayileşme tehdidiyle karşı karşıya olduğu belirlenmiştir.³⁴¹ Artan sanayileşmenin neden olduğu hava kirliliği, akciğer kanserine ve solunum yolu hastalıklarına yol açabilir. Ayrıca evsel çöpler ve endüstriyel atıklarda su kirliliğine ve ciddi toprak kirliliğine sebebiyet vermektedir. Plansız kentleşme günümüzün en önemli çevre sorunlarından biridir.³⁴² Yasadışı gecekondu mahalleleri, dar sokaklar ve yeşil alanların olmadığı mahalleler şehrin genel çerçevesini oluşturmaktadır.³⁴³ Zamanla şehrin çevresindeki tarım alanları tahrip edilmiş, ovalar ve otlaklar konut alanları olarak kullanılmaya başlanmıştır. Balıkçılık ve ulaşım amaçlı kullanılan plajların kentsel gelişimi tehdidi altında olduğu gözlemlenmektedir. Kıyıda inşa edilen yerleşim alanları kirliliğe neden olmakta ve doğal güzelliği önemli ölçüde tahrip etmektedir. Kırsal alanlarda, çevre sorunları ile sınırlı olmamak üzere Türkiye’nin şehirleri kirlilik tehdidi altındadır. Tarım arazilerinin kötüye kullanılması, kırsal alanlarda büyük bir sorundur. Çevresel tahribat nedeniyle ormanların ve endemik bitkilerin tahrip edilmesi erozyona, kuraklığa ve toprak kaymalarına neden olabilir.³⁴⁴

3.1.2. Türkiye’deki Çevre Politikalarının Tarihsel Gelişimi

Çevre politikaları, daha iyi çevre kalitesi için ulusal ve uluslararası hedeflere ulaşmak adına önemli bir niteliğe sahiptir.³⁴⁵ Her politikada olduğu gibi çevre politikalarının da bazı faydaları ve maliyetleri bulunmaktadır. Çevre politikaları ekonomik kalkınmayı doğrudan ve dolaylı yoldan etkilemektedir.³⁴⁶ Bu nedenle çevre politikalarını değerlendirmek için bu etkileri anlamak önemlidir.³⁴⁷ İlk kez 1972 yılında düzenlenen Birleşmiş Milletler Çevre Konferansı sonucunda Türkiye’de çevre ile ilgili konularda ulusal politikaların ve hukuk çerçevesinin oluşturulması fikri gündeme gelmiştir.³⁴⁸ Türkiye 1980’lerden itibaren çevrenin muhafaza edilmesine yönelik bir

³⁴¹ Ebru Bilgin, **Çevre Sorunlarıyla Mücadelede Kamu Politikaları: Türkiye-Seçili AB Ülkeleri Üzerine Bir İnceleme**, 2019, (Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), s.15.

³⁴² Çiğdem, a.g.e., s.79.

³⁴³ Bilgin, a.g.e., s.17.

³⁴⁴ Yaşar Akça, Melih Öztürk, Ali Namık Güneş, Evulation of Environment Policies in Turkey’s Development Plans, **Journal of Management and Sustainability**, Cilt.8, Sayı.2, 2018, s.30.

³⁴⁵ Çiğdem, a.g.e., s.81.

³⁴⁶ Berkan Demiral, Hakan Evin, Türkiye’de Çevre Politikalarının Gelişiminin Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği Üzerine Etkileri, **Akademik Platform**, s.39-40.

³⁴⁷ Gür, a.g.e., s.2.

³⁴⁸ Çiğdem, a.g.e., s.83.

çevre mevzuatına sahiptir.³⁴⁹ Ancak çevre sorunlarını önlemek açısından yeterli kapasiteye sahip değildir. Türkiye’de hükümetlerin çevre politikalarına ilişkin yaklaşımlarını anlamak için başvurulacak olan ilk adres Kalkınma Planlarıdır.³⁵⁰ Türkiye’de çevre sorunlarının değerlendirilmesi Devlet Planlama Teşkilatının (DPT) Beş Yıllık Kalkınma Planı ile başlamıştır.³⁵¹ Planlar, kalkınma hedeflerine yönelik kaynakları ve bu hedeflere ulaşmak için gerekli hazırlıkları içermektedir. 1963-2018 yıllarını kapsayan on adet kalkınma planı mevcuttur. Tüm bu kalkınma planlarının amacı, Türk vatandaşlarının mutlu ve müreffeh bir yaşam sürmesini sağlamaktır.³⁵² Özellikle 1973 yılında 3. Beş Yıllık Kalkınma Planının formüle edilmesi ile çevre konuları ilk kez gündeme getirilmiş ve güncel konularla ilgili yasa ve düzenlemelerin ekonomik kalkınmaya zarar vermeden mevzuata dahil edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.³⁵³ Sonuç olarak, Çevre Kanunu’nun yayımlanması ile Türk Çevre Mevzuatı hazırlıklarına temel oluşturulmuştur.³⁵⁴

4. Beş Yıllık Kalkınma Planında (1979-1983) çevre bir faktör olarak ele alınmış ve problem yaratılmadan problemin çözülmesi gerektiği belirtilmiştir. Mevcut problem çözülürse toplum için en uygun çevre yapısı ve alternatif çözüm yolları düşünülerek bir yaklaşım seçileceği belirtilmiştir.³⁵⁵ Bunun yanı sıra sanayileşme ve demografik kentleşme sonucunda çevre sağlığı sorunlarının ciddiye alınması gerektiği vurgulanmakta ve kurumlar arası etkin koordinasyon eksikliği nedeniyle çözüm bulunamadığına dikkat çekilmektedir.³⁵⁶ 4. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda belirtilen süre zarfında doğa ve çevresel bozulma, toprak ve su kaynaklarının tahrip edilmesi, hava kirliliği veya çevresel dengenin bozulması gibi çevre sorunlarının çözümü evrensel olarak kabul edilmiş temel bir politikadır. Ancak bu dönemde çevre havzasının kirlilik

³⁴⁹ Akça ve diğerleri, a.g.e., s.29.

³⁵⁰ Demiral ve Evin, a.g.e., s.41.

³⁵¹ Türkiye’nin Beş Yıllık Kalkınma Planları 2011’den önce DPT tarafından hazırlanmaktaydı. Ancak DPT 2011 yılında kapatılarak yerine Kalkınma Bakanlığı kurulmuştur.

³⁵² Akça ve diğerleri, a.g.e., s.28.

³⁵³ Demiral ve Evin, a.g.e., s.41.

³⁵⁴ Gül Başak Ekinci, “Avrupa Birliği Çevre Mevzuatına Uyum Çerçevesinde Türkiye’deki Çevresel Etki Değerlendirme Çalışmalarının İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma”, 2006, (Ege Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), s.45.

³⁵⁵ Mehmet S. Erdem, Füsun Yenilmez, Türkiye’nin Avrupa Birliği Çevre Politikalarına Uyum Sürecinin Değerlendirilmesi, *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, Cilt.4, Sayı.2, 2017, s.105.

³⁵⁶ Baycan Levent, a.g.e., s.8.

toleransı ile kendi kendini iyileştirme kabiliyetini ayrıntılı olarak incelemek mümkün değildir.³⁵⁷

Kentsel büyüme, toprak erozyonu, hızlı sanayileşme, tarımsal modernizasyon ve makineleşme Türkiye'deki başlıca çevre sorunlarını oluşturmaktadır. Bu çevre sorunlarına yönelik temel hedef, yalnızca mevcut kirliliğin ortadan kaldırılmasına dayanmamalı, aynı zamanda doğal kaynakların korunması ve geliştirilmesi gerektiği üzerinde durulmalıdır.³⁵⁸ Türkiye'de 5. Beş Yıllık Kalkınma Planına (1985-1989) kadar geçen sürede çevre kirliliğini azaltmak için öncelikli düzenlemelerin gözlemlenebileceği ifade edilmektedir.³⁵⁹ Aslında buradaki temel çevre politikası, mevcut kirlilikten kurtulmak ve gelecekteki kirliliği önlemek değil, ekolojik dengeyi gözetmek ve gelecek nesiller için kaynakları korunmak ve geliştirmektir.³⁶⁰

6. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989) ile "sürdürülebilir kalkınma" fikri gündeme getirilmiş ve benimsenmiştir. Ayrıca ekonomik ve sosyal faaliyetlerini yürütürken insanların doğal kaynakları savurganca kullanmaması, çevreyi koruma, insan sağlığını koruyan sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesi ile doğal kaynakların yönetimini sağlama ihtiyacı öngörülmüştür.³⁶¹ Ayrıca doğal dengeye uygun bir doğal fiziksel ve sosyal ortam gereklidir.³⁶² Bunun yanı sıra endüstriyel tesisler kontrol edilmeli ve çevre ile uyumlu olacak şekilde yeniden düzenlenmelidir. Hedeflerden biri zehirli ve kirletici gaz emisyonlarından kaynaklanan zararlarının önlenmesidir. İnsan sağlığı ve doğa dengesini korumak, ekonomik kalkınmayı sağlamak ve gelecek nesiller için çevreyi korumak bu dönemin temel ilkeleri olmuştur.³⁶³

Öte yandan 7. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000) kendinden önceki kalkınma planlarını eleştiren bir tutum sergilemektedir.³⁶⁴ Çevreyi korumak için organizasyonların yetersiz kaldığı belirtilmiştir. Teknolojinin sağladığı fırsatların kullanılmasının önemli katkı sağlayacağı belirlenmiştir. Çevresel geri dönüşüm

³⁵⁷ Akça ve diğerleri, a.g.e., s.29.

³⁵⁸ Demiral ve Evin, A.g.e., s.41.

³⁵⁹ Erdem ve Yenilmez, a.g.e., s.106.

³⁶⁰ Baycan levent, a.g.e., s.8.

³⁶¹ Demiral ve Evin, a.g.e., s.41.

³⁶² Baycan levent, a.g.e., s.8.

³⁶³ Akça ve diğerleri, a.g.e., s.29.

³⁶⁴ Ekinci, a.g.e., s.45-48.

uygulamalarının desteklenmesi gerektiği düşüncesi vurgulanmıştır.³⁶⁵ 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı ile çevre problemlerinin çözümüne yönelik düzenlemeler gerçekleştirilmiştir.³⁶⁶ Ayrıca ÇED’ni (Çevresel Etki Değerlendirilmesi) etkin hale getirmek için araştırma yapılması hedeflenmiştir.³⁶⁷ 9. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013) ile insanlar çeşitli alanlardaki ayrıntılı düzenlemelerin gelişimini anlamaya başlamıştır.³⁶⁸ Temel amaç, çevremizi gelecek nesiller için korumaktır. Atık yönetimi, doğa korunma ve gürültü kirliliği alanlarında ilerleme kaydedilmesine rağmen, değişikliklere hala ihtiyaç olduğu tespit edilmiştir.³⁶⁹

Türkiye’nin önemli bir politikası (çevre koruma unsurlarını içeren) ülkenin Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018)’dir. Gelir, çevre ve doğal kaynaklar üzerinde büyük ek baskı oluşturmaktadır.³⁷⁰ Çevre kirliliği, su kıtlığı, küresel ısınma, iklim değişikliği ve ormansızlaşma günümüzün küresel gündemi haline gelmiştir. Doğal kaynakların kirlenmesinin önlenmesi, korunması ve biyolojik çeşitliliğin sürdürülmesi birincil hedeftir.³⁷¹ 2019-2023 dönemini kapsayan On Birinci Kalkınma Planı, 15 yıllık uzun vadeli bir vizyona sahiptir. Her alanda kapsamlı değişimin ve atılımlar gerçekleştirmeye başlayacağı, uzun vadeli bir perspektifte kesintisiz bir şekilde kararlıkla uygulanması öngörülmektedir.

3.2. Türkiye’de Çevresel Bilgiye Erişim Halkın Katılımı ve Adalet Erişim

Çevresel bilgi halka açık olduğunda ve halka açıklandığında, halkın çevresel karar verme sürecini desteklemesi daha olasıdır. Bu nedenle, kamu otoriteleri, vatandaşları hakları konusunda bilgilendirmeli ve bu hakların kullanılması konusunda bilgi ve rehberlik sağlamalıdır. Bunların yanı sıra, çevresel bilgileri korumak için makul bir çaba gösterilmeli ve bilgiler kolay erişilebilir bir formatta saklanmalıdır. Anayasada çevre denetiminin varlığı, hem devlet yapısının çevre konularına dikkat edildiğini göstermekte hem de bağlayıcı bir hüküm teşkil etmektedir.³⁷² Bu temelde çevre

³⁶⁵ Akça ve diğerleri, a.g.e., s.30.

³⁶⁶ Erdem ve yenilmez, a.g.e., s.109.

³⁶⁷ Demiral ve Evin, a.g.e., s.41.

³⁶⁸ Ekinci a.g.e., s.45-48.

³⁶⁹ Akça ve diğerler, a.g.e., s.30.

³⁷⁰ Demiral ve Evin, a.g.e., s.41.

³⁷¹ Akça ve diğerleri, a.g.e., s.30.

³⁷² Ümit Güveyi, 1982 Anayasası Kapsamında Çevre Hakkının Karşılaştırmalı Kısa Tahlili, **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, Cilt.24, Sayı.2, 2018, s.646.

konularıyla ilgili yasal ilkelerinin anayasadaki varlığı çevre hukukunu ve çevre mevzuatına da etkilemektedir.³⁷³

Türk anayasalarında Aarhus sözleşmesi ile ilişkili düzenlemelerin 1924, 1961 ve 1982 anayasalarında yer verildiğini söylemek mümkündür. 1924 anayasasının 59. maddesine göre, “Bireyler haklarını mahkeme karşısında savunmak için ihtiyaç duydukları yasal vasıtaları kullanmakta özgürdür”.³⁷⁴ Bu hükümden adli başvuruya yer verildiği anlaşılmaktadır. Anayasanın 82. Maddesine göre, Türkler kendileri veya kamuyu ilgilendiren bir konuda yasalara ya da tüzüklere uygun olmadığını düşündükleri bir mevzuda yetkili kişilere ve Türkiye Büyük Millet Meclisine bireysel ya da toplu olarak bilgi verme ve şikâyet etme hakkına sahiptir. Sonuç olarak yetkili kişi sonucu dilekçe şeklinde yazılı olarak bildirmekle yükümlüdür”.³⁷⁵ Bu bağlamda, bilgiye erişim konusunun varlığı burada kendini göstermektedir. Ancak 1924 anayasasında halkın katılımına ilişkin bir düzenlemeye bulunmadığı görülmektedir.

1961 anayasasında çevre koruma ile ilgili tek hüküm Anayasa’nın 49. maddesinde “Ülkede herkesin sağlıklı bir ortamda yaşam sürdürmesinin devlet tarafından sağlanması” şeklinde ifade edilmektedir.³⁷⁶ 10. maddesinde “Herkesin temel hak ve özgürlükleri” yer almaktadır. Devlet, bireylerin temel hak ve özgürlüklerini kısıtlayan tüm engelleri kaldırmalı, maddi ve manevi gelişmeleri için gerekli ortama sağlamalıdır” hükmünde yargısal başvuru konusuna yer verilmiştir.³⁷⁷ Bilgiye erişim konusunda ise anayasanın 62. maddesinde “Bireysel veya toplu, kamunun dilek ve şikâyetleri ile ilgili kişi veya kişiler için yetkili makam ve Türkiye Büyük Millet Meclisine yazı ile başvurma hakkına sahip olduğu bildirilmektedir. Ayrıca kendisiyle ilgili başvurunun sonucu dilekçe sahibine yazılı olarak bildirilir³⁷⁸” hükmüne yer verilmiştir. Buna karşılık, 1961 anayasasında halkın katılımı için herhangi bir hüküm yer almamaktadır.

1982 Anayasasının 56. maddesinde yer alan “Tüm insanların sağlıklı ve kaliteli bir çevrede yaşamlarını sürdürme hakkı olduğu” hükmü çevrenin korunmasına ilişkin

³⁷³ Güneş, 2012, a.g.e., s.108-109.

³⁷⁴ Çelik, a.g.e., s.26.

³⁷⁵ Çelik a.g.e., s.26.

³⁷⁶ Hayriye Şengün, Türkiye’de Çevre Yönetimi ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Uygulamaları, **Strategic Public Management Journal**, Sayı.1, 2015, s.112.

³⁷⁷ 1962 Anayasası, 10. Madde. <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1961-anayasasi/>

³⁷⁸ 1962 Anayasası, 62. Madde. <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1961-anayasasi/>

en açık yargıdır.³⁷⁹ Aynı maddede ‘‘Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler’’ başlığı altında ilk kez Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında çevre haklarından bahsedilmektedir.³⁸⁰ 1982 anayasasında yapılan yargı incelemesinde, 2. maddede cumhuriyetin nitelikleri başlığı altında, 5. maddede ülkenin temel amaç ve görevlerine yer verildiğine dikkat çekilmiştir. 9’uncu maddede yargı yetkisi, 10. maddede kanun önünde eşitlik, 37. maddede kanuni hâkim güvencesi, 138. madde de mahkemelerin bağımsızlığı, 141. maddede duruşmaların açık ve kararların gerekçeli olması başlığı altında yargısal başvuru konusunda düzenlemeler mevcuttur.³⁸¹ 1982 anayasasının ‘‘Hak arama hürriyeti’’ başlıklı 36. Maddesi ‘‘Herkes, yargı makamlarında davacı veya sanık olarak iddia ve meşru vasıta yollardan faydalanmak suretiyle adil yargılanma hakkına sahiptir’’.³⁸² Ayrıca her mahkemenin, yetkileri dâhilinde davaya bakmakla hükümlü olduğu vurgulanmıştır.

3.2.1. Türkiye’de Çevresel Bilgiye Erişim

Halkın çevreyle ilgili bilgileri daha kolay edinmesinin ve bu bilginin yayılmasının yolu, çevre sorunları konusundaki farkındalığı artırarak, özgürce fikir alışverişinde bulunarak ve halkın çevresel karar alma sürecine daha etkin katılımını sağlayarak çevrenin iyileştirilmesine katkıda bulunmaktır.³⁸³ 1982 Anayasa’sının Temel Hak ve Hürriyetler kısmındaki düzenlemelerinin yanında çeşitli kanunlarda çevresel bilgi edinme ile ilgili düzenlemeler bulunmaktadır. Çevre Kanunu ve Bilgi Edinme Hakkı Kanunu çevresel bilgiye erişim ile ilgili olarak Türkiye’deki temel düzenlemeler olmaları yanı sıra, Aarhus Sözleşmesi’ni henüz imzalamayan Türkiye’nin sözleşmeye taraf olabilmesini sağlayacak hukuki altyapıyı ve idare pratiğini kurmaktadırlar.³⁸⁴ 1982 Anayasa’nın 74. maddesinde yer alan ‘‘Dilekçe, bilgi edinme ve kamu denetçisine başvurma hakkı’’ vatandaşların ve yabancıların karşılıklılık ilkesine uyması halinde, yabancıların eşit olacağı ve kendilerini veya isteklerini önemseyen kamu kurum ve kuruluşları ile kamuya veya Türkiye aleyhinde yapılan şikâyetler Türkiye Büyük Millet

³⁷⁹ Arzu Özbudun, **Uluslararası Çevre Hukukunda Çevresel Bilgi**, 2009, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), s. 130.

³⁸⁰ Murat Konur, **Avrupa Birliği Çevre Politikası ve Türkiye Üzerine Etkileri**, 2012, (Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), s.104.

³⁸¹ Çelik, a.g.e., s.27.

³⁸² 1982 Anayasası, 36. Madde. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf>

³⁸³ Elvan ve Çelik, a.g.e., s.252.

³⁸⁴ Özkaya Özlüer, a.g.e., s.17.

Meclisine itiraz etme hakkına sahiptir.³⁸⁵ Bu düzenleme, vatandaşların çevre konularında ilgili makamlara başvurmaları için Anayasal bir dayanak olarak kullanılabilir.³⁸⁶ Anayasanın 56. maddesi ise, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkını öngörmekte ve vatandaşların çevresel bilgi edinme ve karar alma süreçlerine katılma haklarının başka bir temelini oluşturmaktadır. Çünkü çevre hukuku ilkelerinde katılım ilkesi yer alır ve çevre haklarının temelini oluşturur.³⁸⁷ Anayasanın 125 maddesi ise, idari kurumların tüm işlemleri adli incelemeye tabidir. Bu nedenle, ilgili personel çevresel konularla ilgili kararların adli incelemesi yoluyla önceki idari kararlara katılabilir.³⁸⁸ Yukarıda yer alan anayasal düzenlemelere uygun olarak, Bilgi Edinme Hakkı Kanunu'nun yanı sıra vatandaşların dikkatini çevresel bilgi edinmeye çekmek için çeşitli yasalar bulunmaktadır. Bu konuda, 2577 İdari Yargılama Usulü Kanunu, 5271 Ceza Muhakemesi Kanunu, 6100 Hukuk Muhakemeleri Kanunu, 6098 Türk Borçlar Kanunu, 2872 Çevre Kanunu, 492 Harçlar Kanunu, 5726 Tanık Koruma Kanunu, 2797 Yargıtay Kanunu, 5237 Türk Ceza Kanunu, 4721 Türk Medeni Kanunu, 6831 Orman Kanunu, 2575 Danıştay Kanunu gibi kanunlarda hükümlere yer verilmiştir. Bu kanunların en önemlileri ve ilgili ikisi 2872 sayılı Çevre Kanunu ve 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu'dur. Çevresel bilgi edinimine ilişkin bu kanunlar ve Türkiye'deki temel düzenlemeleri, henüz imzalanmamış olan Aarhus Sözleşmesi, Türkiye'nin sözleşmeye taraf olabilmesini sağlayacak yasal altyapı haline gelmesini ve idari kurumlar kurmasını sağlamaktadır. Öte yandan, bu iki kanunun uygulamasına ilişkin düzenlemeler, çevresel bilgi edinme ve katılım için önemli prosedürler öngörmektedir.

3.2.1.1. 4982 Sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu

Yönetişim, her ülkenin yerel önceliklerine dayanmaktadır. Türkiye ise yönetim süreçlerini başarıyla uygulamak için bir dizi reformdan geçmektedir. Bu reformlardan biri de Bilgi Edinme Hakkı Kanunudur.³⁸⁹ Kanunun taslağında, demokratik ve şeffaf yönetimin gerektirdiği eşitlik, adalet ve açıklık ilkeleri ile bireylerin bilme haklarını

³⁸⁵ Çelik, a.g.e., s.35-36.

³⁸⁶ Nihan Yancı, "Çevresel Bilgilenme Hakkı", 2004, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi), s.124-125.

³⁸⁷ 1982 Anayasası 56. Madde. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf>

³⁸⁸ 1982 Anayasası 125. Madde. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf>

³⁸⁹ Yancı, a.g.e., s.132.

kullanmaları için usul ve esaslar belirlenirken Avrupa Birliği'nin ilgili mevzuatı dikkate alınmıştır.³⁹⁰ 9 Ekim 2003 tarihinde kabul edilen ve 24 Nisan 2004 tarihinde yürürlüğe giren "4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu", idari yönetimin keyfilikliğini ortadan kaldırmayı, kamusal uygulamaların nedenleri ve sonuçları hakkında kamuoyunu bilgilendirmeyi ve vatandaşların şikâyet, istek ve önerilerini kontrol ederek halkı bilgilendirmeyi amaçlamaktadır.³⁹¹ Bu bağlamda bilgi edinme hakkı 2004 yılında kanunla ve 2010 yılında anayasal koruma ile güvence altına alınmıştır.³⁹² Bilgi Edinme Kanunu, beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde "amaç, kapsam ve tanımlar" başlıkları altında 1-3 maddeleri yer almaktadır. İkinci bölümde "Bilgi Edinme Hakkı (mad. 4) ve Bilgi Verme Yükümlülüğü" (5. mad.) başlıklarına yer verilmiştir. Üçüncü bölüm ise, "Bilgi Edinme Başvurusu" hakkındaki (6-14. mad.) maddelerini içermektedir. Dördüncü bölümde, "Bilgi Edinme Hakkının Sınırlarının" yer aldığı (15-28. mad.) maddeleri bulunmaktadır. Son bölümde ise, "Çeşitli ve Son Hükümler başlığı" altında (29-33. mad.) maddelerine yer verilmiştir.

1982 Anayasa'nın 74. maddesinde, 2010 yılında yapılan değişiklikle, "herkes [...] bilgi edinme hakkına sahiptir" ibaresi eklenmiştir.³⁹³ Bu anayasaya göre, bilme hakkı, siyasal haklar bölümünde, temel bir hak olarak listelenmiştir. Bilgi Edinme Hakkı Kanunu da bu hakla ilgilidir ve anayasal bir temeli bulunmaktadır. Bu kanun, bilgi alma hakkına sahip olan kişi, kurum ve kuruluşların bilgi taleplerine, bilgi hakları üzerindeki kısıtlamalara, Bilgi Edinme Kuruluna itiraz yöntemlerine, bilgi vermeyi reddetme durumunda adli başvurulara nasıl cevap vermesi gerektiğini düzenlemektedir.³⁹⁴

Bilgi Edinme Hakkı Kanununu aktif ve etkin bir şekilde kullanılması, yetkililerin çevre konularına olan ilgilerini artırmalarına ve aynı zamanda ilgili personelin çevre ve çevre haklarından kaynaklanan yaşamlara ilişkin sorumluluklarını yerine getirmelerine olanak sağlamaktadır.³⁹⁵ Kanunun 1. maddesi, bireylerin bilgi kullanma hakkına ilişkin usul ve esasların demokrasinin gerektirdiği eşitlik, adalet ve

³⁹⁰ Murşit Işık, Avrupa Birliği'nin Yönetişim Anlayışı Çerçevesinde Bilgi Edinme Kanunu'nun Değerlendirilmesi. **KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Cilt.12, Sayı.19, 2010, s.39-44.

³⁹¹ Çelik a.g.e., s.32.

³⁹² Özkaya Özlüer, a.g.e., s.19.

³⁹³ 1982 Anayasası 74. Madde. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf>

³⁹⁴ Melike Erdoğan, Çevresel Bilgiye Erişim Hakkı Açısından Aarhus Sözleşmesi ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt.9, Sayı.43, 2016, s.1815.

³⁹⁵ Özkaya Özlüer, a.g.e., s.20.

açıklık ilkelerine ve şeffaflığa göre yönetilmesini öngörmektedir.³⁹⁶ Kanunun kapsamı, 2'inci maddede kanunun “kamu kurum ve kuruluşları” ile “kamu kurumları için nitelikli meslek kuruluşları” faaliyetlerini kapsayacağı hükme bağlanmıştır.³⁹⁷ Bilgi Edinme Hakkı Kanunu'nun “Tanımlar” başlıklı 3. Maddesinde, “Kurum ve kuruluşlar, istenilen bilgi veya belgelerin niteliğine göre bilgi veya belgelerin kopyaları başvuru sahiplerine verilmelidir...” tanımı, Aarhus Sözleşmesindeki tanımı kapsayacak kadar geniş olduğunu göstermekle birlikte, sözleşmenin içerdiği derinlikten yoksun olduğunu söylemek mümkündür.³⁹⁸ Ayrıca bu maddenin Aarhus Sözleşmesi'nin resmi iktidar kavramını tanımlayan 2. maddesinin 2. fıkrası ile tutarsız olduğu görülmektedir.³⁹⁹

Bilgi Edinme Hakkı Kanuna ilişkin çarpıcı bir nokta, bilgi edinme hakkına ilişkin kanun hükümleri, hakkın içeriği, hakkın istisnaları ve hakkın gerçekleştirilmesine yönelik tedbirler bakımından Aarhus Sözleşmesi hükümlerine genel olarak benzerdir. Kanununun “Bilgi Edinme Hakkı” başlıklı 4. maddesine göre herkesin bilgi edinme hakkı bulunmaktadır.⁴⁰⁰ Türk hukuku kapsamında Türkiye’de faaliyet gösteren yabancı tüzel kişiler ile Türkiye’de ikamet eden yabancılar, kendileri veya faaliyet alanları ile karşılıklılık ilkesi çerçevesinde bilgi edinmek ve kanun hükümlerinden yararlanmak isterler.⁴⁰¹ Bu hususta Türkiye bazı kısıtlamalar öngörse de, Çevre Kanunu’nun 30. maddesinin 2. Fıkrasında atıfta bulunulan çevresel bilgilerin herhangi bir kişi nezdinde elde edilmesi için gösterilen durumlar ve bu bilgileri elde etme hakkına sahip olduğu ifadesi, Aarhus Sözleşmesi’nin bu konudaki hükümlerinin ihlal edilmesini önleyebilir.⁴⁰²

Bilgi Edinme Hakkı Kanunu’nun “Bilgi verme Yükümlülüğü” başlıklı 5. maddesinde, kamu kurum ve kuruluşlarının davranışlarını etkin, hızlı ve doğru bir şekilde belirleyebilmeleri için gerekli idarî ve teknik önlemleri almalarını şart koşturur.⁴⁰³ Bu düzenleme ile bilgi alma hakkını sağlam bir temele oturtmaya çalışmaktadır. 6. maddeye göre, talep edilen bilgi veya belgeleri temin eden kurum veya

³⁹⁶ Osman Ağır, Aydın Turan, Demokratik Toplumda Bilginin Önemi ve Bilgi Edinme Kanunu, **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt.5, Sayı.2, 2014, s.11.

³⁹⁷ Bilgi Edinme Hakkı Kanunu 2. Madde. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4982.pdf>

³⁹⁸ Sevim Budak, Seda Yurtcanlı, Çevresel Bilgiye Erişim Hakkı Bakımından Aarhus Sözleşmesi, Türkiye ve Fransa Üzerine Bir İnceleme, **XI. KAYFOR Bildirileri Kitabı**, TODAİE, 2013. s.843.

³⁹⁹ Güneş, a.g.e., s.321.

⁴⁰⁰ Yancı, a.g.e., s.134.

⁴⁰¹ Erdoğan, a.g.e., s.1815.

⁴⁰² Ahmet M. Güneş, Aarhus Sözleşmesi ve Çevresel Bilgiye Erişim Hakkı, **Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt. 17-18, Sayı. 26-27-28-29, 2012-2013, s.36.

⁴⁰³ Yancı, a.g.e., s.134.

kuruluşa başvuru yapılır. İstek yazısında, başvuru sahibinin adı ve soyadı, imzası, ikametgahı veya iş adresi yer almaktadır. Kanunun 10. maddesine göre, bilgi ve belge edinmenin olağan yöntemi, başvuru sahibine gerekli belgelerin onaylı kopyalarını vermektir.⁴⁰⁴

Kanun'un '‘Bilgi veya Belgelere Erişim Süreleri’' başlıklı 11. maddesine göre, kurum ve kuruluşlar, gerekli bilgi veya belgelere başvuru sonrasında on beş iş günü içinde ulaşabilirler. Maddede ayrıca zorunlu hallerde bu sürenin 30 iş gününü geçmeyeceğine işaret edilmiştir.⁴⁰⁵ Kanunun '‘Başvuruların Cevaplandırılması’' başlıklı 12. maddesinde kurum ve kuruluşların başvurularındaki bilgilere verdikleri cevapları yazılı ya da elektronik ortamda bildirmeleri şarttır. Başvurunun reddedilmesi halinde, karara ilişkin telafi edici önlemler açıklanmalıdır’' şeklinde düzenlenmiştir.⁴⁰⁶ '‘İtiraz usulü’' başlıklı 13. maddeye göre, Bilgi talep isteği reddedilen başvuru sahipleri (...) (1) Karar verildikten sonra on beş gün içinde, yargı yoluna başvurmadan önce heyete itiraz edilebilir.⁴⁰⁷ Yönetim kurulu 30 iş günü içinde bu konuda karar verecektir. Kurum ve kuruluşlar, yönetim kurulunca talep edilen bilgi veya belgeleri 15 iş günü içinde sunmakla yükümlüdür.⁴⁰⁸

Kamu kurum ve kuruluşlar Bilgi edinme hakkı kanununun 30. maddesi uyarınca bilgi edinme hakkı ile ilgili tüm verileri her yıl Şubat ayı sonuna kadar rapor halinde Bilgi Edinme Değerlendirme Kurulu'na göndermektedir.⁴⁰⁹ Kurul, tüm raporları birleştirerek oluşturduğu genel raporu Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne (TBMM) iletmekte, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı da bu doğrultuda bilgi edinme başvurularını rapor etmektedir.⁴¹⁰ Aşağıdaki tablo Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na yapılan bilgi edinme hakkı başvuruları ile ilgili verileri içermektedir.

⁴⁰⁴ Işık, a.g.e., s.44.

⁴⁰⁵ Özkaya Özlüer, a.g.e., s.21.

⁴⁰⁶ Ayhan Küçük, Bilgi Edinme Hakkının Sınırları ve Bu Hakkın İhlalinde İdare ve Kamu Görevlilerinin Sorumluluğu, **Sayıştay Dergisi**, Cilt.81, 2011, s.25-32.

⁴⁰⁷ Yancı, a.g.e., s.135.

⁴⁰⁸ Bilgi Edinme Hakkı Kanunu 13. Madde. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4982.pdf>

⁴⁰⁹ Bilgi Edinme Hakkı Kanunu 30. Madde. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4982.pdf>

⁴¹⁰ Erdoğan, a.g.e., s.1815-1816.

**Tablo 7. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Bilgi Edinme Hakkı Başvuruları
Verilerinin Yıllar İtibariyle Dağılımı**

Veriler	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Bilgi edinme başvurusu toplamı	16283	21174	14965	17405	24803	21021	24845	27574	37773	20832	51.992
Olumlu cevaplanarak bilgi ve belgelere erişim sağlanan başvurular	13947	18654	14145	16773	23579	20147	23846	26567	36634	18618	50.192
Kısmen olumlu Cevaplanarak kısmen de reddedilerek bilgi ve belgelere erişim sağlanan başvurular	-	6	166	173	267	272	259	234	537	941	716
Reddedilen başvurular toplamı	2269	2504	401	273	240	119	258	242	374	711	708
Gizli ya da sır niteliğindeki bilgiler çıkarılarak veya ayrılarak bilgi ve belgelere erişim sağlanan başvurular	21	9	1	3	2	-	-	7	1	7	3
Diğer Kurum ve Kuruluşlara yönlendirilen başvurular	27	-	252	183	715	483	482	524	227	555	373
Başvurusu reddedilenlerden yargıya itiraz edenlerin toplam sayısı	-	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-

Kaynak: www.tbmm.gov.tr/bilgiedinme/degerlendirme_kurulu_raporlari.htm (Erişim Tarihi: 25.01.

2020)'dan yararlanılarak tablo halinde düzenlenmiştir.

Tabloyu değerlendirdiğimizde 2009'dan 2019'a kadar bilgi edinme başvurularının ve olumlu yanıtların sayısının arttığını, olumsuz yanıt alan başvuru sayısının ise görece düşük olduğu görebiliriz. Ayrıca, tabloda en dikkat çekici durum ise 2007-2019 yılları arasında yargı tarafından reddedilen sadece iki başvuruya itiraz edilmiş olmasıdır. Bu nedenle Aarhus Sözleşmesi tarafından da tanınmış olan çevresel konularda idareye başvurma haklarının aktif olarak kullanılmadığı görülmektedir.

Sonuç olarak, Bilgi edinme hakkı, kamu denetiminin ön şartı ve açık yönetişimin temel taşıdır. Bilgi edinme, açıklığı yönetmek için bir araçtır. Bilgi edinme

hakkının kullanımının artması, kamu kurumlarının daha açık yönetim yöntemlerini benimsemesini desteklemektedir.⁴¹¹ Bilgi paylaşımı, katılım koşullarından biridir ve bilgi edinme kanunu aracılığıyla vatandaşların bilgi ihtiyaçlarını karşılanmanın olumlu bir yolu olarak kabul edilmektedir. Ancak burada tek taraflı bir ilişki vardır ve kanun, vatandaşların karar alma sürecine katılımını sağlayan bir kanun değildir. Katılım ve bilgi paylaşımı olmadan demokratik katılım sürecinden bahsetmek imkansızdır. Ayrıca sır saklama durumu şüphe uyandırabilir ve söylentileri artırabilir. Bu nedenle vatandaşlar, açık bilgi ve belgelere şüpheyle yaklaşabilmektedir.

Bilgi edinme hakkı hukukun üstünlüğü ve demokrasinin şartlarından biridir. Kamuya açık olma, hesap verebilirlik ve şeffaflık sağlama işlevinin yanı sıra ülke halkının güveninin artırmada da önemli bir rol oynamaktadır. Bilgiye erişim, yönetimi, kamu kontrolü altında yapmak, yönetime katılmak ve şeffaf yönetim sağlamak için vazgeçilmez bir yönetim aracıdır. Bu bağlamda, iyi yönetişimin unsurları olan katılımı, şeffaflığı ve hesap verebilirliği sağlamada bilme hakkı rol oynamalıdır. Tüm bu görüşleri değerlendirirken, hesap verebilirlik ilkesi açısından Bilgi Edinme Hakkı Kanunu'nun geçerli bir uygulama olduğunu görebiliriz.⁴¹² Yine de yönetişim, günümüz Türk kamu idarelerinde genel kabul gören bir uygulama olduğundan, tüm yönetişim ilkelerinin uygulanması ve sistemin etkin işleyişi, gerekli mekanizmaların oluşturulması için bazı adımların atılması gerektiği düşünülmektedir.⁴¹³

3.2.1.2.Dilekçe Hakkı

Bilgi edinme hakkı kavramını destekleyen bazı yasa ve yönetmelikler, idari yönetimin şeffaflığını ve genel demokratikleşmesini teşvik etmektedir.⁴¹⁴ Dilekçe hakkı şüphesiz bilgi edinme hakkının öncüsü ve destekçisidir. 1982 Anayasası'nın 74. maddesi, halka açık şikâyet dilekçeleri de dâhil olmak üzere vatandaşların başvurularıyla ilgili olan bu konuda değinilecek ilk hükümdür.⁴¹⁵ Bu nedenle, vatandaşlar ve yabancılar, birbirlerinin dilek ve şikâyetlerini kamuoyunda anlayabilmek için ilgili makamların şartlarına uymalıdır. Ayrıca Türkiye Büyük Millet Meclisine

⁴¹¹ Çelik, a.g.e., s.33.

⁴¹² Işık, a.g.e., s.46-47.

⁴¹³ Işık, a.g.e., s.47-48.

⁴¹⁴ Ağır ve Turhan, a.g.e., s.15.

⁴¹⁵ Ağır ve Turhan, a.g.e., s.16.

yazılı başvuruda bulunma hakkına da sahiptirler.⁴¹⁶ Bu maddede ayrıca, ilgili başvurunun sonucunun derhal dilekçe sahibine yazılı olarak bildirilmesi gerektiğine işaret etmektedir.⁴¹⁷

Dilekçe hakkının yasalaştırılmasına yönelik en önemli çalışma, 3071 sayılı Dilekçe Hakkının Kullanılmasına Dair Kanundur.⁴¹⁸ Kanunun amacı, Türkiye’de yaşayan bireylerin ya da yabancıların talep ve şikâyetleri ile ilgili konularda Türkiye Büyük Millet Meclisine ve yetkili mercilere yazılı bir itirazda bulunma haklarının kullanımını düzenlemektir.⁴¹⁹ Burada belirtilmesi gereken bir husus, Türk vatandaşlarının yetkili makamlara yazılı başvuruda bulunma hakkına sahip olmasına rağmen, bu hakkın yabancılar için müteakabiliyet ilkesine tabi olduğudur.

Dilekçe hakkı, vatandaşların, istek ve şikâyetlerini kamuoyuna ve yetkili idari kurumlara iletmesini sağlarken bu yolla vatandaşlara bilgi edinme hakkını kullanmasına imkan sağlamaktadır. Bu durum, demokratik ülkelerde, eşitlik, şeffaflık ve açıklık ilkelerinin yasal bir gereği olarak ifade edilmektedir.⁴²⁰ Bu açıdan Aarhus Sözleşmesinin çevresel bilgiye ulaşmanın bir yolu ve yöntemi olarak değerlendirmek söz konusudur. Başka bir deyişle, dilekçe hakkı Aarhus sözleşmesinin ilgili kısmıyla uyumlu olduğu söylenebilir.

3.2.1.3. 2872 Sayılı Çevre Kanunu

Bilgi edinme hakkını destekleyen diğer kanun ise; 2872 sayılı Çevre Kanunudur. Çevre Kanunu, sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak, çevreyi korumak ya da iyileştirmek için alınması gereken tüm önlem ve tedbirleri kapsamaktadır.⁴²¹ Herhangi bir kısıtlama olmaksızın her bireye çevresel bilgi edinme hakkını sağlayan Çevre Kanununun, yalnızca ender cinsler hakkındaki bilgileri bu hakkın kapsamından çıkaran 30. maddesinin 2. fıkrası Aarhus Sözleşmesi’nde yer alan hükümler ile uyumlu olduğu görülmektedir. Daha önceden de belirtildiği gibi, çevresel bilginin elde edilmesi söz

⁴¹⁶ Mehmet Mecek, Türkiye’de Dilekçe Hakkı ve Kamu Denetçisine Başvurma Hakkı, **İnsan Kaynakları ve Yönetim Dergisi**, Sayı.22, 2016, s.36-37.

⁴¹⁷ Güneş, 2010, a.g.e., s.318.

⁴¹⁸ Mecek, a.g.e., s.36-37.

⁴¹⁹ Ağır ve Turhan, a.g.e., s.15.

⁴²⁰ Ağır ve Turhan, a.g.e., s.16.

⁴²¹ CRAD, ‘‘Çevre Kanunu’’, Erişim Tarihi: 12.06.2020, <https://www.crad.com.tr/tr/461/kb/%C3%A7evre%20kanunu%20nedir/cevre-kanunu-nedir.html#.YMxpAZQzbIU>

konusu olduğunda, yabancılar için muhtelif kısıtlamalar getiren Bilgi Edinme Hakkı Kanunu'nun 4. maddesi yerine Çevre Kanunu'nun bu kararı uygulanacaktır.⁴²²

Çevre Kanunu, altı bölümden oluşmaktadır.⁴²³ Birinci bölümde “Amaç, Tanımlar ve İlkeler” başlıkları altında (mad.1-3) maddeleri yer almaktadır. İkinci bölümde “Yüksek Çevre Kurulu Görevlerinin” yer aldığı (mad.4-7) maddeler bulunmaktadır. Üçüncü bölüm ise, “Çevrenin Korunmasına İlişkin Önlemler ve Yasaklar” hakkındaki (mad.8-16) maddelerini içermektedir. Dördüncü bölümde, “Çevre Kirliliğini Önleme Fonu” hakkındaki bilgilerin yer aldığı (mad.17-19) maddeleri bulunmaktadır. Beşinci Bölümde, Cezai Hükümlerin bulunduğu (mad.20-27) maddelerine yer verilmiştir. Son bölümde ise, “Çeşitli Hükümler başlığı” altında (mad.28-34) maddeleri bulunmaktadır. Çevre Kanunu'nun 2.maddesinde yer alan “Tanımlar” başlıklı çevresel bilgi kavramının tanımı, çevresel bilgi edinme hakkının konusunu oluşturan kararlarının belirtmektedir.⁴²⁴ Ancak, Çevre Kanunundaki çevresel bilgi tanımının sorunlu görüldüğü belirtilmelidir. Çünkü bu tanım, çevresel bilgi kavramını çok yönlü ve çok ayrıntılı bir şekilde tanımlayan Aarhus Sözleşmesi'nin 2. maddesinin 3. fıkrasında yer alan bilgi tanımına göre daha dar kapsamlıdır.⁴²⁵ Çevre Kanunu “İlkeler” başlıklı 3. maddesinin (e) bendine göre katılım, çevre politikasının temelini oluşturan temel ilkelerden biridir.⁴²⁶ Bu maddeye göre, “Katılım hakkı çevre politikalarının oluşturulması için esastır”.⁴²⁷

Çevre Kanunu'nun “Bilgi edinme ve kullanma hakkı” başlıklı 30. Maddesi, çevresel bilgilere erişim hakkını şart koşmaktadır.⁴²⁸ Kanunun 30. maddesi olan “Bilgi Edinme ve Başvuru Hakkı” “Herkes, 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu kapsamında çevresel bilgiye erişim hakkına sahiptir.”⁴²⁹ Bu maddeye göre, Türkiye'deki yabancıların herhangi bir çevre sorunu ile karşılaştıklarında ilgili makamlara başvurma hakkına sahip olduğu görülmektedir. Bu düzenleme çevre konularında bilgi edinme konusunda ülkemizi diğer ülkelerden önde tutan önemli bir

⁴²² Güneş, 2010, a.g.e., s.321.

⁴²³ Çiğdem, a.g.e., s.85.

⁴²⁴ Esra Ergönül, **Çevre Bilinci Geliştirmede Belediyelerin Çevre Politikalarının Rolü: Dikili Belediyesi Örneği**, 2017, (Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), s.50.

⁴²⁵ Güneş,2010, a.g.e., s.321.

⁴²⁶ Tan Baykal, Türkiye’de Çevre Yönetim Sisteminin Yerel Örgütlenmesi, **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt.7, Sayı.13, 2010, s.478.

⁴²⁷ Özkaya Özlüer, a.g.e., s.18.

⁴²⁸ Ertürk, a.g.e., s.98.

⁴²⁹ Budak ve Yurtcanlı, a.g.e., s.844.

çağdaş düzenlemedir. Aarhus Sözleşmesi'nin halka çevresel bilgilere koşulsuz erişim hakkı verdiği göz önünde bulundurulduğunda, yasanın 30. maddesinin Aarhus Sözleşmesi ile uygunluğun vurgulanması yararlı olacaktır.⁴³⁰

Çevre Kanunu'nun 10. maddesinde yer alan "Çevresel Etki Değerlendirmesi" başlıklı maddede 'Çevresel Etki Değerlendirilmesi' prosedürü için yasal bir çerçeve oluşturulmuştur.⁴³¹ Ayrıca maddenin ikinci fıkrasında, "olumlu bir çevresel etki değerlendirme kararı" veya "çevresel etki değerlendirme gerektirmeyen bir karar" almadıkça bu projelerin onaylanmayacağı, izin verilmeyeceği veya teşvik edilmeyeceği belirtilmektedir.⁴³²

Tablo 8. Yıllar İtibariyle Çevre İzin ve Lisans Yönetmeliği Kapsamında Verilen Belgelerin Sayıları

Çevre İzin ve Lisans Belgeleri	2015	2016	2017	2018	2019	Toplam
Geçici Faaliyet Belgesi	3.615	2.269	2.932	2.433	3.023	14.272
Çevre İzin ve Lisans Belgesi	3.719	2.742	4.407	4.216	4.867	19.951

Kaynak: Müjgan Kunt, Demet Gürbüzler, İbrahim F. Erkal, Kutayhan Yıldırım 6. Türkiye Çevre Durum Raporu, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Çevresel Etki Değerlendirmesi, İzin ve Denetim Müdürlüğü, Bee Content & Communication, 2020, s.298.

Türkiye'nin çevresel bilgi edinme hakkına ilişkin kanun ve düzenlemeler açısından şu sonuçlara varılabilir. Öncelikle belirtmek gerekir ki, dilekçe hakkı, insan haklarının korunması ve hak arama özgürlüğünün gerçekleştirilmesinde önemli araçlardan biridir ve bilme hakkının öncüsü ve teminatı olarak görülmektedir. Diğer bir husus, "Bilgi Edinme Hakkı Kanunu'nun" yasal düzeyde bilme hakkı da dahil olmak üzere, "Çevre Kanunu'nda ön görülen örf ve adet hukuku özelliklerine sahip olmasıdır. Bilgi Edinme Hakkı Kanunu ile ilgili olarak açıklanması gereken ilk nokta, bu kanunun

⁴³⁰ Özkaya Özlüer, a.g.e., s.18.

⁴³¹ Ömer Faruk Erol, **Çevre Kanunu'na Göre Çevresel Etki Değerlendirmesi**, 2012, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), s.34.

⁴³² Özkaya Özlüer, a.g.e., s.18-19.

bilgi edinme hakkının içeriği ve istisnaları ve bu hükümlerin gerçekleştirilmesine ilişkin tedbirler açısından Aarhus Sözleşmesi'nin hükümlerine uygun olduğudur.

3.2.2. Çevresel Karar Verme Süreçlerine Halkın Katılımı

Halkın bilgiye erişmesine izin vermek, bir güven sistemi oluşturmaya yardımcı olur. Güven yalnızca şeffaflık yoluyla oluşturulmaz. Karar verme aşamasına katılım bir sonraki adımdır. Halkın katılımını desteklemek ve buna izin vermek gereklidir. Çünkü halkın katılımı daha iyi karar alınmayı sağlayabilmektedir.⁴³³ Halkın katılımı, yalnızca çevresel konularla ilgili fikirlerini ifade etmelerini sağlamakla kalmaz, aynı zamanda karar vericilere bu sesleri dinlemeleri ve bunlara yanıt vermeleri için fırsatlar sunar. Özellikle yerel yönetimler ekseninde bu türden katılımı güçlendirilmek için karar alma sürecine halkın katılımıyla ilgili mekanizmaları geliştirilmek ve etkinleştirilmek için birçok ulusal ve uluslararası prosedür başlatılmıştır. Ayrıca 5393 sayılı Belediye Kanunu vatandaşların yerel karar alma süreçlerine ve bunların uygulanmasına katılımları için bir dizi mekanizma öngörmektedir.⁴³⁴

Tablo 9. Katılım Düzeylerinin Tanımlanması

	Yetki ve Sorumluluk		
Katılım Düzeyi	Yetkili kurum	Halk	Katılım Düzeyi
Bilgilendirme	Halka, uyması gereken kararlar hakkında bilgi sağlar.	Yetkili kurum tarafından alınan kararlara, yasal düzenlemelere uyar	Verilen Kararı Kabul Etme
Danışma	Halktan belirli konularda öneri ve bilgi ister.	Yetkili kurumun istediği konularda görüşlerini bildirir.	Görüş Bildirme

⁴³³ Laernoës, a.g.e., s.79.

⁴³⁴ Erdoğan, a.g.e., s.1816.

Tablo 9. (Devamı)

	Yetki ve Sorumluluk		
İşbirliği	Yerel halktan temsilcileri, planlama toplantılarına katılmak ve ilgili kurullarda yer almak için davet eder.	Kararların alınması ile ilgili çalışmalarda yer alır.	İşbirliği
Ortaklık	Planlama ve yönetim sürecinde alınan kararların sorumluluğunu halkla paylaşır.	Planlama ve yönetim çalışmalarında resmi olarak tanınan yetkilere sahiptir.	Ortaklık
Yetki devri	Karar verme ve uygulama sorumluluğu ve yetkisini halka verir.	Konuyla ilgili tüm yetki ve sorumlulukları alır.	Yetkinin Devralınması

3.2.2.1. Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği (ÇED)

Çevresel konularda karar alma sürecine halkın katılımı, Aarhus sözleşmesinin ikinci kilit bileşenidir. Bu konuda Türk hukukundaki en önemli hüküm Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği'dir.⁴³⁵ Çevresel Etki Değerlendirmesinin birçok farklı tanımı bulunmaktadır.⁴³⁶ Bunların arasında sıkça kullanılan tanıma göre, ‘‘Çevre, insanın sağlığı ve refahı ile ilgili yasal tavsiyelerin, politikaların, programların, projelerin ve işletme prosedürlerin belirlenmesi, tahmini ve etkisi hakkında bilgi alışverişi ve açıklama’’ ihtiyacı şeklinde ifade edilmektedir. Temelde Çevresel Etki Değerlendirmesi, çevresel sorunları kontrol etmek için sistematik bir süreçtir.⁴³⁷ Diğer birçok çevrenin korunma mekanizmasıyla karşılaştırıldığında, odak noktası önleme stratejisi üzerinedir.⁴³⁸ Süreç, şekil 6’da belirtildiği gibi bir dizi adım içermektedir. Çalışmaların sistematik olması koşulu, çevrenin fiziksel, biyolojik, kültürel ve sosyo-ekonomik bileşenleri üzerindeki olası etkilerin tam, düzenli ve bilimsel titizlikle belirlenmesini sağlamaktadır. Adımlar doğrusal bir şekilde özetlense de, ÇED’in çeşitli

⁴³⁵ Yancı, a.g.e., s.131.

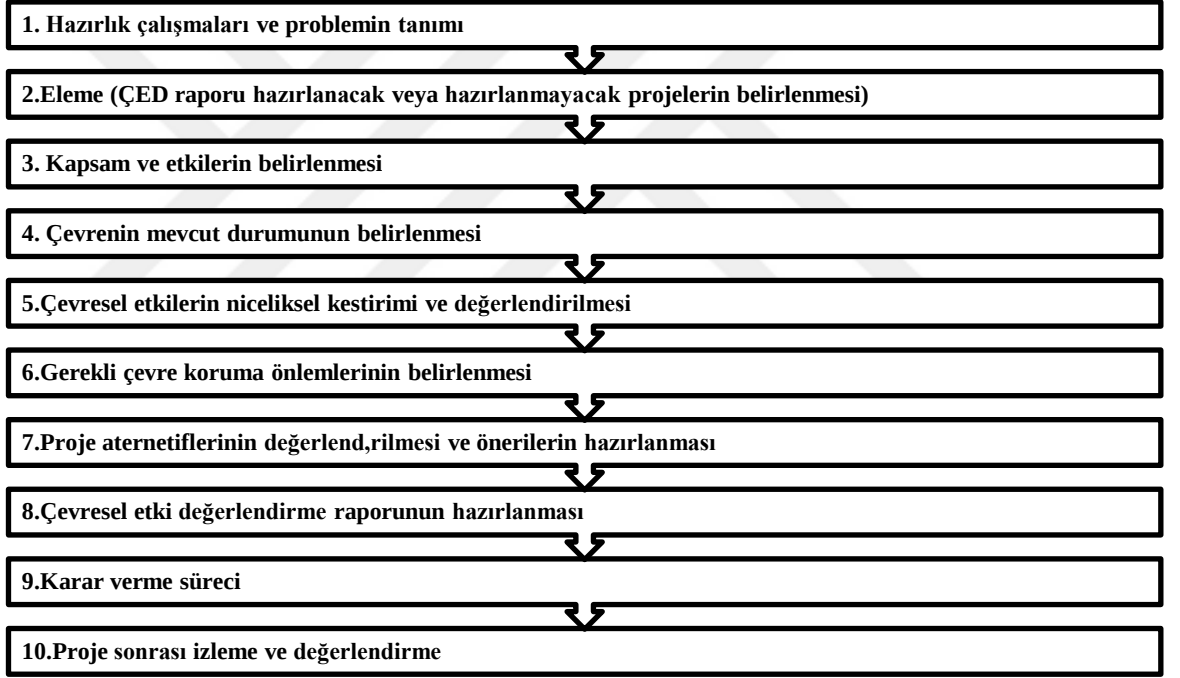
⁴³⁶ Erol, a.g.e., s.10.

⁴³⁷ Erol, a.g.e., s.8.

⁴³⁸ Emine Su Turan, Esra Deniz Güner, Türkiye’de Çevresel Etki Değerlendirme Mevzuatındaki Değişimler, **Doğal Afetler ve Çevre Dergisi**, Cilt. 3, Sayı.1, 2017, s.39.

adımlar arasında geribildirim ve etkileşim içeren periyodik bir faaliyet olması gerektiği unutulmamalıdır. Çalışmaların disiplinler arası bir grupla gerçekleşmesi gereği konunun çok yönlü ve çok boyutlu olmasından kaynaklanmaktadır. Disiplinler arası bir çalışma, değerlendirmenin eksiksiz olarak gerçekleştirilmesini sağlama açısından önemli sayılmaktadır. Bu nedenle planlanan faaliyetlerin çevresel etkilerinin değerlendirilmesi çeşitli aşamaları içermektedir. Bu aşamalar yol gösterici nitelikte olup, aralarındaki sınırları çok katı bir biçimde kabul etmemek gerekmektedir. Bu aşamalar genelde sıralı olarak gerçekleştirilseler de, çalışmanın herhangi bir noktasında bir önceki adımdaki değerlendirmeye geri dönerek yeniden gözden geçirme gereği ortaya çıkabilir. Bir ÇED çalışması aşağıdaki adımlardan oluşur:

Şekil 6. ÇED Sürecinde ki Önemli Adımlar

Yukarıdaki şekilden de anlaşılacağı üzere, ÇED'in, çeşitli adımlar arasındaki önemli etkileşimleri içeren döngüsel bir süreç olması gerektiği belirtmek gerekmektedir. Örneğin, sürecin çoğu aşamasında halkın katılımı faydalı olabilir; izleme sistemleri, ilk proje ve temel tanımlarda belirlenen parametrelerle ilgili olmalıdır.

Tablo 10. Halkın Katılımının ÇED Aşamalarına Katkısı.

ÇED Aşamaları	Halkın Katılımının Katkısı
Eleme	▪ Mevcut ve önemli etkilerin belirlenmesi,
Kapsam belirleme	▪ Projeye ilgili endişelerin ve algıların belirlenmesi...
İnceleme değerlendirme	▪ Halkın ilgi ve değerlerinin tanımlanması, ▪ Yerel sorunlar ve beklentilerin belirlenmesi, ▪ İncelemenin öncelikli konularının belirlenmesi...
ÇED Raporunun gözden geçirilmesi	▪ Halk yerel bilgileri ve değerleri yoluyla; tahmin, değerlendirme ve etkilere ait olumsuzlukların azaltılmasına katkı sağlaması, ▪ ÇED raporlarının kalitesi ve kabul edilebilirliğinin artırılması... ▪ Raporun kalitesi ve kabul edilebilirliğinin değerlendirilmesine halkın katkı sağlaması, ▪ Daha önceki aşamalarda belirtilen konuların raporda yer alıp almadığının kontrol edilmesi...
Karar verme	▪ Proje etkilerinin kabul edilebilirliğinde halkın yorumlarının sağlanması, ▪ Halkın görüşleri ile proje ile ilgili alınan kararın karşılaştırılması...
İzleme ve denetleme	▪ Proje uygulamaya geçtikten sonra, raporda yazılan önlemlerin gerçekleştirilip gerçekleştirilmediğinin denetlenmesi, ▪ Proje faaliyete geçtikten sonra çevre kalitesindeki değişimin izlenmesi...

Bu bağlamda, ÇED raporunun kapsamını belirlerken, halkın katılımı hakkında detaylı bilgiyi sağlamak için Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği'nin 9. Maddesi (Halkın Katılımı Toplantısı) başlığı kullanılmıştır. Bu nedenle, Kapsam Belirleme ve İnceleme Değerlendirme Komisyonu'nun kapsam tanıma toplantısından önce, proje lideri ve proje bölümü tarafından belirlenen tarihte ve projenin planlandığı gibi uygulanması planlanan alanda halkı yatırımla ilgili bilgileri açıklamak ve proje ile ilgili görüş ve önerilerini almak için halkın katılımı toplantısı yapılmalıdır.⁴³⁹ Çevresel Etki Değerlendirme Yönetmeliği 6. maddesinin 2. fıkrasına göre, "Bu yönetmeliğin uygulanması sürecinde proje sahibi kamu kurum ve kuruluşları proje gereksinimleri konusunda ilgili çeşitli bilgi, belge ve görüşleri sağlamakla yükümlüdür" ifadesi yer almaktadır.⁴⁴⁰ Son olarak Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği'nin 14. maddesinin 1. fıkrasında, komitenin incelemesinden sonra elde edilen nihai Çevresel Etki Değerlendirme raporu, İl Çevre ve Orman Bürosu ve Çevre Bakanlığından açıkça istenecektir. On iş günü içerisinde projeye ilgili karar verecek Bakanlıkça kamuoyunun

⁴³⁹ Güneş, a.g.e., s.322.

⁴⁴⁰ <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=20235&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>, Erişim Tarihi: 02.08.2020.

görüş ve önerileri dikkate alınmak üzere görüşe açılacağı belirtilmiştir.⁴⁴¹ Çevre Kanunu'nun 2. maddesine uygun olarak yapılan Çevresel Etki Değerlendirmesi; yürütülecek projenin çevreye olan olumlu ve olumsuz etkilerini kapsamakta, olumsuz etkileri önlenmek veya çevreye verilen zararı en aza indirmek için alınacak önlemleri belirtmektedir.⁴⁴² Daha öncede bahsetmiş olduğumuz gibi çevresel etki değerlendirme sürecinin iki önemli özelliğinden biri olan önleme ya da tedbir ilkesi bu çerçevede uygulama hakkında pratik bulmuştur. Ayrıca uygulama sürecinin izlenmesine ve kontrol edilmesine yönelik süreç öğelerinin yanı sıra seçilen lokasyonları ve teknik alternatifleri ifade etmektedir.

Tablo 11. 2016-2019 Döneminde Çevre Şehircilik Bakanlığı Tarafından Verilen ÇED Karar Sayısı

YIL	ÇED Olumlu	ÇED Gerekli Değildir	ÇED Gereklidir
2016	405	3.157	95
2017	431	3.301	57
2018	401	3.036	76
2019	440	2.418	71

Kaynak: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2020, s.295

Çevresel Etki Değerlendirmesinin amacı, ekonomi politikaları ile ilgili çevresel değeri korumak ve sosyal kalkınmayı olumsuz etkilemeyecek şekilde, ekonomik politikalarla ilgili çevresel değerleri korumak, planlanan faaliyetlerin çevre ve sağlık üzerindeki olası tüm olumsuz etkilerini önceden belirlemek, ekonomik ve sosyal kalkınmaya zarar vermeden gerekli önlemlerin alınmasını sağlamaktır.⁴⁴³ Bu durumda, herhangi bir ekonomik faaliyetin çevresel etkisini kabul edilebilir bir sınıra çekmek, faaliyetin belirli bir limite çekilmemesi durumunda faaliyetin durdurulması anlamına gelir.⁴⁴⁴

Halkın katılımı toplantısının yapılmasının amacı, çevresel etki değerlendirme sürecini makul bir şekilde yürütmek, süreçten beklenen faydaların elde edilmesini sağlamak ve yatırım durumu hakkında kamuoyunu bilgilendirmek ve bu konudaki görüş

⁴⁴¹ Güneş, a.g.e., s.322-323.

⁴⁴² Erol, a.g.e., s.33-34.

⁴⁴³ Şengün, a.g.e., s.119.

⁴⁴⁴ Keleş ve Ertan, a.g.e., S.58-63.

ve önerilerini dinlemektir.⁴⁴⁵ Bu sorunları çözmenin yolu yönetmeliğin 9. maddesinde “Halkın Katılım Toplantısı” olarak adlandırılmıştır.⁴⁴⁶ Sonraki aşamada komitenin kapsamı ve özel formatı toplantıda belirlenir ve nihai çevresel etki raporu Çevre Bakanlığı’nın karar mercii bu toplantıda alınan görüş ve önerileri dikkate alır. 16 Aralık 2003 tarihinde ve 25318 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren, Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği’nin ÇED sürecine tabi kılınmış faaliyetler hakkında yaptığı iki liste ve bu listelerde yer alan faaliyetler hakkında yönetmeliğin öngördüğü süreçler Aarhus Sözleşmesinin Ek 1’inde yer alarak Sözleşme’nin 6. maddesinde de ifade edilen ve halkın katılımının esas olduğu faaliyetlerle örtüştüğü söylemek mümkündür. Ek olarak, Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği’ndeki “toplantılara halkın katılımının ancak ilgili halkın katılabileceğini” öngören hükmü Aarhus Sözleşmesi ile uyumludur.⁴⁴⁷ Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği’nin 4. maddesinde yer alan kamuya açık ve ilgili kamu tanımları, bu kavramların Aarhus Sözleşmesi’ndeki tanımları ile büyük ölçüde örtüşmektedir. Ancak bu, halkın katılımı olanaklarını genişletmeye yardımcı olur ve halkın harekete geçme konusundaki nihai karar üzerindeki etkisini açıklığa kavuşturur.⁴⁴⁸ Aarhus Sözleşmesi’nin 7. Maddesinde ele alınan vatandaşların çevre ile ilgili planlarına, programlarına ve politikalarına katılımı konusunda Türk hukukunda dikkati çeken ilk düzenleme, Çevre Kanunu’nun 3. Maddesidir. Bu maddede, çevre politikalarının formülasyonu için katılım hakkı esastır.⁴⁴⁹ Bakanlıklar ve yerel yönetimler; sanayi dernekleri, sivil toplum kuruluşları, sendikalar ve vatandaşlar çevresel haklarını kullanmak için katılım ortamı yaratma yükümlülüğüne sahiptir.⁴⁵⁰ Çevresel Etki değerlendirme Yönetmeliği’nde karar alma sürecine halkın katılımına ilişkin düzenlemeler bazı açılardan kusurlu olsa da, bu konudaki Aarhus Sözleşmesi’nin öngördüğü düzenlemeler ile uyumlu olduğu görülmektedir.

Aarhus Sözleşmesi’nin ikinci ayağı olarak, çevresel karar alma sürecine halkın katılımı Türk hukukunda farklı düzenlemelere tabi olmuştur. İnsanların çevresel etkilere neden olabilecek bazı faaliyetlere katıldıkları dikkate alındığında bu Aarhus

⁴⁴⁵ Erol, a.g.e., s.48.

⁴⁴⁶ Rukiye Alan, Çevresel Etki Değerlendirilmesi Sürecinde Halkın Katılımı Toplantıları: Yapılması Gerekenler ve Yaşanan Sorunlar, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, ÇED İzin ve Denetim Genel Müdürlüğü, s.155-156.

⁴⁴⁷ Erol, a.g.e., s.48.

⁴⁴⁸ Güneş, a.g.e., s.324.

⁴⁴⁹ <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2872.pdf>, Erişim Tarihi: 11.09.2020.

⁴⁵⁰ Güneş, a.g.e., s.324.

Sözleşmesi'nin 6. Maddesinde belirtilmiştir. ÇED raporu hazırlanırken, Çevresel Etki Değerlendirmesine ilişkin Yönetmelik halkın katılımına ilişkin hükümler içermemesine rağmen, çevresel etki raporunun gözden geçirilmesi aşamasında 11. maddenin 3. fıkrasında Aarhus Sözleşmesi'nin 8. maddesinde taslak düzenleme zorunluluğu getirirse de, yönetmeliğin 6. maddesinin 3. fıkrasının ilk cümlesi bu konuda hükümete takdir yetkisi vermektedir. Bu durum ise Türk hukukunun Aarhus Sözleşmesi'nin gerisinde kalmasına neden olmaktadır.⁴⁵¹

3.2.2.2. 5393 sayılı Belediye Kanunu

Dünya'nın ekolojik dengesinin bozulması ve özellikle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin yaşadıkları hızlı nüfus artışı, bilinçsiz tüketim, hızla gelişen teknolojik değişim gibi etkenler çevre sorunlarının başlıca nedenlerini oluşturmaktadır.⁴⁵² Bu tür çevre sorunlarının çözülebilmesi ve çevre kalitesinin iyileştirilmesi sorumluluğunu üstlenen merkezi yönetimle birlikte yerel yönetimlerinde önemli derecede yetki, görev ve sorumlulukları bulunmaktadır.⁴⁵³ Çevresel sorunlar, başta kentin ve kent halkının sorunu olmakla birlikte, belediyeleri doğrudan doğruya ilgilendirmektedir. Belediyeler, çevrenin korunmasına karşı ve yönetimine ilişkin altyapı ve hizmetleri üretmektedirler.⁴⁵⁴ 5393 sayılı Belediye Kanunu, vatandaşların karar alma ve uygulamaya katılmaları için bir mekanizma öngörmektedir. Mahalle ve mahalle Muhtarlıkları, Hemşehrilik Hukuku, Kent Konseyi Toplantısı, Profesyonel Komitelerin, stratejik planların ve performans planlarının, başlıklı maddeler halkın belediye yönetim süreçlerine katılımı, bilgi edinme, görüş ve önerilerini iletmeleri konularındaki düzenlemeleri içermektedir. Öte yandan, aynı kanunda belediyelerin yetki ve imtiyazlarına ilişkin hükümler belediye ve vatandaşların belediye hizmetlerine ilişkin görüş ve fikirlerini içermektedir.

“Mahalle ve yönetimi” başlıklı 9. maddede Mahaller, muhtarlar ve ihtiyar heyeti tarafından yönetiliyor. (...) Muhtar, toplumda yaşam kalitesini iyileştirmek için mahalle sakinlerinin gönüllü katılımı ile ortak ihtiyaçları belirlemek, belediyeler ve diğer kamu kurum ve kuruluşları ile iletişimi sürdürmek, mahalle ile ilgili konularda

⁴⁵¹ Güneş, a.g.e., s.325.

⁴⁵² Çiğdem, a.g.e., s.77.

⁴⁵³ Şengün, a.g.e., s.124.

⁴⁵⁴ Çiğdem, a.g.e., s.86.

görüş bildirmek, diğer kurumlarla iş birliği yaparak kanunlarla verilen diğer görevleri yerine getirmekle yükümlüdür.⁴⁵⁵ Bu madde yönetim açısından halkın katılımı konusunda olumlu gelişmeler sağlamaktadır. “Hemşehri hukuku” başlıklı 13. madde, herkes yaşadığı beldenin hemşehrisidir. Hemşehrilerin, belediye karar alma ve hizmetlerine katılma, belediye faaliyetleri hakkında bilgi edinme ve belediye yetkililerinin yardımlarından yararlanma hakkına sahiptir. Yardımlar insan onurundan ödün vermeden sağlanmalıdır. (...) Bu çalışmalarda üniversiteler, kamu kurumları, meslek kuruluşları, sendikalar, sivil toplum kuruluşları ve uzmanların katılımını sağlayacak önlemler alınmıştır. Bu hüküm belediye faaliyetleri hakkında bilgilendirme hakkının bulunması yönetişimin ilkeleri olan katılımcılık ve şeffaflık ile bağdaşmaktadır.⁴⁵⁶ Bunun dışında 24. madde, Belediye meclisi, üyeleri arasından en az üç en fazla beş kişiden oluşan ihtisas komisyonları kurabilir. (...)Mahalle muhtarları ve ildeki kamu kuruluşlarının amirleri ile ildeki kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, üniversiteler, sendikalar ve gündemdeki konularla ilgili sivil toplum örgütlerinin temsilcileri, oy hakkı olmaksızın kendi görev ve faaliyet alanlarına giren konuların görüşüldüğü ihtisas komisyonu toplantılarına katılabilir ve görüş bildirebilir.⁴⁵⁷ Bu madde katılımcılığın artırılması noktasında önemli bir nitelik taşımaktadır. Ancak uygulamanın zorunlu olmaması nedeniyle etkinliği düşüktür.⁴⁵⁸ “Stratejik plân ve performans programı” başlıklı 41. madde, Belediye başkanı, mahallî idareler genel seçimlerinden itibaren altı ay içinde; kalkınma plânı ve programı ile varsa bölge plânına uygun olarak stratejik plân ve ilgili olduğu yıl başından önce de yıllık performans programı hazırlayıp belediye meclisine sunar. Stratejik plân, varsa üniversiteler ve meslek odaları ile konuyla ilgili sivil toplum örgütlerinin görüşleri alınarak hazırlanır ve belediye meclisi tarafından kabul edildikten sonra yürürlüğe girer.⁴⁵⁹

Altıncı Bölümde yer alan 76. madde madde yönetim ilkeleri ile bağdaşabilecek ifadeler içermektedir. Bu maddeye göre, Kent konseyi, kentsel yaşamda; kentsel vizyon ve hemşehrilik bilincinin geliştirilmesi, kentin hak ve hukukunun korunması,

⁴⁵⁵ Sıla Kaplan, **Çevre Sorunlarını Önlemede Yerel Yönetimlerin Etkisi ve Halkın Duyarlılığı: Alanya Örneği**, 2019, (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), s.35.

⁴⁵⁶ Sancak, a.g.e., s.85.

⁴⁵⁷ Ertürk, a.g.e., s.124.

⁴⁵⁸ Sancak, a.g.e., s.86.

⁴⁵⁹ Sancak, a.g.e., s.86.

sürdürülebilir kalkınma, çevreye duyarlılık, sosyal yardımlaşma ve dayanışma, saydamlık, hesap sorma ve hesap verme, katılım ve yerinden yönetim ilkelerini hayata geçirmeye çalışır. Belediye yetkilileri, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, sendikalar, noterler, varsa üniversiteler, ilgili sivil toplum kuruluşları, siyasî partiler, kamu kurum ve kuruluşlarının ve mahalle muhtarlarının temsilcileri ile diğer ilgililerin katılımıyla oluşan kent konseyinin faaliyetlerinin etkin ve verimli bir şekilde yürütülmesi için yardım ve destek sağlar.⁴⁶⁰

Aarhus Sözleşmesi, vatandaşlara, çevresel bir etkinin olabileceği kararların alınmasına katılabilme hakkı vermektedir. Bu bağlamda Aarhus sözleşmesinin katılım kısmı ile yukarıda belirtildiği üzere Belediye Kanunu hükümlerinin uyumlu olduğunu söylemek mümkündür.

3.2.3. Adalete Erişim

Türk mevzuatında çevre konularında adli uygulamayı teşvik edecek herhangi bir düzenleme bulunmamakla birlikte, mevzuat genel işlerde yargı sisteminin kullanımını düzenlemek için kullanılmaktadır. İncelendiğinde, 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu, 6100 sayılı Hukuk Muhakemesi Kanunu, 2576 sayılı Bölge İdare Mahkemeleri, İdare mahkemeleri ve Vergi Mahkemelerinin Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanunu, 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu, 2872 sayılı Çevre Kanunu, 2992 sayılı Adalet Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri hakkında Kanun Hükmünde kararnamenin Değiştirilerek kabul Edilmesi Hakkında Kanun, 492 sayılı Harçlar Kanunu, 5726 sayılı Tanık Koruma Kanunu, 2797 sayılı Yargıtay Kanunu, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu, 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu, 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu, 6831 sayılı Orman Kanunu, 2575 sayılı Danıştay Kanunu gibi Kanunlarda yargısal başvuru hakkına dair düzenlemeler bulunmaktadır.⁴⁶¹

Son yıllarda Türkiye’de çoğalan enerji, altyapı ve iletişim gibi yatırım projeleri çevre hakkı uygulamalarının sıklıkla ihlal edildiği ortaya çıkarmıştır. Bu sebeple yurttaşların ve sivil toplum kuruluşlarının çevre alanında yaşanan bu hak ihlallerine karşı giderek daha fazla adalete müracaat etmeleri lüzumu ortaya çıkmıştır.⁴⁶² Aarhus

⁴⁶⁰ Sancak, a.g.e., s.87.

⁴⁶¹ Çelik, a.g.e., s.30.

⁴⁶² Bülent Halisdemir, Ömer E. Bilici, Yonca Alaçam, Damla Apak, Özge Karaer, “Türkiye ve Polonya Arasında Çevre Ortaklığı”, Karşılaştırma Raporu, Mersin, 2020, s.43.

Sözleşmesi'nin üçüncü sütununu oluşturan yargısal başvuru, Türk hukukunda farklı düzenlemelerce ele alınan bir konudur. Literatürde adalete ulaşım kavramı genellikle duruşmalara katılım, adli prosedürler ve yasal hizmetler çerçevesinde tartışılmaktadır. Özellikle çevreyi etkileyen projelerin karar alma ve tasarlama safhalarına yurttaşların katılamaması ve bu süreçler hakkında bilgi edinmede karşılaşılan maniler en az çevre davalarında adli süreçlerde karşılaşılan meseleler kadar ehemmiyetlidir.⁴⁶³ Çevre alanında karşılaşılan önemli meselelerden biri, yurttaşların çevreye hasar veren projeleri dava etme hakkına sahip olmasına karşın, bunun yargı müesseselerine müracaat için her zaman yeterli olmamasıdır. Zira yurttaşların adli işlem başlatmak, başka bir deyişle dava açabilmek için projenin duyurulduğunu bilmelerinden itibaren 30 gün müddetleri bulunmaktadır. Bu sebeple, yurttaşların dava açma hakkını faal bir biçimde kullanabilmeleri için kamu müesseselerinin projeden zamanında ve doğru bir biçimde bilgilendirilmeleri gerekmektedir. Ancak uygulamada projeden doğrudan negatif etkilenecek vatandaşların proje hakkında bilgilendirmesinde problemlerin var olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla bilgi edinme hakkı kapsamında vatandaşların karşılaştığı meseleler, çevre adaleti süreciyle de doğrudan ilişkilidir.

Çevre alanında bilgi edinme, karar alma süreçlerine katılım ve adalete ulaşım arasındaki yakın ilişkiyi vurgulayan ve çerçevenin esas prensiplerini tanımlayan temel metin Aarhus Sözleşmesi'dir. Türkiye, Avrupa Birliği'ne üye ülkeler tarafından kabul edilen bu sözleşmeye henüz imza atmamıştır. Alanındaki ilk uluslararası sözleşme olan Aarhus Sözleşmesi'ne Türkiye'nin taraf olmaması, vatandaşların ve sivil toplum kuruluşlarının çevreyi olumsuz etkileyen projeler hakkında bilgi edinmeleri ve karar alma süreçlerine katılabilmesinde ciddi bir noksanlık yaratmaktadır. Bu da vatandaşların daha çok hukuk alanında hak arayışına yönelmelerine sebebiyet vermektedir. Dolayısıyla çevre alanındaki adalete erişim çalışmasının katılım ve bilgi edinme prensiplerini de koruyacak bir biçimde tertip edilmesi gerekmektedir.⁴⁶⁴

Bu konuda dikkat edilmesi gereken ilk hüküm, "Zarar gören veya çevreyi kirleten veya bozan bir faaliyetlerden haberdar olan herkes, ilgili makamlardan faaliyetle ilgili gerekli önlemlerin alınmasını veya askıya alınmasını isteyebilir." hükmüne yer veren Çevre Kanunu'nun 30. maddesinin 1. fıkrasıdır. Çevre Kanunu'nda mağdurlar sadece ilgili makamlara şikayette bulunma hakkına sahip değil, aynı

⁴⁶³ Halisdemir ve diğerleri, a.g.e., s.44-45.

⁴⁶⁴ Halisdemir ve diğerleri, a.g.e., s.45.

zamanda çevreye zarar veren herkesi bilme hakkına da sahiptir.⁴⁶⁵ Ayrıca kanunda özel hükümler bulunmadığından ilgili makamların yorumunda kaçınılmaz olarak yargı makamının da dikkate alınması gerekecek ve gerekli tedbirlerin alınabileceği veya faaliyetlerin yapılabileceği duyurulmuştur. Öte yandan itiraz işlemleri başlığı altında bilgi talebi reddedilen başvuru sahipleri için Bilgi Edinme Hakkı Kanunu'nun 13. maddesinin idari itiraz prosedürünü öngördüğü görülmektedir. Yargısal başvuru konusunda belirtilmesi gereken bir diğer hüküm ise, İdari Yargılama Usulü Kanunun 10. maddesi, ilgili personelin idari yargıya neden olabilecek davalar için bir idari kuruma başvurabileceğini hükme bağlamaktadır. Kanunun 2. maddesinin 1. Fıkrasına göre, idari davaların türlerine ilişkin istatistikler yapılmakta ancak yasallık, şekil, sebep ve haklar yönlerinden birinin hukuka aykırı olarak iptali nedeniyle menfaatleri ihlal edilen kişilerin bir iptal davası açabilir.⁴⁶⁶ İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun bu hükümleri dikkate alınarak, ilgili işlemin idari davadan kaynaklanan işlem ve davranış için ilgililerin idari birime başvurabileceği ve menfaati ihlal edilen kişilerin bu işlemler nedeniyle iptal davası açabileceği sonucuna varılabilir.⁴⁶⁷

Çevreyi ciddi şekilde riske sokan ve ona zarar veren, bu yolla insan sıhhatini ve yaşamını tehdit eden fiillerin kabahat olarak ceza yasalarında tertip edilmesi ve ciddi cezai müeyyidelere bağlanması gerektiği görüşü hâkim olmaya başlamıştır.⁴⁶⁸ 2872 sayılı Çevre Kanunu, kirleten öder ilkesi, çevre hasarlarının tazmininde kusursuz sorumluluk kuralı, çevresel etki değerlendirmesi gibi kavramların Türk Çevre Hukukuna kazandırılmasını sağlayan kanun olmuştur. Tüm bu düzenlemeler çerçevesinde, çevreye karşı reelleştirilen ihlaller karşısında meşru ve yönetsel kalitede yaptırımlar uygulanması mevzu bahis olmaktadır. Bunun dışında ceza yasalarında da çevreye müteveccih fiillerin kabahat olarak düzenlenip cezai yaptırımlarla karşılanması da muhtemeldir.⁴⁶⁹ 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu ilk kez çevre hakları konusunda özel ve ayrıntılı düzenlemeler kabul edilmiştir. Bu anlamda bu yasa çok önemli bir boşluğu doldurmaktadır. 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun ikinci bölümünde "Çevreye Karşı Suçlar" başlığı altında yer alan 181. maddeye göre, kasıtlı

⁴⁶⁵ Ertürk, a.g.e., s.133.

⁴⁶⁶ Ertürk, a.g.e., s.134.

⁴⁶⁷ Güneş, 2010, a.g.e., s.327.

⁴⁶⁸ Ertürk, a.g.e., s.137.

⁴⁶⁹ Nazmiye Özenbaş, Çevrenin Ceza Hukuku Yoluyla Korunması Kapsamında Çevrenin Kirletilmesi Suçları, *International Conference On Eurasian Economies*, 2013, s.924-926.

olarak çevreyi kirletme suçunun maddi unsuru; ‘‘Toprakta, suda veya havada kasıtlı olarak üretilen atıklar veya kalıntıların izinsiz olarak ülkeye getirilmesidir’’. 182. madde de ise, ‘‘Çevrenin Taksirle Kirletilmesi’’ konusuna yer verilmiştir. Bu düzenlemeye göre, çevre suçlarının taksirle işlenmesi suçundan korunan hukuki değer ve çevre suçlarının kasıtlı olarak işlenmesinde korunan hukuki değer gibi sağlıklı bir çevrede yaşama hakkıdır. Çevrenin kirletilmesi fiillerinin kabahat olarak belirlenmesi, çevre kirliliğinin önlenmesi ile sıhhatli ve düzenli bir çevrede yaşama hakkının güvence altına alınması da sağlanmıştır.⁴⁷⁰

Aarhus Sözleşmesine ilişkin üçüncü sütununda yer alan hükümler dikkate alındığında Türk hukukunun mevcut durumunun Aarhus Sözleşmesine eş değer olduğu sonucuna varılmaktadır. Türkiye’de çevre hakkını koruma altına alan legal çerçeveye karşın, vatandaşlar ve STK’ların çevre hakkı ihlallerine karşı yargı sistemi üstünden hukuk çabası yürütmesi önünde yönetsel uygulamalar ve mevzuat yetersizliklerinden kaynaklanan ciddi engeller bulunmaktadır. Çevre hakkı ihlalleri yaratan yönetsel karar ve uygulamalara karşı açılacak davalarda yaşanan öncelikli meselelerden birisi hazırlık sürecinde ihtiyaç duyulan uzman görüşlerinin yüksek maliyetidir. Bu durum vatandaşların ve STK’ların çevre alanında faal dava dosyası hazırlayabilmeleri önünde engel teşkil etmektedir.⁴⁷¹ Bu nedenle, çevre davalarında ispat yükünü ve maliyetleri azaltmak için idari yargı kapsamındaki çevre davalarının dava süresinin esnek bir şekilde ele alınması ve idare mahkemesine kararın icrasını durdurma yetkisinin verilmesi gerekmektedir.

Çevre alanında özelleşmiş ve uzmanlaşmış hâkimlerin bulunmaması bu alandaki adalete ulaşım problemlerinin başında gelmektedir. Bu nedenle çevre davalarına bakan hâkimlerin ancak çok azının çevre hukuku ile ilgili etrafıca bilgi sahibi olduğunu söylemek mümkündür. Bu esas sualin giderilebilmesi için, çevre davalarına bakan hâkimlerin, çevre hukukunun uluslararası boyutunu da kapsayan çevre hukuku eğitimlerine tabi tutulması, çevre hakkını koruyan kararların verilmesine ehemmiyetli bir katkı sağlayacaktır. Ayrıca, verilecek bu tür eğitimlerde İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi’nin çevre perspektifinin aktarılması yerinde olacaktır. Ayrıca, bunun sağlanması için hâkim ve savcılara verilen AİHM içtihatları eğitimine ayrı bir çevre

⁴⁷⁰ Özenbaş, a.g.e., s.928.

⁴⁷¹ Halisdemir ve diğerleri, a.g.e., s.54.

başlığı eklenmesi uygun olacaktır.⁴⁷² Çevre ile ilgili durumlarda, çevre kuruluşlarına çevre davaları getirme ve çevre davalarını yürütme konusunda yardımcı olunması, formüle edilecek düzenlemelerin çok olumlu etkileri olacağı unutulmamalıdır.⁴⁷³

3.3.Türkiye’de İyi Çevresel Yönetişim İhtiyacının Nedenleri

Çevre bilincini teşvik eden programlar ve kaynaklar ve sağlıklı bir çevreyi destekleyen uygulamalar için paylaşılan bir sorumluluktur. Bu nedenle çevreyi korumak ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak için iyi çevresel yönetim şarttır. Doğal kaynakların kullanımıyla ilgili ülkeler içinde ve arasında gerilimi azaltmak, böylece her düzeyde güven ve güvenin oluşturulmasına ve sonuç olarak güvenliğin güçlendirilmesine katkıda bulunmak için önemli bir araçtır. Ayrıca iyi bir çevresel yönetim oluşturmak, uluslararası, bölgesel ve ulusal organlar arasında yakın işbirliğini gerektirir.⁴⁷⁴

Çevresel yönetim, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için kilit bir itici güçtür. Çevrenin bölünmemiş doğası ve sürdürülebilir kalkınmanın sosyal ve ekonomik boyutlarıyla ayrılmaz bağlantıları, iyi karar verme süreçlerine, etkili kurumlara, politikalara, yasalara, standartlara ve normlara dayanır. Çevresel yönetim, çevre konusunda daha tutarlı, etkili ve verimli kararlar almayı teşvik edilebilir.⁴⁷⁵ Dolayısıyla uygun bir çevre yönetimi yapısının kurulması, kamu yönetimi ve idari reformlar yoluyla yeniden yapılanmayı gerektirir.⁴⁷⁶ Bu şekilde hükümet, kamu hizmetlerini olabildiğince etkili ve verimli bir şekilde sunabilir. Çoğu ülkede, kamu istihdam reformları, istihdam durumu reformları ve sosyal diyalog eğilimlerindeki değişiklikler tartışma alanlardır. Odak noktası artık özel sektör modellerinin verimliliği ve transferi değildir. Bunun yerine, iyi çevre yönetim, daha fazla verimlilik, etkinlik, hizmet kalitesi ve vatandaş odaklı ihtiyaçları birleştirmelidir. Ayrıca karar verme yetkilerinin hükümetlerden yerel kurumlara, STK'lara ve topluluklara doğru ademi merkezileştirilmesi, çevresel yönetim yaklaşımının önemli bir özelliğidir çünkü hesap

⁴⁷² Halisdemir ve diğerleri, a.g.e., s.57.

⁴⁷³ Güneş, 2010, a.g.e., s.328.

⁴⁷⁴ OSCE, “Good Environmental Governance”. Erişim Tarihi: 20.09.2020, <https://www.osce.org/occea/446368>

⁴⁷⁵ UN environment Programme. “Environmental Rights and Governance Overview”. Erişim Tarihi:12.04.2020, <https://www.unep.org/explore-topics/environmental-governance/about-environmental-governance/environmental-governance>

⁴⁷⁶ Tatiana C. Dogaru, Less for Better: Effects of Restructuring Public Administration on Organizational Effectiveness, **Munich Personal Repec Archive MPRA**, 2015, s.2.

verebilirliği, erişilebilirliği ve yerel halk ve onların temsilcileri için bir ifade özgürlüğü oluşturmayı amaçlamaktadır.⁴⁷⁷

3.3.1. Ekonomik Nedenler

Çevre ile ekonomi arasında karşılıklı bir bağılık vardır. Ekonominin yönetilme şekli çevreyi etkiler ve ekonomi de çevre kalitesi ile beslenir.⁴⁷⁸ Öyle ki ekonomik kalkınmanın sürdürülebilirliği, diğer bir deyişle, ekonomik faaliyetlerin artması çevre sorunlarını beraberinde getirmekte, çevre sorunları da ekonomik kalkınmayı etkilemektedir.⁴⁷⁹ Aslında, ekonominin esas amacı, insan refahını iyileştirmektir. Bunun için ise belli bir düzeyde kaliteli çevreye ihtiyaç duyulmaktadır.⁴⁸⁰ Çünkü çevre, ekonomik faaliyetlerin devamlılığı için ihtiyaç duyulan hammadde ve diğer girdileri sağlar. Aynı zamanda üretim ve tüketimi destekler. Ancak bu üretim ve tüketim nedeniyle ortaya çıkan atıklar çevre üzerinde olumsuz etkiler yaratabilmektedir. Teknolojinin gelişmesi ile bazı atıklar geri dönüştürülebilmektir ama bazı atıklar geri dönüştürülemediğinden çevre ve ekonomik faaliyetler üzerinde olumsuz etkileri bulunmaktadır.⁴⁸¹ Bu açıdan bakıldığında sürdürülebilir kalkınma ve çevresel yönetim kavramlarının ekonomiden ayrı düşünülmemesi gerektiği söylenebilir. Çünkü sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik kalkınma için bir araç olabileceği ve kalkınmanın çevreye duyarlı üretim politikaları formüle edilerek sağlanabileceğini ve bu ikisinin birbirini tamamlaması gerektiği öne sürülebilir.

Sürdürülebilir kalkınma özellikle gelişmekte olan ülkelerde ekonomik kalkınma ve sosyal ilerleme için temel bir gerekliliktir. Günümüzün yaşanabilir bir dünya olgusu, insanların gündeminde üst sıralarda yer almaya başlamıştır. Bu nedenle, çevresel yönetim anlayışı, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada kilit rol oynamaktadır. Çünkü çevresel yönetimin gelişmesi, hem ekonomik kalkınmayı hem de çevresel korunmayı garanti eden bir sistem ortaya çıkartacaktır. Bu nedenle, ortaya çıkan çevre sorunları karşısında etkin ve hızlı davranılmasını sağlayacak ve çevresel önlemlerin

⁴⁷⁷ ScienceDirect. "Environmental Governance". Erişim Tarihi: 13.12.2020,

<https://www.sciencedirect.com/topics/agricultural-and-biological-sciences/environmental-governance>

⁴⁷⁸Gökhan Muşmul, Kemal Yaman, Çevre ve Ekonomi İlişkisi Üzerine Genel Bir Değerlendirme, **Ekonomi, İşletme ve Yönetim Dergisi**, Cilt.2, Sayı.1, 2018, s.75.

⁴⁷⁹Arda Özkan, Uğur Sevim, Sürdürülebilir Kalkınmayı Sağlamada Küresel Çevresel Yönetimin Önemi ve Ekonominin Rolü, **International Journal of Social Science**, Sayı.71, 2018, s.448.

⁴⁸⁰ Muşmul ve Yaman, a.g.e., s.79.

⁴⁸¹ Muşmul ve Yaman, a.g.e., s.73-74.

belirlenebilmesi için “güçlendirilmiş” bir çevre yönetişimin oluşturulması gerekmektedir.⁴⁸² Bu bağlamda, çevresel yönetişimi bütünleşmiş ve sistematik bir çevre koruma mekanizmasının oluşturulması, sürdürülmesi ve takip edilmesi gereken bir sistem olarak görülmektedir. Başka bir deyişle, çevre sorunlarının belirlenmesi ve açıklanmasında faal rol oynayan, toplumdaki müesseseler ve aktörler arasındaki bağlantının sağlanmasında önemli rol oynayan bir yapılanma olarak ifade edilmektedir.⁴⁸³

3.3.2. Avrupa Birliği İle Uyum Süreci

AB, çevresel hedeflerini gerçekleştirmek için politika araçları, yaklaşımları ve taktiklerinden oluşan bir “araç kutusu” geliştirmiştir. Ayrıca, çevresel karar verme için kapsayıcı bağlam sağlamak için politika oluşturmaya yönelik bir dizi kesişen strateji ve yaklaşım özümsemiştir.⁴⁸⁴ Avrupa Birliği’nin kuruluş amaçlarına uygun bir biçimde kendinden beklenen işlevleri yerine getirebilmesi için birliğe katılacak veya katılmış olan ülkelerdeki bireylerin faaliyet veya konulardan haberdar olması önem arz etmektedir. Bu esas yaklaşım birçok düzenlemede çevresel bilgilere erişime ilişkin hükümleri de beraberinde getirmiştir. Birliğin önemseydiği diğer bir konu ise önemli faaliyet ve projelerin henüz başlangıç safhasında halkın süreçlere katılımın sağlanmasının gerektiğidir. Özellikle bireyin kendi yaşam alanı içerisinde yapılacak faaliyetler konusunda kendi geleceğini güvence altına alabilmesi ve fikir üreterek karar verebilmesinin önünün açılarak katılım göstermesi birliğin temel değerleri için gerekli olarak kabul edilmiştir.

Avrupa Birliği yukarıda bahsedilen 3 esas mevzu noktasında anayasa niteliğinde olan ve Aarhus Sözleşmesini 1998 yılında imzalamış ve birliğe üye olacak ülkelerin de bu sözleşmeyi imzalamasını gerekli kılmıştır. Sözleşme, AB kurum ve kuruluşlarında sözleşmenin uygulanmasına ilişkin yeni mevzuatı AB’nin kendi mevzuatına geçirmesini gerekli kılmaktadır. Taraf devletler Avrupa Birliği üyesi oldukları için sözleşmeye uymalıdır. Aarhus Sözleşmesi’nin uygulanmasına bakıldığında sözleşmenin tüm taraf devletler için geçerli olan izleme sistemi ile başlanmadır.⁴⁸⁵ Kısacası, Avrupa birliği

⁴⁸² Özkan ve Sevim, a.g.e., s.453.

⁴⁸³ Özkan ve Sevim, a.g.e., s.446-447.

⁴⁸⁴ Halisdemir ve diğerleri, a.g.e., s.1.

⁴⁸⁵ Halisdemir ve diğerleri, a.g.e., s.1-2.

üyesi olan Aarhus Sözleşmesi'nin tarafları iki yükümlülükle karşı karşıyadır: Aarhus sözleşmesinin kendisi ve Avrupa Birliği'nin Sözleşmeyi kendi çevre hukuku mevzuatına dönüştürme yükümlülüğü. Birlik hukukunun üstünlüğü nedeniyle üye devletler, Birlik hukukunun Aarhus Sözleşmesi'nin gerekliliklerine uyduğu ve düzenleyiciyi boş bırakmadığı takdirde, Birlik hukukunu uygulayarak geleneksel yükümlülüklerini yerine getirebilirler. Bu nedenle Türkiye'nin, Avrupa Birliği'ne katılma sürecinde kamu yönetimi ve kamu hizmetlerinde dönüşüm gerçekleştirilmelidir. Avrupa Birliği, aday ülkelerin AB'nin başarılarına ulaşmak için yeterli yönetim yeteneklerine sahip olmaları gerektiğini vurgulamaktadır. Bu nedenle Avrupa Birliği, Türkiye ve diğer aday ülkeler, kamu yönetimi ve kamu personel sistemleri yürütmeye teşvik edilmektedir.⁴⁸⁶ AB'nin sürdürülebilir kalkınmasının temel bir bileşeni olan çevresel yönetim, AB'de ve uluslararası düzeyde iyileştirme çabalarına tabidir. Bu noktada Avrupa Birliği'nin çevre yönetimi konusunda önemli bulguları arasında, üye devletlerden uluslar üstü düzeye önemli bir yasal yetki devri, ayrıntılı yönetim sistemlerinin ve mekanizmalarının geliştirilmesi, uygulanması politika oluşturma ve uygulama; Yeni ortaya çıkan girişimlerde daha fazla kaynak verimliliği ve şüphe yaratmaya yönelik devam eden zorluklar Avrupa'da ve ötesinde kalıcılık yer almaktadır.⁴⁸⁷ Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne aday ülke olması durumu çevresel yönetişime ihtiyacı ortaya çıkarmaktadır. Bu durum ise, Türkiye'deki çevresel yönetişimi güçlendirebilecek bir katalizör rolü oynayacağı göz önünde bulundurulmalıdır.

3.3.3. Demokratikleşme Süreci

Demokrasi, halkın rızasıyla kurulan bir hükümeti vurgulamaktadır. Demokrasi, anayasal düzen ve siyasi uygulamalarla karakterize edilir. Hukukun üstünlüğüyle güvence altına alınan medeni ve siyasi özgürlük koşulları altında, düzenli rekabetçi, seçimler siyasi temsil, katılım ve hesap verebilirlik sağlar. Demokratik bir ülkenin gücünün kişileştirilmesi ve iktidar kurumların halkın temel ihtiyaçlarını karşılayamaması, insan haklarının kötüye kullanılması, hukukun üstünlüğünün ihlali;

⁴⁸⁶ Fatih Kırışık, Ö Sezer Ö, Ö Önder, Public Service Change in the Process of European Union and Adaptation Problem of Turkish Public Administration to the Change. The Changes Transformations in the Socio-Economic and Political Structure of Turkey Within the EU Negotiations (Baskı 1) içinde (872-895), Bursa: Ekin Yayınevi, 2007, s.888.

⁴⁸⁷ Henrik Selin ve Stacy D. Vandever, Broader, Deeper and Greener: European Union Environmental Politics, Policies and Outcomes, *Annu. Rev. Environ. Resour.*, 40, 2015, s.311.

hesap verebilirlik ve şeffaflığın gösterilememesi, demokratik değildir ve kötü yönetişimi teşkil eder.⁴⁸⁸

Demokrasi ve çevre arasındaki ilişkinin anlayışları, ekolojik, çevresel ve yeşil demokrasi fikirleri dahil olmak üzere çeşitli tonlarda gelir. Bu ilişkiyle ilgili temel bir araştırma teması, yaygın olarak kabul gören iki normatif ideali uzlaştırmanın mümkün olup olmadığıdır: demokratik değerleri ve uygulamaları korurken çevresel sürdürülebilirliği sağlamaktır. Bu iki ideal sıklıkla çatışma halinde olarak algılanır. Vatandaşlar ekolojik değerlere düşük öncelik tanırorsa, demokratik süreçler yoluyla çevrenin korunmasını ve sürdürülebilirliği güçlendirme çabaları sekteye uğrayabilir. Tersine, otoriter yönetim yoluyla çevresel değerleri güvence altına almak, yüksek demokratik bir bedele sahiptir. Demokrasi-çevre bağına ilişkin erken dönem çalışmalarının çoğu katılımcı, ademi merkeziyetçi yönetim, vatandaşlık ve tabandan sosyal hareketleri çevresel rahatsızlıklara panzehir olarak önermiştir.⁴⁸⁹ Barışçıl ve üretken bir toplum, aktif devlet kurumlarına bağlıdır. Bu bağlamda, iyi çevresel yönetim, vatandaşların istek ve fırsatlarına göre güvenli ve üretken bir yaşam sürebilmeleri için en uygun desteği sağlayabilecek etkili ve verimli yapıları ifade etmektedir. Temelde bu, demokrasi, sosyal refah devleti ve hukukun üstünlüğünün bir kombinasyonunu içerir.⁴⁹⁰

3.3.4. Yolsuzluk İle Mücadele

Gelişmekte olan ülkelerdeki çağdaş reform tartışmalarında yolsuzluk ve yönetim önemli konular haline gelmiştir. Yolsuzluk, kamu görevlilerinin kendi özel çıkarları için resmi davranış kuralları ihlal edildiğinde (ister rüşvet biçiminde zenginlik isterse siyasi avantaj için) ortaya çıkmaktadır.⁴⁹¹ Başka bir deyişe, bu, kişisel kazanç için emanet edilen gücün kötüye kullanılmasıdır. Bu nedenle, yolsuzluk, güveni ve demokrasiyi zayıflatır, ekonomik gelişmeyi engelleyebilir ve eşitsizliğin,

⁴⁸⁸ Dele Adetoye, Mike Opeyemi Omilusi, The Symmetrical Relationship Between Good Governance and Development, **International Journal of Economics, Commerce and Management**, Cilt.4., Sayı.3, 2016, s.580.

⁴⁸⁹ Jonathan Pickering, Karin Backstrand, David Schlosberg, Between Environmental and Ecological Democracy: Theory and Practice at the Democracy-environment Nexus, 2020. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/1523908X.2020.1703276>.

⁴⁹⁰ Ejike C. Okoroafor, Democracy and Good Governance: Ingredients for Socio-Economic Development Nigeria, **International Journal of Development and Management Review (INJODEMAR)**, Cilt.5, Sayı.1, 2010, s.178.

⁴⁹¹ Mushtaq H. Khan, Governance and Economic Development, 2004, s.2.

yoksulluğun, sosyal bölünmenin ve çevresel krizlerin daha da kötü bir hal almasına neden olabilmektedir. Yönetişim ise, devletin sorumluluğudur, ancak yönetim alanlarının belirlenmesi özel dikkat gerektirmektedir. Çünkü devlet hakkında yapılması gereken belirli varsayımlar gerektirmektedir.⁴⁹²

Yolsuzluk, farklı durumlara ve değişen koşullara uyum sağlayabilmektedir. Kurallardaki, mevzuattaki ve hatta teknolojiadaki değişikliklere göre gelişebilir. Yolsuzluğu ortaya çıkarmak ve hesaba katmak, ancak yolsuzluğun nasıl işlediğini ve onu mümkün kılan sistemi anlamakla mümkündür. İzleme sorunu, çevreyi koruyan kanunların zayıf uygulamasıyla daha da artmaktadır. Bu nedenle, çevresel düzenlemeler, kamu sektöründe, yalnızca düzenlemeler koyması değil, aynı zamanda uygunluk derecesini de izlemesi gereken devlet yetkilileri ile ilgilide büyük bir faaliyet sınıfını temsil etmektedir. Dolayısıyla, yolsuzluk genel anlamda yıkıcı olmasa da, kötü yönetim kötü politika formülasyonu, izleme ve yaptırımla sonuçlanır ve bu çevresel sürdürülebilirlik ile ilgili problemler aracılığıyla belirgin hale gelebilir.⁴⁹³ Kurumlar zayıf olduğunda, bazıları yolsuzlukla aşınmaya yatkındır, örneğin; çevre yasaları göz ardı edilir veya çevre koruma ajansları yetersiz finanse edilir, böylece yetkililer hayatta kalmak için rüşvet almaya zorlanır, bu da hükümetleri vatandaşlarına daha az duyarlı hale getirir ve çevresel zararların daha fazla görmezden gelinmesine neden olabilir. Özellikle nispeten bol doğal kaynaklara sahip birçok gelişmekte olan ülkede yolsuzluk, çevresel bozulmanın başlıca suçlusu olarak kabul edilmektedir.⁴⁹⁴

Yenilenemeyen kaynaklar sektöründeki yolsuzluk, zaten yıkıcı olan endüstrinin çevresel bozulmasını daha da kötüleştirmektedir. İhalede yolsuzluk ve imtiyazların verilmesi, sürdürülemez bir şekilde faaliyet göstermenin birçok cezasını ortadan kaldırmaktadır. Madencilik faaliyetleri, madencilik atıkları, izabe gazları, aşırı yüklü yüzdürme kimyasalları ve yan ürünler olarak asitler, hava kirleticileri ve çamur gibi oksidasyon ürünleri üretirler. Yozlaşmış hükümet yetkilileriyle birleştirilmiş esnek çevre yasaları, bu sektörde faaliyet gösteren şirketlerin, geri ödemeler veya rüşvet karşılığında, çevresel zararlar açısından başka bir yöne bakmaları karşılığında kendilerini düzenlemelerine izin vermektedirler. Sonuç olarak, bu tehlikeli kirleticilerin çoğu yasadışı olarak boşaltılabilmektedir. Madencilik faaliyetleri ayrıca büyük arazi

⁴⁹² Khan, a.g.e., s.3.

⁴⁹³ Alexandra Leita, Corruption and the Environment, *Journal of Socialomics*, Cilt.5, Sayı.3, 2016, s.1.

⁴⁹⁴ Leita, a.g.e., s.2.

bozulmasına neden olabilmektedir. Birçok şirket, çevre düzenlemelerinin uygulanmaması nedeniyle neden oldukları zarardan sorumlu tutulmamaktadır.⁴⁹⁵ Bu nedenle bu sektörlerdeki yolsuzlukla mücadele etmek için şeffaflığa dikkat edilmelidir. Şeffaflık kim, neden, ne, nasıl ve ne kadarını bilmekle ilgilidir. Şeffaflık, kamu çıkarına karşı hesap verebilir olma ihtiyacını vurgulamaktadır. Bilgiyi aramak ve elde etmek, yolsuzluğu önleyen ve karar vericilere ve kamu kurumlarına olan güveni artıran bir insan hakkıdır. Şeffaflık, yolsuzluğu önlenmenin yalnızca ilk adımıdır. Çünkü uzun vadeli birikmiş deneyimler, yalnızca hükümetin, işletmelerin ve sivil toplum temsilcilerinin yolsuzluğu kontrol etmek için ortak fayda amacıyla birlikte çalışıldığını göstermektedir.⁴⁹⁶

Sonuç olarak, çevresel bozulma, özellikle ekonomik kalkınmanın düşük olduğu yerlerde yaygındır. Yönetişim yapısındaki zayıflıklar, çevresel yönetimi engeller ve çevre alanındaki yolsuzluğu kolaylaştırır. Dolayısıyla doğal kaynaklarının sömürülmesine bağlı olan ülkeler, yüksek düzeyde yolsuzluk ve zayıf çevresel yönetim yaşarlar. Yani yolsuzluğun önemli bir maliyeti çevresel bozulmadır. Bu açıdan çevresel yönetimin güçlendirilmesi şeffaflığı, hesap verebilirliği artırdığı için ya da artıracığı için bu çevresel maliyetlerin ortaya çıkmasını engelleyici bir rol oynayacaktır.

3.4. Sosyal Düzen Kurallarının Çevresel Yönetişim Uygulamaları Üzerindeki Olası Etkileri

Kültür bir grup insan tarafından paylaşılan bir yaşam biçimidir. Genellikle bir toplumu bir araya getiren bilgi, inanç ve değerleri içerir. Düşünme, hissetme ve davranış biçimi toplum tarafından paylaşılan bilgiye bağlıdır ve o toplumun üyelerinin, çevreleyen nesnelerden ve fikirlerden anlam çıkarmasını sağlamaktadır. Başka bir deyişle kültür, insanların yaşamlarına rehberlik eden bir dizi kural olarak görülebilir. Eşsiz kültür ve yaşam tarzı, çevreye uyum sağlamanın sonucudur. Bu nedenle kültürün çevresel yönetişimin uygulanmasında ve bireylerin çevre sorunlarına tepki verme biçimlerinde etkisi olduğu söylenebilir. Çünkü gelişmekte olan Türkiye gibi ülkelerde karşılaşılan çevresel sorunlar, daha gelişmiş ülkelerde yaşananlarla benzerlik göstermiş

⁴⁹⁵ Leita, a.g.e., s.3.

⁴⁹⁶ Transparency International. “Corruption Perceptions Index”. Erişim Tarihi:18.06.2020, <https://www.transparency.org/en/cpi/2020/index/nzl>

olsa bile, her ülkenin vatandaşlarının kendilerini ifade etme şekilleri, endişe duyma, bilgi paylaşma, çevresel konularda birbirleriyle ve kendi hükümetleriyle diyaloga geçme biçimlerinin yanı sıra algılanan çevresel tehditlere yanıt verme şekilleri önemli ölçüde çeşitlilik gösterebilmektedir. Bu farklılıkların çeşitli faktörlerden kaynaklandığı düşünülse de, aslında kültürün farklılıklar üzerinde etkisi olduğunu belirtebiliriz. Bu nedenle, Türkiye’deki diğer ülkelerden farklı olan kültürel yapı, çevresel bilgiye erişim ve halkın çevresel karar alma sürecine katılımı konusunda farklı yaklaşımlar gerektirebilmektedir.⁴⁹⁷

3.4.1. Siyaset

Siyaset ile arasındaki yakın bağlantı nedeniyle, bir kişinin belirli bir siyasi partiye veya onun ilişkisine olan sadakati, belirli konulardaki pozisyonunu büyük ölçüde etkiler. Bu kişinin çevresel konulardaki tutumunu ve katılımının kapsamını etkilediğini gösterebilir. Bir siyasi partinin üyesi belirli bir kalkınma projesi veya programı önerdiğinde, partiye yakın olan bazı kişiler, çevre üzerinde olumlu veya olumsuz etkisi olup olmadığına bakılmaksızın projeyi veya programı partiye sadakatlerini göstermek amacıyla destekleme eğiliminde olabilir. Bundan dolayı, parti birliği ve halkın ülkedeki çevreyle ilgili konularda bakışını ve durumunu ifade etme biçiminde önemli bir rol oynayabilir.⁴⁹⁸

Siyaset, iktidarı ele geçirilmeyi amaçlayan tüm eylemlerdir. Bu anlamda siyasetin temel amacı, özellikle de siyasal partiler açısından, siyasi iktidarı ele geçirmek veya ortak olmaktır. Bu hedefe ulaşmak, oylarını maksimize etmeye bağlıdır. Demokratik bir toplumda, ekonomik politikalarla ve dolayısıyla ekonomi ile politik gücün bu hedefe ulaşmak için kullandığı araçlarla seçimleri kazanmak amaçlanmaktadır. İktidarı ele geçirme mücadelesinde siyasi partilerin öne sürdüğü en önemli planlardan biri ekonomi politikasıdır.⁴⁹⁹ Bu bağlamda, bir parti seçilme politikasına karar verdiğinde, oylarını maksimize etme sürecinde genellikle seçmelerin tercihlerini karşılayan ekonomi politikalarını seçimler sırasında uygulamayı

⁴⁹⁷ Sharif, a.g.e., s.203-204.

⁴⁹⁸ Sharif, a.g.e., s.226-227.

⁴⁹⁹ Ekonomi-Siyaset Perspektifinde Seçim Ekonomisi ve Teorik Boyutları, s.5, 18.07.2020, https://abs.cu.edu.tr/Dokumanlar/2016/PF%20422/187261972_secim_ekonomisi.pdf

hedeflemektedir.⁵⁰⁰ Seçmenlerin oy verme kararlarındaki etkili davranışları, seçmenlere hizmet sürecinde partinin izlediği politikaların sonuçlarına bağlıdır. Seçmenler, gelecekte elde etmeyi umdukları faydayı en üst düzeye çıkarmak istediklerinden dolayı siyasi partilerin izlediği en temel politikalardan biri, insanların hayatını doğrudan etkileyen bir ekonomi politikasıdır. Örneğin, bir teknoloji yatırımı ya da bir istihdam yatırımı yerine, bazı inşaat projeleri daha çekici veya daha yansıtıcı olduğundan dolayı, günümüz inşaat departmanına daha fazla önem verilmektedir. Çünkü inşaat sektörüne yatırım yapılırken kısa vadede toplum tarafında yansımaları görülebilmektedir. Bu durum insanlara ekonomik olarak bir katkı sağlamaktadır. Böylece insanlar oyunu daha çok hissettikleri partiye yönlendirirler. Bu noktada, siyasi partiler için en önemli konu, üst düzeyde birliği sürdürmek ve seçmenlerini pekiştirmek için ekonomi politikalarını ön plana çıkarmaktır. Fakat çevresel sorunlara veya çevresel faktörlere çok fazla öncelik verilmemektedir. Ancak çevre sorunları bugün tüm ülkelerin gündeminde önemli bir yer tutmaktadır. Bu nedenle, politika yapıcılar olarak, bir siyasi partinin çevre sorunlarına tepki verme şekli çok önemlidir.⁵⁰¹ Çünkü demokratik bir siyasal sistemde, siyasi partilerin belirli bir konuya gösterdikleri ilgi ve bununla nasıl başa çıktıkları, bu konudaki kamu politikasının gelişimini anlamak için temel unsurlardır. Bir siyasi partinin işlevlerinden biri, farklı sosyal sektörlerin ve aktörlerin çıkarlarını ve vizyonlarını ifade etmek ve temsil etmektir ve hükümetin gündemini ve politikalarını etkilemesi beklenir.⁵⁰²

Aslında, çevre politikalarının özellikle günümüz gelişmiş ülkelerinde güç yarışının önemli bir belirleyicisi olduğu söylenebilir. Hepimizin bildiği gibi, siyasi partiler iktidarı ele geçirmek için seçmenlerle ilişki kurmalıdır. Böylece insanların çevre bilincine göre, hükümet, siyasi partiler veya sivil toplum kuruluşları, çevre konusundaki çabalarını çeşitli derecelerde kanıtlayabilirler. 1980'lerde çevre sorunları ülkemizin siyasi parti planlarına dahil edilmeye başlanmıştır. Son yıllarda ülkemizde bazı siyasi partiler çevre konularında daha aktif ve kamuoyu oluşturmaya başlamıştır. Bununla birlikte, siyasi partinin çevreye duyarlı olduğunu göstermenin önemli kriterleri, partinin

⁵⁰⁰ Ekonomi-Siyaset Perspektifinde Seçim Ekonomisi ve Teorik Boyutları, s.4-5, 18.07.2020, https://abs.cu.edu.tr/Dokumanlar/2016/PF%20422/187261972_secim_ekonomisi.pdf

⁵⁰¹ Hikmet Yavaş, Türkiye'de Siyasi Partilerin Küresel Çevre Sorunlarına Yaklaşımları, **Yönetim Bilimleri Dergisi**, Cilt.9, Sayı.1, 2011, s.199.

⁵⁰² Daniel Rayn, Politics and Climate Change: Exploring The Relationship Between Political Parties and Climate Issues in Latin America, **Ambient&Sociedade**, Cilt.20, Sayı.3, 2017, s.271.

programına çevre ve çevresel konuları ne ölçüde ve nasıl bir içerikle dahil ettiğiyle ilgilidir. Siyasi partiler seçim bildirgelerinde vatandaşların menfaatlerini temsil etseler de, kamuoyunu ilgilendiren sosyal konulara ilişkin görüş ve taahhütlerini parti programlarında ve seçim beyanlarında ifade ederler. Ayrıca son zamanlarda seçmenlerin, oy verme davranışlarını etkileyen politikalarını özetleyen parti programlarına ve seçim beyanlarına büyük önem verildiği gözlemlenmektedir.⁵⁰³

Siyasi alanda kentsel ve çevresel sorunlarla mücadele konuları vurgulamanın, biri olumlu diğeri olumsuz olmak üzere iki farklı yönü olduğu söylenebilir. Seçimlerde kentsel ve çevresel politikaları izlemenin dezavantajı, güncel ekonomi politikalarının temelde iki alana dayanıyor olmasıdır. Bu nedenle kentsel ve çevre sorunları ekolojik bilinçle ön planda tutulsa da desteklenip ilgi çekse bile başarılı bir seçim yapmak için yeterli olmayabilir. Çünkü gelişmekte olan bir ülke olan Türkiye’de çevreye duyarlı politikalar oluşturmak ekonomik kalkınma nedeniyle zor kabul edilebilir.⁵⁰⁴

3.4.2. Sosyal İlişkiler, İletişim ve İfade

Sosyal ilişkiler, insanlar arasında geçici veya kalıcı bir ilişki sistemi şeklinde ortaya çıkar. Sosyal ilişkiler, toplumlardaki insanların ortak inançları, tutumları ve davranışları paylaştıkları, eylemlerini ortak hedeflere odakladıkları, etkileşim içinde olan belirli coğrafi yerlerde yaşadıkları organize topluluklar olarak ifade edilebilir. Bir toplum veya gruptaki bireylerin ilişkileri çerçevesinde etkisi ve tepkisi sosyal etkileşim sürecini oluşturur. Bu şekilde bireyler içinde yaşadıkları sosyal gerçekliği oluşturmaktadır. İnsanlığın olduğu günden itibaren sosyal ilişkiler içerisinde bulunmaktadır. Dolayısıyla bireyler arasındaki ilişki her zaman çevreyi etkileyecektir. Çevreyi zamanla dâhil insanlar arasındaki ilişkiye ederek hükmetme ve hâkim olma hırısı, insanlar ve çevre arasındaki ilişkiye de sıçramış ve bu hırs tatmin edici olmayan bir benlik halini almıştır.⁵⁰⁵ Çünkü sosyal ilişkilerde kişi başkaları istese de kendi davranışını sağlayabiliyorsa güçtür.

⁵⁰³Eser Ergönül, Uğur Sadioğlu, Siyasi Partilerin Gözünden Çevre Politikaları: Öncelikler, Öneriler ve Çözümler, içinde Sadioğlu, U., Öktem, M. K., Ömürgönülşen, U. (ed.), Sanayileşme ve Göç Kıskaçında, Kent ve Çevre Yönetimi Üzerine Yazılar II, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 2020, s.29.

⁵⁰⁴ Bülent Duru, Siyasal Partilerin Kent ve Çevre Politikaları: Kente ve Doğaya Yönelik Alternatif Politikalar Üzerine, 2017, s.2. https://bulentduru.files.wordpress.com/2017/09/kente_ve_dogaya_yonelik_alternatif_polit-2.pdf.

⁵⁰⁵ Halil İbrahim Aydın, Salih Çiftçi, İnsan-Çevre İlişkisi ve Türkiye’de 1980 Sonrası Sağ Siyasetin Çevreye İlişkin Yaklaşımı, **EKEV Akademi Dergisi**, Sayı.51, 2012, s.16.

Türkiye’deki farklı sosyal yapıların birbirleri ile çatışma içerisinde olması bir konsensüsün olmasını engelliyor. Çünkü birbirlerini algılamaları farklılaşıyor. İdeolojik bir sosyal yapının varlığı, farklı kültürel yapılardan gelmeleri ve farklı ekonomik geçmişleri fikir birliğine varmalarını ya da uymalarını engelliyor. Hatta bazen aynı şeyi söyledikleri durumlarda bile birbirlerini anlamaları imkansız olabiliyor. Ayrıca bölgeler arası iletişim konusu da farklılık gösterebiliyor. Çünkü insanların ülkeyi ve ekonomik perspektifleri farklı şekillerde olduğu için bu sorunlar toplumumuzda çatışmalara neden olmaktadır. Bu da fikir birliğinin oluşmasını engellemektedir. Bu nedenle, fikirlerini kendine saklayarak ve kendi işine bakarak kibar görünmek istemenin kültürel özelliği, çevre sorunlarının çözümünde olumsuz bir etkiye neden olacağı düşünülebilir.

Çevresel erişim haklarıyla ilgili olarak, kolluk kuvvetlerinin ve yetkililerin sorunun nerede olduğunu ve failin kim olabileceğini belirlemesine yardımcı olmak için insanların tercihlerine, isteklerine ihtiyaçları vardır. Bunun dışında, karar vericilere karar verme sürecinde yardımcı olmaları ve hükümetin gözden kaçırabileceği, önemsiz olabileceği veya ilk etapta fark edemeyeceği durumlar hakkında fikirlerini ve anlayışlarını ifade etmeleri gerekli bir durumdur.⁵⁰⁶ Ancak bu durumun tam tersi olarak çevresel konular insanları pekiştirebilir. Çünkü çevresel konular insanların ortak konusudur. Bu demek oluyor ki, zenginde olsa fakirde olsa bireylerin çevre konusundaki ortak tutumu çevresel yönetişimi güçlendirebilecek bir etkiye sahiptir. Ortak bir noktada buluşan kişiler birlikte hareket etmeye başlamaktadır. Bireyler zenginliği ya da ekonomik durumu paylaşmak istemezler ama diğer taraftan çevresel konularda ortak hareket etme konusunda istekli olabilirler. Ancak bu durumun tersi de mümkündür. Ekonomik durumu iyi olmayan bir kişi, ekonomik durumu iyi olan biriyle aynı çevresel yaklaşımı paylaşmayabilir. Bu ise çevresel yönetişimin kurulmasını zorlaştırabilir.

3.4.3. Din ve İnançlar

Yönetişim İslam inancının dönüm noktasından bugüne kadar her zaman var olmuştur. Hz. Adem’den bugüne kadar tüm öğretinin içerisinde yönetişimi bulmamız mümkündür. Klasik yönetim anlayışı biliyoruz ki yönetenden yönetilene doğru bir çizgiyi ifade eder. Oysa Nizamül-mülkten ve İbn Haldun’dan bugüne kadar ki

⁵⁰⁶ Sharif, a.g.e., s.219.

yönetişim anlayışımızda yöneten ile yönetilen arasındaki iletişimi ve hatta yönetim faaliyetlerinden etkilenen tüm odak noktalarını bulmak mümkündür. Dinimizde kendimizden önce başkalarını düşünme söz konusudur. Hesap verebilirlik vardır; yaptıklarından hesaba çekileceğini bilmek insana ya da topluma karşı. Şeffaflık vardır. Çünkü İslam inancı, üstü örtülü davranmayı, arka planlı hareket etmeyi, iç ajanda taşımayı ön görmez. Başkalarının haklarına ve hukukuna saygı göstermek ve adil bir şekilde davranma anlayışı vardır. Bu konuda en önemli sözlerden birisi Şeyh Edebalı'nın "İnsanı yaşat ki devlet yaşasın" sözüdür.⁵⁰⁷ Bu nedenle, insanları hayatta tutmak kültürümüzün en önemli faktörü olduğundan, yönetişimi de medeniyetimizin vazgeçilmez bir yönetim tarzı olarak görebiliriz.

İnsanın doğayı fethetme ve tahakküm etme anlayışı, doğanın ve doğal kaynakların sonsuz ve sorumsuz bir şekilde sömürülmesine dönüşmüştür. Her dinin ahlaki bir anlayışı vardır ve bu anlayış toplumdan topluma ve dinden dine göre değişmektedir. Ek olarak, dini inançlar sosyal düzen üzerinde değer yargılarında bulunur. Her toplumun kendi çevre kavramına sahip olduğu iddia edilirse, o zaman dinin de çevre üzerinde bir rolü olduğunu söylemek mümkündür.⁵⁰⁸

Din, toplumun ve kültürün çevreye bakışında ve etkileşimde büyük bir etkiye sahiptir.⁵⁰⁹ Aynı zamanda çevre sorunlarıyla da ilgili olabilir. Doğa ve onun sakinleri, dünyanın başlıca dinlerinin inançları tarafından genel olarak tanrının yarattıklarının bir parçası olarak kabul edilmektedir. İnsanlar, doğanın sağladığı şeylerden yararlanabilse de, ona bir miktar özen ve koruma gösterilmesi gerektiğini kabul etmektedirler. İslami anlayışına göre insan ve doğa arasındaki ilişki şu ayette açıkça belirtilmiştir: "Yerde yürüyen hayvanlar ve kanatlarıyla uçan kuşlar da sizin gibi topluluklardır. Bu kitaptaki hiçbir bilgiyi kaçırmadık. Sonunda hepsi Rablerinin önünde toplanacaklar".⁵¹⁰

Kur'an-ı Kerim çevre, doğa ve evrenle ilgili kutsal kitaplar arasında en çok bahsedilen kitaptır.⁵¹¹ Kur'an-ı Kerim dış dünyayı Allah'ın ayetleri olarak görür. Allah yeryüzü ve içindekileri belli bir denge ve düzen ile yaratmış ve insanları bu dengeyi korumaları, düzeni bozmamaları ve düzeni gereğinden fazla korumaları konusunda

⁵⁰⁷ <https://www.yeniasya.com.tr/emin-firat/insani-yasat-ki-devlet-yasasin>.

⁵⁰⁸ Ekinci, a.g.e., s.131.

⁵⁰⁹ Necmettin Çalışkan, **Kur'an'da Çevre Algısı**, Araştırma Yayınları:Ankara, 2020, s.7.

⁵¹⁰ En'am Suresi-38.

⁵¹¹ Çiğdem Arslan, **İslami ve Modern Epistemoloji Bağlamında Çevre ve Çevre Sorunları**, 2020, (Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), s.58.

uyarmıştır.⁵¹² Diğer bir deyişle İslam ahlak eğitiminde çevre mükemmel bir eser olarak kabul edilir. Çünkü o ortamdaki canlıların, düzeni mükemmel bir şekilde ortaya çıkmıştır. Bu durumda, bu evren kesinlikle Allah'ın mülkü olduğu anlamına gelmektedir. Bir Müslüman doğaya bu perspektiften baktığında, ona karşılık gelen sorumluluk duygusuna sahip olacaktır. Hz Muhammed doğayı seven ve doğa tarafından sevildiğinin farkında olan bir peygamberdir. Bu bağlamda, ona inananlarla doğa arasındaki ilişkisi sevgiye dayanmalıdır. Hz. Muhammed'in, çevresel yönetişimi destekleyici ve bu anlamda güçlü bir yönetişime ön ayak olarak bir alt yapı oluşturduğunu söylemek mümkündür. Örneğin, çevre konusunda; "Biriniz elinde bir hurma fidanı varken kıyamet kopuyor olsa bile derhal onu diksin" diyor.⁵¹³ Böylece en kötü koşullarda bile bireylerin çevreye dikkat etmesi gerektiğini vurguladığı görülmektedir. İslam'da çevre bilinci ve eğitimi konusundaki mesajlar genellikle ahlak ilkelerine dayanmaktadır. Bu ilkeler; ölçü, adalet, tasarruf, emanet, denge ve sorumluluk şeklinde özetlenebilir.⁵¹⁴

3.4.4. Statü, Hiyerarşi ve Güç İlişkileri

Statü, tüm sosyal ilişkilerde yaygın bir düzenleme ilkesi olup, aile geçmişi, yaş, eğitim seviyesi, mesleki rütbe ve kişinin astlarının veya bakmakla yükümlü oldukları kişilerin sayısı gibi ölçütlere dayanmaktadır. Kişinin statüsünü sürdürmesi ve iyileştirmesi temel isteklendirme faktörüdür, çünkü bir kişinin gücü onunla uyum içinde yükselir veya düşer".⁵¹⁵ Sosyal statünün, bireylerin statü kazanma isteklerinin altında yatan temel neden olarak görülmesinin sebebi, yüksek kişilerce saygı duyulan, imrenilen, hayranlık duyulan kişilerin varlığının kabul edilmesi olduğu söylenebilir.⁵¹⁶

Hiyerarşiler, birçok grup ve organizasyonda çeşitli biçimlerde mevcuttur ve bu, sosyal ilişkilerin en temel özelliklerinden biri gibi görünmektedir. Boyle'nin gözlemlediği gibi, "İnsanlar hiyerarşideki göreceli konumlarının ve başkalarına göre statülerinin son derece farkındadır ve hürmet genellikle daha yüksek statüdeki kişiler

⁵¹² Rahman Suresi 5-9 Ayetler.

⁵¹³ Arslan, a.g.e., s.59.

⁵¹⁴ Hikmet Aktaş, İslam'da Çevre Bilinci ve Eğitimi, **International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Cilt.9, Sayı.8, 2014, s.153.

⁵¹⁵ Sharif, a.g.e., s.213.

⁵¹⁶ Filiz Eroğlu, Rüya Ataklı Yavuz, Davranışsal İktisat Perspektifinden Z Kuşağının Değer ve Statü Bilincinin İncelenmesi, **Biga İktisat ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt.1, Sayı.1, 2020, s.3.

tarafından beklenir ve onlara gösterilir”⁵¹⁷ Bu, Türk kültürünün, insanların karar alma sürecine nasıl katılmayı seçtiklerini etkileyebilecek bir yönünü ifade etmektedir. Örneğin bir grup tartışmasında, kendisini diğerlerinden daha düşük statüde gören bir kişi, kendisini gerçekten ilgilendiren bir konuda “saygı duyulan” başka bir kişiyle yüzleşmekten kaçınmak için sessiz kalmaya başvurabilir. Ayrıca düşük kazanç seviyesine sahip olan bireylerin “çevreci olma” lüksüne sahip olmadıkları düşünülmektedir. Şöyle ki, refah seviyesi yüksek olan kişilerin çevresel konulara daha fazla eğilimli ve çevre yönetişimine katılmakta daha fazla istekli olurken, ekonomik statüsü düşük olanların daha az istekli davrandığını söylemek mümkündür. Zira düşük ekonomik statüye sahip bireylerin öncelikleri ekonomik kazanç elde etmektir. Diğer bir deyişle, yoksulluk sorunu giderilmeksizin çevre için fedakarlık temennisinin inandırıcı olmayacağıdır.⁵¹⁸ Tam tersi olarak toplumlar zenginleştikçe çevrenin korunmasına atfedilen önem artabilir. Ancak kişiler çevrenin değerine ilişkin duyarlılık taşıyıcılar da bunu fiili tavra dönüştürmek için gereken alt yapı ve parasal imkanlara sahip değillerse, çevre açısından istenilen hedefe ulaşamayacaktır. Örneğin, plastik cinsi ambalajların kirleticiliğinin bilincinde olan bir birey, daha çevreci olan fakat daha pahalı cam ve kağıt ambalajlı ürünleri satın alma gücüne sahip değilse, daha ucuz olan ürünü seçmek durumunda kalacaktır. Başka bir deyişle, çevre duyarlılığı ancak maddi güç ile desteklendiği takdirde fiili bir tutum farklılığına yol açabilir. Çevreci bilincinin, çevreci bir tutum şeklini alması için bir yandan gelir seviyesinin artması; diğer yandan, çevrenin ulusal ve evrensel bir kıymet olarak korunmasına dair bilincin tüm kesimlerde yaygınlaşması gereklidir.⁵¹⁹ Dolayısıyla bu çevre yönetişiminin güçlenmesini engelleyici bir faktör olmaktadır.

3.4.5. Vatanseverlik (Patriotism)

Tarihsel ve kavramsal olarak vatanseverlik, bir kişinin politik bir topluma bağlılığının, kimliğinin ve sadakatının doğasını ve ayrıca bir kişinin vatandaşlıkla ilgili politik kavramının temel erdemlerini tanımlayan ana özelliklerden biri olarak ifade edilebilir. Hem sezgisel hem de teorik olarak vatanseverlik “ülke sevgisi” (love of country) olarak ifade edilebilir. Vatanseverlik düzeyi esas olarak siyasi gruplar ve

⁵¹⁷ Sharif, a.g.e., s.214.

⁵¹⁸ Veyssel Bozkurt, Doğan Bıçkı, Sürdürülebilir Kalkınma, Çevre Bilinci, 2016, s.109-111.

⁵¹⁹ Bozkurt ve Bıçkı, a.g.e., s114-115.

üyeleri arasındaki sosyal, kültürel ve psikolojik ilişkilerle ilgilidir. Bu görüşe göre, ortak bir siyasi topluluğun üyeleri arasında bir birlik ve dayanışma duygusu sağlar. Vatanseverlik, ‘‘ülkemizin ve yurttaşlarımızın refahına özel önem verme yükümlülüğü’’ olarak görülmelidir.⁵²⁰

Vatanseverlik, ne kadar geniş tanımlanmış olursa olsun, insanların anavatanındaki toprağı ve insanları koruma konusundaki genel bir endişelerini işaret ediyor gibi görünmektedir. Bu görüşe göre, çevreciler olağanüstü bir vatanseverdir, kelimenin tam anlamıyla toprağı ve insanı olmayan sakinleri dâhil tüm sakinlerini korumaya kendini adanmışlardır. Bu, bugün daha çok ihtiyacımız olan bir tür vatanseverliktir. Bu dünyada, toplumla çevremizdeki gerçek dünya arasındaki bağı güçlendirmeye kararlı olanlar, gerekli vatansever işi yapanlardır.⁵²¹

Vatanseverlik hiçbir şekilde siyasi adayların, hatta bir başkanın sevgisi değildir. Hatta siyasi sisteme duyulan bir hayranlık olarak da düşünülmemelidir. Çünkü en temel vatanseverlik memleket sevgisidir. Bu nedenle vatanseverlik ve çevre birbirini tamamlayan izlenimlerdir. Bu, ülkeye duyulan sevginin aslında ülke halkının, toprağının, suyunun, havasının ve insan olmayan sakinlerini korunması arasında güçlü bir bağlantı oluşturduğu anlamına gelir. Bu nedenle, belki de vatanseverliğin en güçlü tezahürlerinden biri, bir yerin, temiz suyun, temiz havanın, zehirlenmemiş veya bozulmamış toprağın sağlığı için savaşıma istekliliğidir.⁵²² Bu bağlamda vatanseverlik, çevre yönetişimini güçlendirebilecek bir katalizör rolü oynayacaktır. Çünkü vatani korumak çevreyi korumaktır. Vatani korumak, su ve toprak kaynaklarını korumak ve geliştirmektir.

3.4.6. Internet ve ICT

Türkiye’deki hızlı sanayileşme ve iletişim alt yapısının gelişmesi halk için yeni bir kültürel boyutun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bilgisayarlar ve akıllı telefonlar gibi teknolojiye yaşanan ilerlemenin ve internetin hemen kabulü ve benimsenmesinin sonucunda son yıllarda sosyal medya ve mobil uygulamaların Türkiye’de artmasının, Türk kültürünün fiziksel dünyadan sanal dünyaya ve tam tersi yönde gelişmesine neden

⁵²⁰ Mitja Sardoc, The Anatomy of Patriotism, *Anthropological Notebooks*, Cilt.23, Sayı.1, 2017, s.43-45.

⁵²¹ Philip Cafaro, Patriotism as an Environmental Virtue, *J. Agric Environ Ethics*, 23, 2010, s.192-193.

⁵²² Linda Poppenheimer, 4th of July – Patriotism and the Environment, 2019, <https://greengroundswell.com/4th-of-july-patriotism-and-the-environment/2019/07/01/>

olmaktadır. Bu nedenle, Türkiye’deki çevrimiçi etkinlikler ve alışverişlerle iletişim yaşamının ve kültürünün önemli bir parçası haline gelmekte ve ülkenin internet trafiğinin üçte birinin sosyal ağ sitelerden kaynaklandığı sonucuna varılabilir.

Son yıllarda Türkiye’nin Internet ve sosyal medya kullanımı büyük ölçüde artış göstermektedir. TUIK verilerine göre 2020 yılı itibariyle 16-74 yaş aralığındaki bireylerin internet kullanım oranı %79,0’a yükselmiştir. 2019 yılında bu oran %75,3 şeklindeydi.⁵²³ Yapılan araştırmalar, genç bir nüfusa sahip olan Türkiye’nin sosyal paylaşım ağlarını en çok kullanan ülkelerden biri olduğunu göstermektedir. Bu nedenle internetin gençlerde ve eğitimde çevre bilincini arttırmak için kullanılma potansiyelini artırma yeteneğine sahip olduğu söylenebilir. Çünkü çevresel sorunlarla ilgilenen birçok internet sitesi ve sosyal ağlar, çevresel bilgilerin kullanıcılara iletilmesi için bir ortamın yanı sıra fikir alışverişi ve tartışmalar için bir platform sağlamaktadır.⁵²⁴

Yapılan araştırmalar sonucunda, çevrimiçi anonimle ve dünyanın hemen hemen her yerinde bağlantı kurma becerisi sayesinde, Türkiye’deki ve dünyanın her yerindeki insanların, yayın dışı kaynaklardan bilgi edinmenin ve çeşitli konulardaki görüşlerini, cezalandırma veya kimlik ifşası korkusu olmadan kendilerini ifade etme yolu buldukları saptanmıştır. Günümüzde çevrimiçi forumların, grup metin mesajlarının, Facebook gönderilerinin, Youtube yorumlarının ve Twitter’da açılan etiketlerin popüler kullanımından bahsetmeye gerek bile yoktur. Türk halkı parmaklarının ucuyla yeni bilgi ve katılım biçimlerine daha fazla ulaşım imkânına sahiptir. Böylelikle Türk halkı bilgi edinme ve yayma fırsatını, ulusal ve uluslararası konular hakkında fikir ileri sürme, ortak ilgi alanları ve endişeleri hakkında başkalarıyla nasıl etkileşimde bulunacağı ve diğer çevrimiçi kullanıcılarla görüş ve fikir alışverişinde bulunma fırsatına sahip olacaktır. Son zamanlarda Türkiye’de ortaya çıkan ve gerçek sesi duyulmadan önce tartışmalara neden olan çevrimiçi sosyal ve çevresel hareketler organize etmek ve yaratmak mümkündür.

Bilgiyi elde etmek için Bilgi ve İletişim Teknolojisi (ICT), hızla gelişen bir araçtır. Bilgi ve iletişim teknolojisi insanlığın bir ürünü olduğu için teknolojiye köklü değişiklikler sadece dünya görüşünü ifade etmekle kalmaz, aynı zamanda dünya

⁵²³ TUIK, Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması, 06.12.2020, [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-\(BT\)-Kullanim-Arastirmasi-2020-33679](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi-2020-33679)

⁵²⁴ Ors, a.g.e., s.1341.

görüşünün değişimi de etkiler.⁵²⁵ Bu nedenle toplumun çok değerli bilgileri üretmek, işlemek ve depolamak için bilgi ve iletişim teknolojisi donanımına ihtiyacı vardır. Bilgi teknolojileri çevresel yönetim açısından yeni bir platform olmasına rağmen bu şekilde insanlara haklarını daha kolay öğrenme imkanı sunmaktadır. Son yıllarda birçok çalışma, bilgi ve iletişim teknolojilerinin iklim değişikliği ve diğer çevre sorunlarının neden olduğu sorunları çözme becerisine odaklanmıştır. Çevre ve ICT arasındaki ilişki çok önemli ve çok yönlüdür. Bu ilişkinin hem olumlu hem de olumsuz e-çevre olarak adlandırılan etkileri bulunmaktadır. Olumlu etkileri, çevre korunması ve doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı için ICT bir araç olarak kullanılmaktadır. Çeşitli modelleme, izleme ve yönetim sistemlerinin kullanılması, ve faaliyetlerin başlaması, üretim ve tüketimin kullanılması, çevreye duyarlı bertaraf ve geri dönüşüm programlarının kullanılması şeklinde ifade edilebilir.⁵²⁶ Olumsuz etkileri ise, ICT ekipmanının üretim ve dağıtımı, kullanımda enerji tüketimi, kısa ürün yaşam döngüleri ve e-atık, potansiyel olarak sömürüler uygulamalar biçiminde ifade edilebilir.⁵²⁷

Bir platform olarak ICT, çevre yönetişimini güçlendirir. Zira bir yandan Aarhus sözleşmesi ilkeleri için bir zemin oluşturur. İlk olarak bilgi paylaşımını kolaylaştıran bir platformdur. Çünkü bilginin daha çabuk paylaşılmasını ve hızlı erişilmesini sağlamaktadır. İkincisi, e- katılım yoluyla çevresel meselelere katılımı artırır. Çünkü insanların meclise gelememesi demokrasi açığını ortaya çıkarmaktadır. Ama e- katılım yöntemlerinin artırılması yoluyla insanların fikirlerinin alınması ve karar alma süreçlerine katılımı kolaylaştırılır. Üçüncü olarak, insanlar çevresel konulardaki hukuki haklarını öğrenirler.

⁵²⁵ Eroğlu, a.g.e., 283.

⁵²⁶ Feride Gonel, Atakan Akıncı, How does ICT use improve the Environment? The case of Turkey, **World Journal of Science, Technology and Sustainable Development**, Cilt.5, Sayı.1, 2018, s.2.

⁵²⁷ OECD, ‘ICT Investment’. Erişim Tarihi:12.11.2020, <https://data.oecd.org/ict/ict-investment.htm>

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Doğal çevre, hem bireysel hem de kolektif boyutlarda insan yaşamı için gereklidir. Bu temelde insanlar ve topluluklar çevrenin durumu hakkında bilgi talep etme hakkına sahiptir. 1998 tarihli Aarhus sözleşmesi bu açıdan çok önemlidir. Bu konuda çevre korumanın önemli bir bileşeni, çevre politikalarının ve eylemlerinin gerçekleştirilmesinde ve bu alandaki sonuçların elde edilmesinde güçlü bir etkiye sahip olan yönetim ve yetkili makamlara atıfta bulunmasıdır. İnsanlığa ve onun hayatta kalmasına yönelik önemli tehdidi temsil eden en acil çevresel zorlukları ele almak için iyi çevresel yönetim gerekli olduğu vurgulanmalıdır.

Çevresel yönetimin, çevreyi ve doğal kaynakları korumak için kullanılan sürdürülebilir bir türden bir yönetim olduğu sonucuna varılabilir. Birçoğu için doğal kaynakların kullanımında daha fazla verimlilik, daha yüksek çıkarma oranlarına eşdeğerdir ve bu nedenle kuşaklar arası eşitlik sorunlarını beraberinde getirmektedir. İyi çevre düzenlemesi, iyi yönetimin merkezidir. Uyum ve yaptırım, iyi yönetim için destek sağlayan güçlü araçlardandır. Kullanılabilecek çok çeşitli araçlar ve yaklaşımlar bulunmaktadır, ancak etkili olmak için iyi yönetim ilkelerini içermelidirler. Bu açıdan Aarhus sözleşmesinin en önemli hedeflerinden biri, katılımcı demokratik sistem oluşturarak gezegenin ve ekosistemlerinin korunmasına ilişkindir. Bu nedenle Aarhus sözleşmesi, çevre alanında hükümetin hesap verebilirliğini sağlamak için tarafların ortak endişesini temsil etmektedir.

Aarhus sözleşmesinin gereklerinin ülkelerin çevre mevzuatlarına aktarılması, iyi bir çevre yönetimi kurma sürecine değerli bir katkıyı temsil etmektedir. Sözleşme, insan hakları ve çevre sorunları arasında bir bağlantı oluşturarak, çevresel konularda üç yapı taşı aracılığıyla uygulanan uygun bir çevre için özel bir insan hakkı düzeyine kadar çevre yönetimine halkın katılımını, bilgiye erişimi ve adalet erişimi geliştirmektedir. İnsan sağlığı ve refahı için yeterli bir çevrede yaşama ihtiyacının yasal olarak tanınması olarak uygun bir çevre hakkının korunması alanında kamu otoritelerinin demokrasisini ve şeffaflığını güçlendirmeye yönelik Aarhus Sözleşmesinin, temelini temsil etmektedir.

Çevre sorunlarını bilgi düzeyinde çözmek yeterli değildir. Bu bilginin davranışsal bir şekilde uygulanamaması, yani çevre bilincinin olmaması aslında insanların içinde bulunduğu bilişsel çelişkiyi yansıtmaktadır. Çevreyi korumanın önemli bileşeni, çevre politikaları ve eylemlerinin gerçekleştirilmesinde ve bu alandaki sonuçların elde edilmesinde güçlü bir etkiye sahip olan yönetim ve yetkili makamlara atıfta bulunmaktır. İnsanlığa ve onun hayatta kalmasına yönelik önemli tehdidi temsil eden en acil seviyedeki çevresel zorlukları ele almak için iyi çevresel yönetim gereklidir. Ancak çevresel yönetim düzenlemelerin etkili olabilmeleri için iyi yönetim ilkelerini içermeleri gerekmektedir.

Aarhus sözleşmesinin gereklerinin ülkelerin mevzuatlarına aktarması sonucunda iyi bir çevre yönetimi kurma sürecine değerli bir katkı sağlanacağını söylemek mümkündür. Sözleşme, insan hakları ve çevre sorunları arasında bir bağlantı oluşturarak çevresel konulardaki bilgiye erişim, kararlara katılım ve adalete erişim konusunda üç özel hak aracılığıyla uygulanan yeterli bir çevreye özel bir insan hakkı düzeyine kadar çevre yönetimine halkın katılımını geliştirmektedir. Bunun yanı sıra insan sağlığı ve refahı için yeterli bir çevrede yaşama ihtiyacının yasal olarak tanınması uygun bir çevre hakkının korunması, halkın demokrasisini ve şeffaflığını güçlendirmeye yönelik çevre koruma alanını temsil etmektedir.

Aarhus Sözleşmesinin temel bir ilkesi, iyi bilgilendirilmiş vatandaşların ve daha fazla hükümet hesap verebilirliğinin daha iyi çevresel kararlara ve belirli çevre sorunlarının daha iyi çevre yönetimine yol açacağıdır. Bu tezde açıklandığı üzere, geçmişten bu yana yönetimdeki tutum ve yaklaşımların değişmesi uzun ve zahmetli bir süreçtir ve başarısı büyük ölçüde kamu görevlilerinin karar alma sürecine halkın katılımından ve halkın bilgiye erişiminden elde ettiği faydaları görmesine ve anlamasına bağlıdır. Diğer bir ifadeyle, ülkelerdeki geçiş sürecindeki demokratik değişiklikler devam ettiği sürece, şeffaflığın ve çevresel karar alma süreçlerine halkın katılımının iyi işleyen toplumların önemli bir parçası olduğu konusunda daha geniş bir farkındalık oluşacaktır. Aarhus sözleşmesinin tam anlamıyla uygulanması, değişen yönetim kalıpları ve geleneklerini gerektirir. Bu anlamda Aarhus sözleşmesinin kendisi bir tür stratejidir. Aarhus sözleşmesi pratikte uygulandığında demokratikleşme için seçmeli bir güç haline gelecektir.

Aarhus Sözleşmesi doğrudan belirli demokratik yönetim geleneklerine dayanmakta ve bu tür geleneklerin eksik olduğu ülkelerde bir dönüşüm süreci gerek duyulduğundan dolayı Türkiye için Aarhus Sözleşmesinin imzalanıp uygulamaya koyulması yalnızca yeni yasal gereklilikler ve kuralları yürürlüğe koymakla ilgili değil, aynı zamanda her şeyden önce çevresel yönetim yollarını tanıtmakla ilgilidir. Aarhus sözleşmesini imzalayan ülkelerde yönetim genel olarak olumlu gelişme göstermektedir. Bu nedenle Türkiye’de Aarhus Sözleşmesinin uygulanması için gerekli önlemlerin tartışılması, dönüşüme ihtiyaç duyabilecek yönetim gelenekleri ve kültürlerinin incelenmesi ile birlikte sürekli olarak birlikte örülmelidir. Sonuç olarak Aarhus sözleşmesinin uygulanmaya başlaması ile birlikte çevresel karar vermede açıklık, şeffaflık ve hesap verebilirlik gibi yönetim ilkeleri gerçekten uygulanacağı günlük alışkanlıklar halini almaktadır.

Ancak Türkiye çeşitli çekinceler koymuş ve Aarhus Sözleşmesi’ne taraf olmamıştır. Tezin üçüncü bölümünde de bahsedildiği gibi Türk hukuku düzenlemeleri göz önünde bulundurulduğunda, bilgiye erişim, halkın katılımı ve yargıya başvuruya ilişkin düzenlemelerin kabaca Aarhus Sözleşmesi’nde öngörülen hükümlerle benzer olduğu söylenebilir. Fakat değişikliklerin gerekli olduğu da göz ardı edilmemelidir. Çevresel bilgiye erişim hakkı açısından, bu hakkın korunmasının uygun katılım için esas olduğu ve çevrenin etkin bir şekilde korunmasında kilit bir rol oynayacağı belirtilmelidir. Bu noktada, ülkemiz kanunlarında yer alan çevresel bilgiye erişim ile ilgili düzenlemelerin birçok yönden Aarhus Sözleşmesi’nin ilgili düzenlemelerinin gerisinde kaldığı belirtmekte fayda vardır. Bu nedenle, Aarhus Sözleşmesi’ne katılmanın ülkemizde etkin çevre korunması açısından olumlu sonuçları ve çevresel demokrasinin benimsenmesine önemli katkıları göz önüne alındığında, çevresel yönetişimin Türkiye’de etkili bir biçimde hayata geçirilmesi bakımından bir katalizör rolü oynaması mümkündür. Bu bağlamda, çevre koruma politikalarının etkililiğinin artırılması açısından son derece önemli olan çevresel yönetişimin güçlendirilmesi amacıyla ülkemizin Aarhus Sözleşmesi’ni imzalaması ve çevre mevzuatını sözleşme ile bütünleştirilmesi gereklidir.

KAYNAKÇA

- Adetoye D., Omilusi O. M., (2016). The Symmetrical Relationship Between Good Governance and Development. *International Journal of Economics, Commerce and Management*, 4(3), 572-581.
- Ağır, O., Turan, A. (2014). Demokratik Toplumda Bilginin Önemi ve Bilgi Edinme Kanunu, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 5(2), 1-3.
- Akça Y., Öztürk M., ve Güneş N. A., (2018). Evulation of Environment Policies in Turkey's Development Plans. *Journal of Management and Sustainability*, 8(2), 28-32.
- Aktan C. C., Vyas-Doorgapersad S., (2017). Progression From Ideal State to Good Governance: An Introductory Overview. *International Journal Of Business and Management Studies*, 9(1), 29-49.
- Aktaş H., (2014). İslam'da Çevre Bilinci ve Eğitimi. *International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9(8), 153-170. <https://www.researchgate.net/publication/326325577> adresinden erişildi.
- Al A., Kılıç B., (2017). Yeni Küresel Yönetişimde Esnek Diplomasinin Rolü: G20 Örneği. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 5(5), 13-22.
- Alan, R. Çevresel Etki Değerlendirilmesi Sürecinde Halkın Katılımı Toplantıları: Yapılması Gerekenler ve Yaşanan Sorunlar, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, ÇED İzin ve Denetim Genel Müdürlüğü, 155-164.
- Abukar Gacal Alasow, G. A. (2020). The Role of Good Governance on Conflict Resolution at Local Level: Best Practice in Mogadishu Mnicipality, Somalia, Yüksek Lisans Tezi Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara.
- Alıcı C., (2002). Türkiye'de Yönetişim Uygulamaları, Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Arat G., Türkeş M., (2002). Uluslararası Sözleşmeler. Vizon 2023:Bilim ve Teknoloji Stratejileri Teknoloji Öngörü Projesi Paneli. Ankara.

https://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/vizyon2023/csk/EK-8.pdf adresinden erişildi.

Armağan R., Karabıçak M., (2004). Çevre Sorunlarının Ortaya Çıkış Süreci, Çevre Yönetiminin Temelleri ve Ekonomik Etkileri. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 9(2), 203-228.

Armeni C., (2016). Participation in Environmental Decision-making: Reflecting on Planning and Community Benefits for Major Wind Farms. Journal of Environmental Law, 28, 415-441.

Arnstein S. R., (1969). A Ladder of Citizen Participation. JAIP, 35(4), 216-224. <https://organizingengagement.org/models/ladder-of-citizen> adresinden erişildi.

Arslan, Ç. (2020). İslami ve Modern Epistemoloji Bağlamında Çevre ve Çevre Sorunları. Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa.

Asefa, S. (2015). The Challenges of Good Governance and Leadership in Developing Countries Cases from Africa and Chinas, W.E. Upjohn Institute for Employment Research, 131-153.

Aslan Acar, Ş. (2020). The Reflections of Arne Naess' Deep Ecology Principles in Rachel Carson and Yaşar Kemal's Works. Yüksek Lisans Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

Aslan F., (2010). İktisadi Büyümenin Ekolojik Sınırları ve Kalkınmanın Sürdürülebilirliği. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Aydın, Y. (2019). Nesiller Arası Adalet: Rawls'cu Bir Savunma. Yüksek Lisans Tezi, Bartın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bartın.

Aydınlı İ. H., ve Çiftçi S., (2012). İnsan-Çevre İlişkisi ve Türkiye'de 1980 Sonrası Sağ Siyasetin Çevreye İlişkin Yaklaşımı. EKEV Akademi Dergisi, 52, 15-30. https://arastirmax.com/en/system/files/dergiler/182912/makaleler/16/51/arastirmx_182912_16_pp_15-30.pdf adresinden erişildi.

Aydınlı İ. H., Memiş L., (2015). 1990'lardan Günümüze Türkiye'de Yönetişim (Governance): Literatüre Dayalı Bir İnceleme. Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 29, 116-143.

- Bahçavan G., (2006). Yönetişim ve Türkiye Uygulaması. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Baker S., (2006). Sustainable Development. London and New York: Routledge Taylor&Francis Group .
- Bal H., Algan N., ve Özdemir P., (2015). Yeni Kurumsalcı Perspektifte Çevresel Yönetişim ve Kurumsal Çerçevenin Önemi. Doğu Üniversitesi Dergisi, 16(2), 179-191.
- Balcı H., (2006). Environmental Governance In The European Union: A Comparative Approach Special Reference to Turkey. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Avrupa Topluluğu Enstitüsü, İstanbul.
- Baş, K. (2009). Küreselleşme ve Gelir Dağılımı Eşitsizliği, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, 18(9), 49-70.
- Baycan Levent, T. (1999). The Problems of Environment, Development and Planing in Turkey,1999,1-15.
https://www.researchgate.net/publication/23732792_The_Problems_of_Environment_Development_and_Planning_in_Turkey adresinden erişildi.
- Baykal, T. (2010). Türkiye’de Çevre Yönetim Sisteminin Yerel Örgütlenmesi, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(13), 476-492.
- Bennett N. J., Satterfield, T., (2018). Environmental Governance: A PraticalFramework to Guide Desing, Evaluation and Analysis. Conservation Letters, 11, 1-13. e12600.
https://www.academia.edu/37440331/Environmental_governance_A_practical_framework_to_guide_design_evaluation_and_analysis
- Benson, D., Jordan, A. (2017). Environmental Governance, The International Encyclopedia of Geography.<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/9781118786352.wbieg0631> adresinden erişildi.
- Begum A., Ferdous L., ve Islam J., (2014). The Environmental Policies and Issues to Ensure Safe Environment. International Journal of Innovative Research in Engineering & Science, 10(3), 1-9.

- Bharti, C. S. (2016). The Challenges of Good Governance in the Context of a Multicultural, Developing & Democratic Country: The Case of India, M. A. Potitical Science, Central University of Haryana.
- Bierman, F., Stevens, C., Bernstein, S., Gupta, A., Kabiri, N., Kanie, N., Levy, M., Nilsson, M., Pinter, L., Scobie, M., Young, R. O. (2014). İntegrating Governance into the Sustainable Development Goals, Policy Brief, Post2015/UNU-IAS, Tokyo:United Nations University Institue fort he Advanced Study of Sustainability.
- Bilgin, E. (2019). Çevre Sorunlarıyla Mücadelede Kamu Politijkaları: Türkiye-Seçili AB Ülkeleri Üzerine Bir İnceleme. Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa.
- Bozhinova, K. (2014). Environmental Governance and Public Participation. Politikon: IAPSS Siyaset Bilimi Dergisi, 24, 23-45. <https://doi.org/10.22151/politikon.24.2>
- Bozkurt V., ve Bıçkılı D., (2016). Sürdürülebilir Kalkınma, Çevre Bilinci ve Değerler, 109-123.
https://www.researchgate.net/publication/331929524_Surdurulebilir_Kalkinma_Cevre_Bilinci_ve_Degerler adresinden erişildi.
- Bozlağan, R. (2005). Sürdürülebilir Gelişme Düşüncesinin Tarihsel Arka Planı, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 50, 1012-1028.
- Bozkuş B., Türk Kamu Yönetiminde Yönetişim Tartışmaları ve Yönetişimin Kamu Yönetiminde Uygulanabilirliği. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Bratspies M. R., Lamdan S., (2019). The Human Rights to Environmental Information. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3395554 adresinden erişildi.
- Budak S., Yurtcanlı S., (2013). Çevresel Bilgiye Erişim Hakkı Bakımından Aarhus Sözleşmesi, Türkiye ve Fransa Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme. Afro-Avrasya Coğrafyasında Kamu Yönetimi Uygulamaları ve Sorunları Uluslararası XI. Kamu Yönetimi Forumu, 839-851.
- Cafaro P., (2010). Patriotism as an Environmental Virtue. Journal of Agricultural and Environmental Ethics, 23, 185-206.
<https://link.springer.com/article/10.1007/s10806-009-9189-y> adresinden erişildi.

- Çalışkan, N. (2020). Kur'an'da Çevre Algısı, Ankara:Araştırma Yayınları.
- Çelik Ç., Elvan O. D., (2017). Aarhus Sözleşmesi Kapsamında Türkiye'de Ormancılıkta Yargıya Erişim Konusunda Bir Araştırma. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi, 2(2), 245-261.
- Çelik Ç. (2015). Aarhus Sözleşmesinin Türk Ormancılık Uygulamaları Açısından İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Çiğdem, E. (2020). Çevre Politikalarının Uygulanmasında Yerel Yönetimlerin Rolü, Enderun Dergisi, 4(2), 76-90.
- Dayanandan R., (2013). Good Governance Practice for Better Performance of Community Organizations- Mytha and Realities, Journal of Power, Politics&Governance, 1(1), 10-26.
- Demirkol S., (2013). Kamu Yönetiminde Bir İlk: ÇED Raporu Uygulaması İle İşlem Üretme Sürecinde Halkın Katılımının Sağlanması. Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 22-24. <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2013-107-1287> adresinden erişildi.
- Dellinger M. (2012). Ten Years of the Aarhus Convention: How Procedural Democracy is Paving the Way for Substantive Change in National and International Environmental Law. Colorado Journal of International Environmental Law and Policy, 23(2), 309-336.
- Demiral, B., Evin, H. Türkiye'de Çevre Politikalarının Gelişiminin Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği Üzerine Etkileri, Akademik Platform, s.39-40.
- Dogaru, C. T. (2015). Less for Better: Effects of Restructuring Public Administration on Organizational Effectiveness, Munich Personal Repec Archive MPRA.
- Dunlap, E. R., Andrew K. (2012). Jorgenson, Environmental Problems, https://www.researchgate.net/publication/269409535_Environmental_Problems adresinden erişildi.
- Duru B., (2017). Siyasal Partilerin Kent ve Çevre Politikaları: Kente ve Doğaya Yönelik Alternatif Politikalar Üzerine. <https://bulentduru.wordpress.com/2017/09/22/siyasal-partilerin-kent-ve-cevre-politikalari-kente-ve-dogaya-yonelik-alternatif-politikalar-uzerine/> adresinden erişildi.

- Duru, B. (1995). Çevre Bilincinin Gelişim Sürecinde Türkiye’de Gönüllü Çevre Kuruluşları, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ebbesson J., Gaugitsch H., Jendroska J., Marshall F., ve Stec Stephen. (2014). The Aarhus Convention: An Implementation Guide. New York: UNITED NATIONS.
https://unece.org/fileadmin/DAM/env/pp/Publications/Aarhus_Implementation_Guide_interactive_eng.pdf adresinden erişildi.
- Ebbesson J., (2011). Public Participation and Privatisation in Environmental Matters: An Assessment of the Aarhus Convention. Erasmus Law Review, 4(2), 71-89.
- Edgar L., Marshall C., ve Bassett, M. (08.08.2006). Partnerships: Putting Good Governance Principles in Practice. 11.09.2020 tarihinde Institute On Governance: https://www.iog.ca/docs/2006_August_partnerships.pdf adresinden alındı.
- Ekinci B. G., (2006). Avrupa Birliği Çevre Mevzuatına Uyum Çerçevesinde Türkiye’deki Çevresel Etki Değerlendirme Çalışmalarının İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Erdem, S. E., Yenilmez, F. (2017). Türkiye’nin Avrupa Birliği Çevre Politikalarına Uyum Sürecinin Değerlendirilmesi, Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 4(2), 91-119.
- Erdoğan, M. (2016). Çevresel Bilgiye Erişim Hakkı Açısından Aarhus Sözleşmesi ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9(43), s.1812-1817.
- Ergönül, E, Sadioğlu, U. (2020), Siyasi Partilerin Gözünden Çevre Politikaları: Öncelikler, Öneriler ve Çözümler, içinde Sadioğlu, U., Öktem, M. K., Ömürgönülşen, U.(ed.), Sanayileşme ve Göç Kısacasında Kent ve Çevre Yönetimi Üzerine Yazılar II, s.28-51.

- Ergönül, E. (2017). Çevre Bilinci Geliştirmede Belediyelerin Çevre Politikalarının Rolü: Dikili Belediyesi Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Eroğlu F., Ataklı Yavuz R., (2020). Davranışsal İktisat Perspektifinden Z Kuşağının Değer ve Statü Bilincinin İncelenmesi. Biga İktisat ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 1(1), 1-11.
- Eroğlu H. T., (2019). Dijital Kamu Yönetimi Perspektifinde E-Yönetişimin Geleceği. E-Yönetişim (1. Baskı) içinde (279-307). İstanbul:İnkılap Kitapevi
- Erol, F. Ö. (2012). Çevre Kanunu'na Göre Çevresel Etki Değerlendirmesi, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ertürk, C. (2018). Uluslararası Çevre Hukukunda Halkın Katılımı İlkesi ve İlkenin Ulusal Hukuka Yansımaları. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Eryılmaz B. (2014). Kamu Yönetimi Düşünceler-Yapılar- Fonksiyonlar-Politikalar. İstanbul:Umuttepe Yayınları.
- Eryılmaz B., (2008). Bürokrasi ve Siyaset. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Etemire U., (2014). Law and Practice on Public Access to Environmental Information and Participation in Environmental Decision-Making A Comparative Analysis of Nigerian Legal Regime with International Best Practice. PhD Thesis, Strathclyde University, Scotland.
- Elvan O. D., ve Çelik Ç., (2017). Aarhus Sözleşmesi Kapsamında Türkiye'de Ormancılıkta Yargıya Erişim Konusunda Bir Araştırma. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi, 2(2), 245-261.
- Equity for Children, Equity and Social Justice: A Short Introduction, 2013, <http://www.equityforchildren.org/wp-content/uploads/2013/07/FinalPaper-EquityandSocialJustice-AnIntroduction-1.pdf>
- Daniel E. Gberville, Adeola I. Oyeyemi, Nchekwube O. Excellence-Oluje, (2014). The Challenges of Good Governance, Accountability of Governmental Agencies and Development in Nigeria'', Acta Universitatis Danabius (AUDA), 6(2), 80-97.
- Giviashvili I., (2011). The Implementation of Procedural Environmental Rights: The BTC Case Study on The Implementation of Procedural Environmental Rights. Nottingham Trent University, PhD Thesis, England.

- Gokhelashvili N., (2015). The Role of the Public in Environmental Decision-Making. American Journal of Environmental Protection, 4(3-1), 1-7.
- Glasser H., (2011). Naess's Deep Ecology: Implications for the Human Prospect and Challenges for the Future. Routledge Taylor&Francis Group, 54(1), 52-77.
- Goldeman G., Zaharchenko R. T., (2004). Accountability in Governance: The Challenge of Implementing the Aarhus Convention in Eastern Europe and Central Asia. International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics, 4, 229-251.
- Gough A. Smith W., (2015). Deep Ecology as a Framework for Student Eco-Philosophical Thinking. Journal of Philosophy in Schools, 2(1), 69-86.
- Graham, J., Amos, B., Plumptre, T. (2003). Principles for Good Governance in the 21 Century PolicyBriefNo.15.https://www.academia.edu/2463793/Principles_for_good_governance_in_the_21st_century adresinden erişildi.
- Green, F. (2021). Ecological Limits: Science, justice, policy and the good life. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1111/phc3.12740> adresinden erişildi.
- Grindle, M. (2010). Governance:The Inflation of an Idea, Havard Kennedy School Faculty ResearchWorkingPaperSeries.https://dash.harvard.edu/bitstream/handle/1/4448993/Grindle_GoodGovernance.pdf? adresinden erişildi.
- Gündoğan Ş. (2020). Doğa Koruma Alanları İçin Bir Yönetişim Modeli Önerisi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Güneş M. A. (2012-2013). Aarhus Sözleşmesi ve Çevresel Bilgiye Erişim Hakkı. Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 17-18(26-27-28-29), 25-40.
- Güneş, M. A. (2012). Yeni Anayasa Yapım Sürecinde Çevre, Tarih Kültür ve Sanat Dergisi, 1(4), 107-119.
- Güneş M. A., (2011). Avrupa Birliği Çevre Hukuku. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Güneş M. A., (2010). Aarhus Sözleşmesi Üzerine Bir İnceleme. Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 14(1), 299-333.
- Gür N., (2008). The Effects of Environmental Policies on Economic Development. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Güzel S., Murat D., (2019). Yönetişim ve Ekonomik Performans Bağlamında OECD Ülkelerinin Konumları. Akademik İnceleme Dergisi, 14(1), 314-344.
- Firidin E., (2017). Türkiye’de Hes Sürecinin İyi Yönetişim İlkeleri Çerçevesinde Değerlendirilmesi: Doğu Karadeniz Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Fitzpatrick, J.J. (2020). Target Ecological Limits and Not Economics Growth, World, 1, 135-148. <https://doi.org/10.3390/world1020011>
- Fitzpatrick J. J., Mullally B. (2019). Assessing Environmental Sustainability Using Ecological Limits Expressed as Mass Flowrates with the Inclusion of a Sustainable Time Perspective. 03.11.2020 tarihinde www.mdpi.com/journal/chemengineering adresinden alındı
- Florina, P. (2017). Elements on the Efficiency and Effectiveness of the Public Sector Ovidius University Annals’’, Economic Sciences Series, 17(2), 313-319.
- Förschner, M. (2006). Successful Partnerships a Guide. 11.03.2020 tarihinde OECD LEED Forum on Partnerships and Local Governance: <https://www.oecd.org/cfe/leed/45204556.pdf> adresinden alındı
- Haklay E. M., (2002). Public Environmental Information Systems: Challenges and Perspectives. University College, PhD Thesis, London.
- Halisdemir, B., Bilici, E. Ö. (2020). Yonca Alaçam, Damla Apak, Özge Karaer, ‘‘Türkiye ve Polonya Arasında Çevre Ortaklığı’’, Karşılaştırma Raporu, Mersin.
- Hamunakwadi L. D., (2019). Politics Global Environmental Governance and Policy: Understanding the Global Marketization of Environmental Governance and Policy Using The Kariba Redd+Project in Zimbabwe. Master Thesis, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara.
- Haque M., (2017). Environmental Governance. Global Encyclopedia of Public Administration, Public, Policy and Governance. 1-9.
- Hız Y., Yılmaz Z., (2004). Bilgi Edinme Hakkı ve Dilekçe Hakkı. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Hossen, M., Anwar, K. A. (2011). Problems and Possibilities of Good Governance in Bangladesh: Hurdles to Achieve Sustainable Development, 1(1), 8-22.

- Huijstoe, M. M., Francken, M., & Leroy, P. (2007). Partnerships for Sustainable Development: A Review of Current Literature. *Environmental Sciences*, 4(2), 75-89.
- Işık, M. (2010). Avrupa Birliği'nin Yönetişim Anlayışı Çerçevesinde Bilgi Edinme Kanunu'nun Değerlendirilmesi. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12(19), s.39-49.
- İzci F., Sarıtürk M., (2019). Demokratik Toplumlarda Halkın Yönetime Katılımı ve Yönetişim İlişkisi. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 2(3), 498-517.
- Jackson T., (2009). *Prosperity Without Growth: Economics for a Finite Planet*. Earthscan: London, UK.
- Jeffery I. M., (2005). Environmental Governance: A Comparative Analysis of Public Participation and Access to Justice. *Journal of South Pacific Law*, 9(2), 1-31. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1126440 adresinden erişildi.
- Jindal, N. (2014). Good Governance: Needs and Challenges'', *International Journal of Scientific& Engineering Research*, 5(5), 113-116.
- Kaplan, S. (2019). Çevre Sorunlarını Önlemede Yerel Yönetimlerin Etkisi ve Halkın Duyarlılığı: Alanya Örneği, Yüksek Lisans Tezi Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Katsamunska P., (2016). The Concept of Good Governance and Public Governance Theories. *Economic Alternatives*, 2, 133-141.
- Kaya R., (2019). Ekolojik Kriz: Derin Ekoloji ve Toplumsal Ekoloji Görüşleri ve Eleştirileri. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Kaya Y., (2011). Çok Taraflı Çevre Anlaşmalarına Uyum Sorunu ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 16(2), 439-462.
- Kaypak Ş., (2011). Küreselleşme Sürecinde Sürdürülebilir Bir Kalkınma İçin Sürdürülebilir Bir Çevre. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 13(20), 19-33.

- Keleş Ö.,(2007). Sürdürülebilir Yaşama Yönelik Çevre Eğitimi Aracı Olarak Ekolojik Ayak İzinin Uygulanması ve Değerlendirilmesi. Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Keleş R., Ertan B., (2002). Çevre Hukukuna Giriş. Ankara: İmge Kitabevi.
- Keleş, R., Hamamcı C., ve Çoban A., (2011). Çevre Politikası (7. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.
- Keping Y., (2018). Governance and Good Governance: A New Framework for Political Analysis. Fundan J. Hum. Soc. Sci. 11, 1-8..
- Khan M., (2004). Corruption, Governance and Economic Development.
- Khairi A., (2014). The Relationship Between Good Governance and The Quality of Industrial Relations in Indonesia. Master Thesis, Hacettepe University, Graduate School of Social Sciences, Ankara.
- Kırışık F., (2013). Ekolojik Sorunların Çözümünde Derin Ekoloji Yaklaşımı. Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9(9), 279-301.
- Kırışık F., Sezer Ö., ve Önder Ö., (2007). Public Service Change in the Process of European Union and Adaptation Problem of Turkish Public Administration to the Change. The Changes Transformations in the Socio-Economic and Political Structure of Turkey Within the EU Negotiations (Baskı 1) içinde (872-895), Bursa: Ekin Yayınevi.
- Klarin, T. (2018). The Concept of Sustainable Development: From its Beginning to the Contemporary Issues, Zagreb International Review Of Economics&Business, 21(1), 67-94.
- Koester V. (2007). The Compliance Committee of the Aarhus Convention. Environmental Policy and Law, 37(2-3), 83-96.
- Konur M., (2012). Avrupa Birliği Çevre Politikası ve Türkiye Üzerine Etkileri. Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Küçük A. (2011). Bilgi Edinme Hakkının Sınırları ve Bu Hakkın İhlalinde İdare ve Kamu Görevlilerinin Sorumluluğu. Sayıştay Dergisi, 81, 111-139.
- Küçükkayaoğlu M., (2019). İyi Yönetişim ve Kamusal Niteliği. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kramaz T., Park S., (2016). Accountability in Global Environmental Governance: A Meaningful Tool for Action?. Global Environmental Politics, 16(3), 1-21.

- Kramer, L. (2018). Citizens Rights and Administration Duties in Environmental Matters: 20 Years of the Aarhus Convention'', *Revista Catalana De Dret Ambiental*, 9(1), 1-26.
- Kubiak, M. M. (2018). The Legal Force and Effectiveness of the Aarhus Convention in the Polish Legal System, *Wroclaw Review of Law, Administration & Economics*, 8(2), 360-371.
- Laernoës, P. E. (2011). The Aarhus Convention: A Partial Solution for the Environmental&Democratic Crises?. Faculty of Geosciences Theses, Master Thesis.
- Lavrysen, L. (2010). The Aarhus Convention: Between Environmental Protection and Human Rights,https://www.researchgate.net/publication/293819193_The_Aarhus_Convention_Between_Environmental_Protection_and_Human_Rights adresinden erişildi.
- Lemos, C.M., Agrawal, A. (2006). Environmental Governance, *Annu. Rev. Environ. Resour.* 31, 297-325.
- Mason M., (2010). Information Disclosure and Environmental Rights: The Aarhus Convention., *Global Environmental Politics*, 10(3), 10-31.
- Mazi, F. (2009). The Evolution of the Global Environmental Governance: The Transition to Politics of Sustainable Development. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(28), 299-317.
- Meadows H. D., Meadows L. D., Randers J., ve Behrens W. W., (1972). *The Limits to Growth*. New York: Universe Books.
- Mecek, M. (2016). Türkiye’de Dilekçe Hakkı ve Kamu Denetçisine Başvurma Hakkı, *İnsan Kaynakları ve Yönetim Dergisi*, 22, 36-42.
- Mira, R., Hammadache, A. (2017). Relationship Between Good Governance and Economic Growth, *CEPN*, 3-21.
- Nag S. N. (2018). Government, Governance and Good Governance. *Indian Journal of Public Administration*, 64(1), 122-130.
- Newig J., Challies E., Jager W. N., Kochskaemper E., ve Adzersen A., (2018). The Environmental Performance of Participatory and Collaborative Governance: A Framework of Casual Mechanisms. *The Policy Studies Journal*, 46(2), 269-297.

- Okoroafor E. C., (2010). Democracy and Good Governance: Ingredients for Socio-Economic Development Nigeria. *International Journal of Development and Management Review (INJODEMAR)*, 5(1), 173-184.
- Okumuş, E. (2011). Bir Sosyal Eşitsizlik Örneği Olarak Yoksulluğun Dini Meşrulaştırımı, *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 5, 3-14.
- Oliver P., (2013). Access to Information and to Justice in EU Environmental Law: The Aarhus Convention. *Fordham International Law Journal*, 36(5), 1423-1470.
- Ors, F. (2012). Environmental Education and the Role of Media in Environmental Education in Turkey, *Procedia-Social and Behavior Sciences*, 46, 1339-1342.
- Ölund Wingqvist, G., Drakenberg, O., Slunge, D., Sjöstedt, M., ve Ekbom, A., (2012). The Role of Governance for Improved Environmental Outcomes. 10 Ekim 2020 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/264911444_The_role_of_governance_for_improved_environmental_outcomes adresinden alındı
- Özbudun A., (2009). Uluslararası Çevre Hukukunda Çevresel Bilgi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özenbaş, N. (2013.)Çevrenin Ceza Hukuku Yoluyla Korunması Kapsamında Çevrenin Kirlenmesi Suçları, *International Conference On Eurasian Economies*, 924-926.
- Özer A. M., Koçak D., ve Türe H., (2020). Yönetişim Göstergeleri Doğrultusunda Ülkelerin Performanslarının Değerlendirilmesi. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(1), 25-53.
- Özkan, A., Sevim, U. (2018). Sürdürülebilir Kalkınmayı Sağlamada Küresel Çevresel Yönetişimin Önemi ve Ekonominin Rolü, *International Journal of Social Science*, 71, 443-454.
- Özkaya Özlüer I., (2018). Çevresel Konularda Bilgiye Erişim Rehberi ve Aarhus Sözleşmesi. E. Bozkurt ve G. Ovacık (Çev.), 1. Baskı. İstanbul: Ekoloji Kolektifi.
- Pal, P. R. (2017). Challenges and Prospects of Good Governance in Reduction of Poverty: A Case Study of Buee Town 01 Kebele, Ethiopia'', *Global Journal of Political Science and Administration*, 5(3), 13-27.

- Palerm R. J., (1999). Public Participation in Environmental Decision Making: Examining The Aarhus Convention. *Journal of Environmental Assessment Policy and Management*, 1(2), 229-244.
- Paradissis J. J., (2005). The Right to Access Environmental Information. City University, PhD Thesis, London.
- Peters B., (2018). Unpacking the Diversity of Procedural Environmental Rights: The European Convention on Human Rights and The Aarhus Convention. *Journal of Environmental Law*, 38, 1-27.
- Pickering, J. (2020). Karin Backstrand, David Schlosberg, Between Environmental and Ecological Democracy: Theory and Practice at the Democracy-environment Nexus, 2020. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/1523908X.2020.1703276>. Adresinden erişildi.
- Plessis, A. (2008). Public Participation, Good Environmental Governance and Fulfilment of Environmental Rights. *Potchefstroom Electronic Law Journal/Potchefstroomse Electroniese Regsblad*, 11(8), 1-34.
- Pocuca M., Mladenov M., ve Mirkovic P., (2018). The Analysis of the Aarhus Convention in the Context of Good Environmental Governance. *Economics of Agriculture*, 65(4), 1615-1625.
- Poppenheimer, L. (2019). 4th of July – Patriotism and the Environment, 2019, <https://greengroundswell.com/4th-of-july-patriotism-and-the-environment/2019/07/01/> adresinden 15.08.2020 tarihinde erişildi.
- Quick, K. S., & Bryson, J. M. (2016). Public participation. In *Handbook on theories of governance*. Edward Elgar Publishing.
- Ramkumar V., Petkova E., (2007). Transparency in Environmental Governance. The Right to Know: Transparency for an Open World. içinde (279-308). New York: Columbia University Press. http://policydialogue.org/files/publications/Transparency_in_Env_Governance_Ramkumar_Petkova.pdf adresinden 13/01/2021 tarihinde erişildi.
- Rayn D., (2017). Politics and Climate Change: Exploring The Relationship Between Political Parties and Climate Issues in Latin America. *Ambient&Sociedade*,

- 20(3), 271-286. http://www.scielo.br/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S1414-753X2017000300271 adresinden erişildi.
- Relve K., (2009). Influence of Article 9(3) of the Aarhus Convention on Legal Standing in Estonian Administrative Courts. *Juridica International*, 16, 177-184.
- Rodojub E. (2013). Specific Features of Human Rights Guaranteed by the Aarhus Convention. *Zbornik Radova Pravnog Fakulteta Novi Sad*, 47(2), 79-92.
- Sancak, E. (2021). Yerel Yönetimlerin Yönetimden Yönetişime Geçiş Sürecinde Çevresel Yönetişim Algısı: Çanakkale Belediyesi Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Çanakkale.
- Saeed M. D., (2019). Good Governance As A New Concept Of Public Administration: A Study In KRG'S Departments In Erbil. Master Thesis, Van Yüzüncü Yıl University, Graduate School of Social Sciences, Van.
- Sardoc M., (2017). The Anatomy of Patriotism. *Anthropological Notebooks*, 23(1), 43-55.
https://www.researchgate.net/publication/317688502_The_anatomy_of_patriotism adresinden erişildi.
- Sarıkaya Z. H., (2004). Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Çevre Politikaları ve Uygulamaları. *SKKD*, 14(1), 1-24.
- Schmitter C. P. (2018). Defining, Explaining and Using The Concept of 'Governance'. https://www.researchgate.net/publication/326657540_Defining_Explaining_and_then_Exploiting_the_Elusive_Concept_of_Governance adresinden erişildi.
- Selin, H., Vandever, D. S. (2015). Broader, Deeper and Greener: European Union Environmental Politics, Policies and Outcomes, *Annu. Rev. Environ. Resour.*, 40, 309-335.
- Selimoğlu Y., (2010). Kamu Yönetiminde Yönetişim Bir Unsurları Olarak Şeffaflık ve Bilgi Edinme Hakkı: Karaman Milli Eğitim Müdürlüğünde Bir Uygulama. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman.
- Sezgin Z., (2011). A Critical Analysis of The Political Economy of Environment and Development: Tracing Ecological Modernization in EU Environmental Policy and Prospects For Turkey. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Avrupa Birliği Enstitüsü, İstanbul.

- Shah Mohammad Omer Faruqe Jubaer, (2021). Governance and Good Governance. https://www.researchgate.net/publication/349346017_Governance_and_Good_Governance adresinden erişildi.
- Silina M., (2011). Aarhus Sözleşmesi: Çevresel Demokrasi İçin Rehberiniz. E. Başak (Çev.), Avrupa ECO Formu.
- Sipahi B. E., (2010). Küresel Çevre Sorunlarına Kolektif Çözüm Arayışları ve Yönetişim. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 24, 331-334.
- Sharif N. S. M., (2016). Public Access to Environmental Information and Participation in Environmental Decision-Making: A Malaysian Case Study. PhD Thesis, Imperial College London, Centre for Environmental Policy, London.
- Sitek M. (2019). Human/Society's Rights to Information on the Environment. Reception of Selected Issues of the Aarhus Convention Into the EU and Polish Law. Journal Of Modern Science Tom, 3(42), 181-194.
- Sobacı Z. M., (2007). Yönetim Kavramı ve Türkiye'de Uygulanabilirliği Üzerine Değerlendirmeler. Yönetim Bilimleri Dergisi, 5(1), 199-235.
- Sommermann K. P., (2017). Transformative Effects of the Aarhus Convention in Europe. 321-337.
- Sophia A., Devi, M. S., (2020). Environmental Problems of Manipur. Holistic Approach Environ, 10(4), 124-140.
- Sözen S., (2005). Administrative Reforms In Turkey: Imperatives, Efforts and Constraints. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 60(3), 195-214.
- Stookes P., (2008). Public Involvement in Environmental Matters and The Funding Constraints in Securing Access to Justice. Hertfordshire University, PhD Thesis, England.
- Şengün H., (2015). Türkiye'de Çevre Yönetimi ve Çevre Şehircilik Bakanlığının Uygulamaları. Strategic Public Management Journal (SPMJ), 1, 109-130.
- Ysa, T., Albarede, A., Forberger S. (2014). What Is Governance. Reframing Addictions: Policies, Processes and Pressures içinde (9-17). ALICE RAP.
- Toksöz F. (2008). Good Governance: Improving Quality of Life. TESEV Publications.
- Topçu Hayırsever F., (2007). Küreselleşme ve Uluslararası Çevre Politikaları: Yönetimden "Yönetişim"e Geçiş Sorunu. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Tortop N., İspir G. E., Aykaç B., Yayman H., Özer M A., (2012). Yönetim Bilimi, Ankara:Nobel Yayınları.
- Turan, S. E., Güner, D. E. (2017). Türkiye’de Çevresel Etki Değerlendirme Mevzuatındaki Değişimler, Doğal Afetler ve Çevre Dergisi, 3(1), 39-47.
- Turgut N., (2001). Çevre Hukuku. İstanbul: İmaj Yayınları.
- Tülüçeğolu S., (2016). Türk Kamu Yönetiminde İyi Yönetişim Algısı: Isparta Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Türk, B., Erciş, A. (2017). Türkiye’de Çevre Politikası ve Uluslararası Çevre Sözleşmeleri, International Journal of Social Science, 54, 351-362.
- Türkeş Kalyoncu E. Ö., (2006). La Politique L’Environnement De L’Union Europeenne: L’Alignement De La Legislation Turque En La Matiere. These De Master Recherche. Universite Galatasaray, Institut des Sciences Sociales, İstanbul.
- Ulucak R., (2015). Ekonomik Büyüme Modellerinde Çevre: Ekolojik Ayak İzini Esas Alan Bir Uygulama. Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Uzel E., (2006). Küresel Çevresel Yönetişim (İyi Yönetim). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Vanhala, L. (2013). Civil Society Organisations And The Aarhus Convention In Court: Judicialisation From Below In Scotland?’, Routledge Taylor&Francis Group, 49(3), 309-320.
- Vymetal, P. (2007). Governace: Defining the Concept, Faculty of International Relations Working Papers, 5-16.
- Yalçın A., (2010). İyi Yönetişim İlkeleri ve Türk Kamu Yönetimine Yansımaları. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Yalçın O., (2010). Çevre Koruma Fikrine Radikal Yaklaşımlar; Derin Ekoloji, Sosyal Ekoloji ve Ekofeminizm. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yancı N., (2004). Çevresel Bilgilenme Hakkı. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Yardımcı, S. (2006). İnsan-Doğa İlişkisi Ekseninde Derin Ekoloji ve Toplumsal Ekoloji, Yüksek Lisans Tezi Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yaylı H., Yashıkaya R., (2015). İnsan Doğa İlişkisi Tasarımında Radikal Dönüşüm: Derin Ekoloji. 452-465. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/91844>
- Yavaş H., (2011). Türkiye’de Siyasi Partilerin Küresel Çevre Sorunlarına Yaklaşımları. Yönetim Bilimleri Dergisi, 9(1), 199-214.
- Yetkin N., (2013). Çevresel Bilgilerin Muhasebesi ve Raporlanmasına Yönelik Bir Uygulama. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Yıldırım, A. (2019). İyi Yönetişim ve Türkiye Performansı. Journal of Academic Value Studies (JAVStudies), 5(5), 818-835.
- Yıldırım C., (2017). Ekoloji Düşüncesinde İnsan ve Toplum Anlayışı. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 6(1), 289-308.
- Yıldırım Kara Ö., (2018). Türkiye’de İyi Yönetişim. Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi, 6, 273-289.
- Yıldız Meydan G. Ş., (2018). Kültürün Mekansal Değişimler Üzerindeki Etkisi. Gazi İktisat ve İşletme Dergisi, 4(3), 173-184.
- Yılmaz, S. (2019). Türkiye’de Yerellik Katılımcı Demokrasi ve İyi Yönetişim Bağlamında Yerel Yönetimler, Yüksek Lisans Tezi Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Ysa T., Albarede A., ve Forberger S., (2014). What Is Governance. Reframing Addictions: Policies, Processes and Pressures içinde (9-17). ALICE RAP.
- Weaver D., (2015). The Aarhus Convention: Towards a Cosmopolitan International Environmental Politics. PhD Thesis, Keele University, England.
- Weiss G. T. (2000). Governance, good governance and global governance: conceptual and actual challenges. Third World Quarterly, 21 (5), 795-814.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Ahusena KELEŞ

Doğum Yeri ve Tarihi :

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Eylül 2013 – Haziran 2017, Gümüşhane Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Yüksek Lisans Öğrenimi : Ağustos 2018 – Temmuz 2021, Gümüşhane Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

İletişim:

Telefon :

E-posta Adresi :

Tarih :